

**Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
(ПУЕТ)**

Н. С. Педченко, В. Ю. Стрілець

**БЮДЖЕТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
РЕГІОНУ: ОЦІНКА ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

МОНОГРАФІЯ

**Полтава
ПУЕТ
2014**

УДК 336.14:332.1

ББК 65.261.7

П24

Рекомендувала до видання, розміщення в електронній бібліотеці та використання в навчальному процесі вчена рада Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», протокол № 11 від 19 листопада 2014 р.

Автори:

Н. С. Педченко, В. Ю. Стрілець

Рецензенти:

С. В. Леонов, д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»;

В. Я. Плаксієнко, д. е. н., професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку Полтавської державної аграрної академії.

Педченко Н. С.

П24 Бюджетний потенціал регіону: оцінка та перспективи розвитку : монографія / Н. С. Педченко, В. Ю. Стрілець. – Полтава : ПУЕТ, 2014. – 220 с.

ISBN 978-966-184-182-5

Монографію присвячено поглибленню науково-методичних підходів та практичних механізмів формування бюджетного потенціалу регіону. На основі компаративного аналізу українського досвіду й зарубіжної практики акумулювання доходів місцевих бюджетів запропоновано напрями гармонізації механізму формування бюджетного потенціалу регіону на підставі моделювання структури бюджетних надходжень, реалізації можливостей і здатності до нарощення ресурсної бази регіону.

УДК 336.14:332.1

ББК 65.261.7

© Н. С. Педченко, 2014

© В. Ю. Стрілець, 2014

© Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет

економіки і торгівлі», 2014

ISBN 978-966-184-182-5

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ 1. Теоретичні основи формування бюджетного потенціалу регіону	7
1.1. Впорядкування сутнісних підходів до визначення категорії «бюджетний потенціал регіону».....	7
1.2. Особливості формування бюджетного потенціалу регіону: український досвід та зарубіжна практика	22
1.3. Концептуальні засади механізму формування бюджетного потенціалу регіону	39
Розділ 2. Науково-методичні підходи до оцінювання діючого механізму формування бюджетного потенціалу регіону (на прикладі Полтавської області).....	58
2.1. Оцінка взаємодії елементів механізму формування бюджетного потенціалу регіону	58
2.2. Аналіз практики використання правового та інформаційного забезпечення в контексті можливостей формування бюджетного потенціалу регіону	79
2.3. Обґрунтування методичних підходів та прикладного інструментарію оцінки стану формування бюджетного потенціалу регіону	99
Розділ 3. Удосконалення механізму формування бюджетного потенціалу регіону	124
3.1. Моделювання структури джерел формування бюджетного потенціалу регіону	124
3.2. Узагальнення перспектив використання можливостей збільшення бюджетного потенціалу регіону	139
3.3. Гармонізація механізму формування бюджетного потенціалу регіону на основі таксономічного аналізу....	166
Висновки	180
Список використаних інформаційних джерел.....	183
Додатки.....	211

ПЕРЕДМОВА

Сучасні тенденції фінансових відносин свідчать про підвищення ролі регіонів у забезпеченні стабільного економічного зростання більшості країн світу. В той же час існуюча в Україні система фінансування територій обумовлює появу диспропорції між ланками бюджетної системи та обмежує шляхи нарощення коштів місцевих бюджетів. У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні бюджетного потенціалу як необхідного обсягу фінансових ресурсів, можливостей та здатності органів місцевого самоврядування до соціально-економічного розвитку регіону. Вирішення такого завдання неможливе без запровадження механізму формування бюджетного потенціалу регіону, взаємозв'язок і взаємоузгодженість структурних елементів якого сприятиме раціоналізації бюджетної системи, якісному управлінню економікою і соціальною сферою на підвідомчій території, активізації діяльності суб'єктів підприємництва, зростанню добробуту населення. Усе це потребує системного комплексного дослідження науково-методичних засад та практичного інструментарію формування бюджетного потенціалу регіону.

Підґрунтям для вирішення зазначеної наукової задачі стали дослідження таких українських та зарубіжних вчених: Балацький Є. О., Боронос В. Г., Василик О. Д., Гець В. М., Дем'янишин В. Г., Зайчикова В. В., Кириленко О. П., Кириллова О. С., Космамбетова Р. І., Іоненко К. В., Луніна І. О., Лучка А. В., Люта О. В., Музика О. А., Огонь Ц. Г., Пасічник Ю. В., Поляк Г. Б., Фролов С. М., Юсифов Ф. Г. та ін.

Високо оцінюючи численні наукові здобутки та накопичений практичний досвід щодо вирішення проблеми нарощення бюджетного потенціалу регіону, відмітимо, що відкритими залишаються ряд питань як загальнометодичного, так і прикладного характеру, пов'язаних з формалізацією сутності такого потенціалу, виділенням основних потенціалоутворюючих складових, врахуванням порівняльного аналізу українського досвіду та зарубіжної практики при створенні механізму формування бюджетного потенціалу регіону, систематизацією науково-

методичних підходів до його оцінювання, розробкою заходів збільшення бюджетного потенціалу регіону з урахуванням змін у бюджетно-податковому законодавстві в умовах посткризового стану економіки територій.

Разом з тим, слід враховувати, що бюджетний потенціал, будучи основним інструментом соціально-економічного розвитку регіону, характеризується системою потенціалоутворюючих складових «ресурси-можливості-здатності», взаємодія яких відбувається за допомогою відповідного механізму. Тому у монографії зроблено спробу побудови структурно-компонентного підходу до формування бюджетного потенціалу регіону, що ґрунтується на оцінці механізму формування бюджетного потенціалу регіону, оптимізації структури джерел формування бюджетних ресурсів, реалізації можливостей зовнішнього й внутрішнього середовищ формування бюджетного потенціалу регіону та моделюванні на цій основі здатності до збільшення ресурсної бази. При цьому механізм формування бюджетного потенціалу регіону нами розглядається як сукупність методів, важелів, інструментів, інтегрованість яких у певному порядку забезпечує можливість та здатність бюджету акумулювати ресурси із наявних та невикористаних джерел на основі застосування інститутами якісного правового та інформаційного забезпечення.

В результаті систематизації світового досвіду у роботі визначено основні тенденції формування доходів місцевих бюджетів у контексті можливості їх застосування у вітчизняній практиці та ідентифіковано необхідні і достатні умови формування та напрями розвитку бюджетного потенціалу регіонів України.

В ході дослідження запропонована процедура оптимізації структури джерел формування бюджетного потенціалу регіону, що полягає у побудові ієрархічної моделі ідентифікації альтернатив формування бюджетного потенціалу регіону і дозволяє визначити оптимальне співвідношення власних, закріплених та регулюючих джерел з пріоритетністю власних доходів місцевих бюджетів.

Особливу увагу у монографії приділено науково-методичному підходу до визначення перспектив використання можливостей зовнішнього та внутрішнього середовищ формування бюджетного потенціалу регіону та прогнозування його розвитку. Підхід передбачає застосування розробленої економіко-математичної моделі впливу факторів на обсяг доходів місцевих бюджетів та сприяє кількісній оцінці невикористаних джерел формування бюджетного потенціалу регіону.

Враховуючи те, що монографія присвячена обґрунтуванню теоретичних засад, удосконаленню науково-методичного забезпечення та розробці практичних рекомендацій щодо формування бюджетного потенціалу регіону, то вона рекомендована для широкого кола читачів – керівників бюджетних установ, учасників бюджетного процесу, науковців та викладачів, аспірантів та студентів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Впорядкування сутнісних підходів до визначення категорії «бюджетний потенціал регіону»

Для забезпечення економічного зростання регіону важливим є розв'язання питання щодо здатності мобілізувати фінансові ресурси та використати їх із найбільшим соціальним і економічним ефектом. Для цього необхідно визначити відмінність між потенційно можливими фінансовими ресурсами і тими, що є в наявності.

Певною мірою різні аспекти формування економічного потенціалу регіону досліджено вітчизняними і зарубіжними вченими, але їх праці, в основному, містять аналіз окремих параметрів фінансової і податкової системи без визначення суттєвих зв'язків останніх із бюджетним потенціалом. Дослідження фінансового і податкового потенціалу знайшло своє відображення у працях українських учених: Каламбет С. В., Опихана Н. Є., Тугай Л. В., Чуницької І. І., Шумської С. С., Фролова С. М. та інших [102; 184; 248; 257; 262; 263]. Деякі аспекти бюджетного потенціалу визначені в працях українських та російських вчених: Балацького Є. О., Боронос В. Г., Бубенчикової Н. М., Лютої О. В., Сохової Ф. В., Труніної І. Ю. та інших [14; 25; 234; 149; 247].

Незважаючи на велику кількість науковий доробок із питань акумулювання фінансових ресурсів регіону, проблематика формування бюджетного потенціалу в умовах бюджетно-податкових реформ висвітлена недостатньо повно та всебічно. Сутнісні характеристики поняття «бюджетний потенціал регіону» розглянуто доволі фрагментарно, що зумовлено наступними обставинами:

- абстрактність поняття «потенціал» та неможливість чіткого визначення його меж зумовлює звуження даного поняття до фактичних (наявних) ресурсів та їх оцінки;
- відсутність логічно структурованого дослідження змісту поняття «бюджетний потенціал регіону» унеможливорює формування єдиної думки стосовно даної категорії;

– ототожнення різних за змістом понять, зокрема, «бюджетний потенціал» практично замінюється такими категоріями, як «фінансовий потенціал» та «податковий потенціал».

На основі виявлених упущень щодо утворення сутнісних характеристик бюджетного потенціалу регіону вважаємо за доцільне, насамперед, надати власне уточнене визначення поняття на основі дослідження етимології теоретичних уявлень про бюджетний потенціал регіону.

Переходячи до розгляду терміну «потенціал», слід відмітити, що в загальноприйнятому значенні він походить від латинського слова «*potentia*», що в перекладі означає силу [66]. Потенціал у широкому розумінні – це сукупність наявних засобів, продуктивних сил, можливостей, що можуть бути використані в галузі [118]. Дещо вужче трактують потенціал автори «Економічної енциклопедії»: потенціал – це наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети [66, с. 13].

В економічній літературі існує декілька можливих концепцій визначення сутності «потенціал». Перша концепція передбачає визначення поняття «потенціал» з використанням ресурсного підходу, тобто як «сукупності ресурсів, які в процесі виробництва набирають форми факторів виробництва» [6]. Так, Федонін О. С. пропонує визначати потенціал як «сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів» [253], а колектив авторів на чолі з Овсянніковим С. В. зазначає, що це «характеристика наявних ресурсів всіх видів, які визначають можливості подальшого розвитку» [179]. Однак, у сучасних умовах наявність ресурсної бази не завжди виступає гарантом успішного розвитку, тому, окрім ресурсів, необхідно враховувати можливість та здатність до використання організаційного, інформаційного, технологічного та іншого забезпечення формування цих ресурсів, що дана концепція не враховує. Поділяючи думку Боронос В. Г., зазначимо, що ресурси характеризують лише фактично спожиту його частку, та не можуть урахувати цілу низку особливостей потенціалу, як-то: можливість реалізації прихованих резервів, здатність до збільшення обсягів фінансових ресурсів, ймовірність отримання додаткових ресурсів тощо [23, с. 139]. Тобто, ресурси є лише однією із складових, які утворюють потенціал об'єкта, поряд з цим, для формування цих ресурсів мають бути враховані об'єктивні тенденції

розвитку існуючих явищ, наявні умови для їх виникнення, або принаймні відсутні обставини, що перешкоджають цьому. Усе це, як зазначає Калюжна Н. Г., фіксується у понятті «можливість» [103, с. 90]. Саме тому, при дослідженні сутності поняття «потенціал», більше поширення одержала концепція визначення його через категорію «можливості» – «...наявність умов, сприятливих до чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь» [39]. Зокрема, Воблій В. Г., визначаючи потенціал виробничих сил, зазначає, що «це потенційна можливість країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення» [46]. Отже, крім наявних ресурсів, для реалізації потенціалу суб'єкту мають бути надані певні можливості, однак, як доречно зазначає Боронос В. Г., наявність можливостей до формування ресурсів не обов'язково передбачає їх реалізацію [23]. І в цьому контексті вже необхідно акцентувати увагу на ще одній потенціалоутворюючій складовій – здатності, що характеризує наявність у суб'єкта певних здібностей, компетенцій, якостей, навичок до використання створених умов. Здатність показує, на скільки суб'єкт може використати існуючі ресурси і можливості для формування максимального потенціалу.

Отже, поняття «потенціал» охоплює три взаємопов'язані та взаємозалежні потенціалоутворюючі складові: ресурси, можливості та здатності. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне виділити науковий підхід до визначення потенціалу – комбінований (системний), який полягає в єдності попередніх. Прихильниками даної концепції є Герасимчук З. В., Ковальська Л. Л. [51], Улезько А. В. [249], Храмцова Т. Г. [258], які вважають, що потенціал є сукупною характеристикою, яка виражає здатність та можливість до формування ресурсів. При цьому, Федонін О. С. визначає потенціал як складну систему пересічних характеристик його елементів [253, с. 66], Краснокутська Н. С. дає обґрунтування потенціалу підприємства як системи ресурсів, здатностей та компетенцій [131], Колесников О. О. пропонує розглядати потенціал як узагальнену характеристику, яка відображає реальну фактичну здатність з перетворення ресурсів для досягнення поставленої мети та виражає можливість [115], а Лігоненко Л. О. розкриває сутність потенціалу регіону через сукупність елементів: ресурси, здібності, компетенції [144, с.85].

Найбільш ґрунтовне наукове дослідження необхідності застосування системного підходу до визначення категорії «потен-

ціал», на нашу думку, було проведено Педченко Н. С., яка, на основі еволюційного підходу визначення категорії «потенціал», дійшла до висновку, що потенціал розвитку підприємства – це складна система, що має власний набір компонентів (елементів, складових), ефективно управління якими залежить від того, наскільки ця система є дослідженою [191, с. 49].

Погоджуючись з твердженням авторів про системну характеристику потенціалу можемо стверджувати, що потенціал є складно структурованою системою, яка характеризується наявністю ресурсів, можливостей та здатностей. Взаємозв'язок усіх потенціалотворюючих складових представлено на рис. 1.1. Поділяємо думку Педченко Н. С., що проблема виділення визначальних характеристик потенціалу може бути вирішена за допомогою виокремлення поняття «властивість» [191, с. 55]. Оскільки кожна система виражається єдністю її властивостей [43], то потенціал, як система «ресурси-можливості-здатності» визначається наступними властивостями:

- властивість акумулювати та оптимізувати ресурси, що підтверджує значимість ресурсної складової;
- властивість адаптувати діючий механізм до наявних зовнішніх та внутрішніх умов, що визначає можливості системи;
- властивість реалізувати свої якості, що розкриває категорію «здатність».

Рисунок 1.1 – Взаємозв'язок потенціалотворюючих складових

Джерело: складено авторами.

Всі перелічені властивості мають єдине спрямування – досягнення перспективного розвитку системи. Виходячи з цього, можемо дати наступне визначення поняття «потенціал» – властивість системи використовувати ресурси, можливості та здатності для досягнення поставлених перспективних цілей.

З переходом від адміністративної до ринкової економіки у відповідності до ієрархії територіального поділу потенціал почали розглядати на рівнях: макро- (потенціал держави); мезо- (потенціал регіону) та мікро- (потенціал суб'єктів господарювання). Аналіз публікацій виявив недостатню увагу до проблематики потенціалу на рівні регіону. Більша частина наукових праць з теорії потенціалу присвячено поняттю «потенціал підприємства», яке, як стверджує Краснокутська Н. С., було введено з 70-х років, «...коли завдання нарощування темпів і обсягів виробництва стали характерними для вітчизняних підприємств» [131].

Дослідження потенціалу регіону набуло популярності в останні роки. Кірілова О. С. визначає регіональний потенціал як загальну характеристику територіальних ресурсів, що враховує сукупність максимально можливих значень основних факторів соціально-економічного розвитку регіону [107]. Таке визначення характеризує потенціал із ресурсного підходу, недоліки якого вже були зазначені вище. На думку Щелкунової О. В., потенціал регіону – це здатність соціально-економічної системи території використовувати внутрішні ресурси та зовнішні можливості для формування конкурентних переваг та досягнення стратегічної мети [264]. Автор використовує комбінований (системний) підхід, враховуючи усі три потенціалоутворюючі складові: ресурси, здатності та можливості, проте в даному визначенні незрозуміло, які конкурентні переваги можуть бути у регіону і з ким він безпосередньо конкурує. Тому пропонуємо розглядати потенціал регіону як властивість соціально-економічної системи території використовувати ресурси, можливості та здатності для досягнення поставлених цілей та здійснення економічного зростання.

При цьому потенціал регіону, як стверджує Кірілова О. С., є системою взаємозалежних потенціалів: геополітичного, економічного, природно-кліматичного, соціального, інституційного і інформаційного [107]. Погоджуючись з вищезазначеним, відповідно до мети нашого дослідження, акцентуємо увагу на еконо-

мічному потенціалі у частині його бюджетної складової. Саме рівень економічного розвитку в більшій мірі визначає можливості території акумулювати фінансові ресурси у відповідному бюджеті.

Існує думка, що економічний потенціал регіону – це сукупна здатність наявних у межах регіону економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ і послуг, що відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку [60]. В основу даного визначення покладений фактично досягнутий рівень використання наявних ресурсів (ресурсного забезпечення), а не можливий, потенційний. При визначенні сутності економічного потенціалу частина авторів, в основному, обмежуються вузькогалузевим підходом і в якості результативної ознаки, яка характеризує цю категорію, використовують виробництво продукції та надання послуг відповідними галузями економіки. Так, Талах В. І. під економічним потенціалом розуміє здатність соціально-економічної формації досягнути у майбутньому поставленої перед суспільством мети при оптимальному використанні всіх видів ресурсів [243].

Боронос В. Г. у власному визначенні влучно зауважує, що економічний потенціал уособлює рівень використання ресурсів, а також можливості ще незалучених в економіку ресурсів [23, с. 136]. Виходячи з цього, пропонуємо розглядати економічний потенціал регіону як таку властивість економіки, що характеризує рівень використання ресурсів, можливостей і здатностей у галузі виробництва матеріальних благ та інших послуг з метою найповнішого задоволення потреб суспільства.

Учений Давискиба К. І. у структурі економічного потенціалу виділяє інвестиційний, інноваційний, природно-ресурсний та трудовий потенціал. Погоджуючись із авторами колективної монографії «Економічний потенціал регіону: пріоритети використання» [67], які зазначають, що «економічний потенціал регіону залежить від забезпеченості його природними ресурсами, засобами виробництва, трудовим і науково-технічним потенціалом, накопиченим національним багатством, від рівня розвитку міжнародних зв'язків», вважаємо за доцільне акцентувати свою увагу на фінансовому потенціалі як складовій економічного потенціалу, який не був виділений розглянутими авторами. Адже, як стверджують Сторонянська І. З. і Беню-

ська Л. Я., саме фінансовий потенціал регіону визначає здатність фінансової системи регіону забезпечити зростання і розвиток у коротко – та довгостроковій перспективі за рахунок максимальної акумуляції та ефективного використання доступних фінансових ресурсів, а також умови, що створюються органами влади, бізнесом, домашніми господарствами регіону для досягнення визначених фінансових результатів, забезпечення розширеного відтворення та соціального розвитку [239]. Безумовно, фінансова складова є однією із визначальних при оцінці загального стану економіки території, оскільки, з одного боку, має значний вплив на соціально-економічний розвиток території, а з іншого, навпаки, багато в чому залежить від рівня розвитку регіональної економіки. Тому важливість його ролі та місця у взаємозв'язках з іншими елементами економічного потенціалу не підлягає сумніву.

Згідно фінансово-економічного словника фінансовий потенціал адміністративно-територіальної одиниці – це загальний обсяг фінансових ресурсів, що утворюються за рахунок усіх джерел у межах адміністративно-територіальної одиниці – області, району, міста, селища [76]. Таке тлумачення ототожнює потенціал з ресурсами, а тому є не зовсім коректним.

Боронос В. Г. запропоновано визначення фінансового потенціалу території як гіпотетичної можливості (здатності) території залучати, створювати та використовувати фінансові ресурси з метою забезпечення її ефективного функціонування та розвитку [23].

Більш детально визначення, що, на нашу думку, розкриває всі аспекти фінансового потенціалу, дає Шумська С. С., яка вважає, що «це сукупність фінансових ресурсів (що є у наявності та можуть бути мобілізовані) усіх сфер та ланок фінансової системи, що утворюються за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел, а також коштів і ресурсів із джерел, які з різних причин є недоступними чи незадіяними в межах часового періоду розгляду, що у цілому характеризують фінансові можливості як окремих суб'єктів економіки, так і країни загалом» [263]. Узгалянюючи думки авторів, пропонуємо наступне тлумачення поняття «фінансовий потенціал» – це властивість фінансової системи території використовувати можливості, здатності та фінансові ресурси з метою забезпечення її ефективного функціонування та розвитку.

Характеризуючи склад фінансового потенціалу, Іоненко К. В. виділяє такі складові, як бюджетний потенціал, ощадний потенціал населення та інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання (фінансово-кредитних установ та нефінансових підприємств і організацій) [101], а вчені Ставнич М. М. та Тарасенко О. Я. доповнюють даний перелік кредитним потенціалом [236]. Вважаємо виділення саме таких складових не зовсім коректним, оскільки інвестиційний потенціал може бути складовою як бюджетного, так і ощадного потенціалу в залежності від типу інвестора. Така помилка, на нашу думку, є і у запропонованій Козоріз М. А. та Возняк Г. В. структурі фінансового потенціалу, до якої, за твердженням авторів, належать наступні елементи:

- фінансовий потенціал реального сектора економіки регіону;
- фінансовий потенціал домогосподарств;
- бюджетний потенціал регіону;
- потенціал фінансово-кредитних установ;
- інвестиційний потенціал регіону [113].

Вважаємо, що поєднання досліджених підходів є оптимальним для комплексного відображення структури фінансового потенціалу. На підставі вищезазначених аргументів, вважаємо найбільш доцільним виділення у складі фінансового потенціалу таких основних елементів: бюджетного потенціалу, фінансового потенціалу населення, фінансового потенціалу фінансово-кредитної системи; фінансового потенціалу підприємств та організацій. Однак, за недостатністю теоретичних досліджень, присвячених проблематиці бюджетного потенціалу як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі, фінансовий потенціал досить часто ототожнюється з бюджетним потенціалом. Так, Возняк Г. В. визначає фінансовий потенціал як сукупність фінансових ресурсів, які є в розпорядженні регіональних органів влади та використовуються з метою забезпечення соціально-економічного (поступального) розвитку регіону [255]. Тобто, розглядаються тільки централізовані на рівні регіональних органів влади кошти, що звужує це поняття до бюджетного потенціалу.

Фінансовий потенціал характеризує сукупність наявних і невикористаних фінансових ресурсів усіх суб'єктів фінансової системи [58], і саме це, на нашу думку, є однією з визначальних

відмінностей його від бюджетного потенціалу, який характеризує сукупність можливих фінансових ресурсів, що централізуються у бюджеті, для виконання повноважень органів місцевої влади.

Переходячи до різноманітних змістовних характеристик бюджетного потенціалу (табл. 1.2), можемо стверджувати, що досить поширеним є визначення бюджетного потенціалу як обсягу власних доходів [80; 246]. Оскільки основною метою формування бюджетного потенціалу є соціально-економічний розвиток відповідної території, то важливим є врахування не тільки власних, але і закріплених та регулюючих доходів.

Таблиця 1.1 – Тлумачення поняття «бюджетний потенціал» різними вченими

Автор	Визначення
Зенченко С. В. [80]	Бюджетний потенціал – це максимально можливі видатки, які може дозволити собі бюджет з огляду на власну доходну частину, а також вказує на те, що його доцільно розглядати з точки зору отриманих податкових платежів та ефективності їх використання
Балацький Є. О. [14, с. 226]	Бюджетний потенціал міста – це оцінка можливостей надходження в майбутньому до бюджету міста максимального обсягу фінансових ресурсів від здійснення операцій з оподаткування, залучення грошових коштів за рахунок неподаткових надходжень та коштів цільових фондів
Боронос В. Г. [24]	Бюджетний потенціал регіону – це оцінка можливих надходжень до бюджету певного рівня по окремих податках або в цілому по всіх податках на конкретній території на майбутній рік
Григоренко В. О. [58]	Бюджетний потенціал – сукупність всіх економічних і нормативно-правових умов, що сприяють отриманню максимально можливих доходів, які в свою чергу покривають нормативні витрати регіону, а також забезпечують їх цільове та ефективне використання
Воробйова В. [47]	Бюджетний потенціал – це оцінка можливих надходжень до бюджету певного рівня окремих або всіх податків з конкретної території на наступний рік

Автор	Визначення
Пушак Я. Я. [222]	Бюджетний потенціал регіону – наявний фактичний обсяг бюджетних ресурсів, акумульованих бюджетною системою
Пасічник Ю. В. [188]	Бюджетний потенціал – це реальні можливості максимального використання наявних ресурсів бюджетної системи протягом визначеного періоду часу
Лучка А. В. [147]	Бюджетний потенціал в широкому значенні – це всі бюджетні ресурси і бюджетні повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, які використовуються або можуть бути використані для досягнення певної мети, реалізації завдань цих органів
Ставнич М. М., Тарасенко О. Я. [236]	Бюджетний потенціал регіону слід розглядати як реально можливий обсяг доходу в якості джерела ресурсів бюджету регіону, який може бути отриманий за рахунок податкових надходжень, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів та надходжень до державних цільових фондів

Джерело: складено авторами.

Отже, детальний аналіз наукової літератури стосовно виникнення категорії «бюджетний потенціал» дозволяє прослідкувати етимологію теоретичних уявлень про бюджетний потенціал регіону (рис. 1.2) та надати наступне тлумачення даної категорії: це властивість бюджету забезпечувати перспективний соціально-економічний розвиток регіону за допомогою наявних та невикористаних ресурсів, сприятливих можливостей та існуючих здатностей. При цьому проблема об'єднання потенціалотворюючих складових «ресурси-можливості-здатності», вирішена за рахунок виокремлення поняття «властивість». Так, важливість ресурсної складової полягає у властивості бюджету акумулювати та оптимізувати максимальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення потреб регіону; можливість визначає властивість бюджету адаптувати діючий механізм формування доходів до наявних зовнішніх та внутрішніх сприятливих умов; здатність є властивістю реалізовувати якості бюджетних інститутів (установ) до формування бюджету.

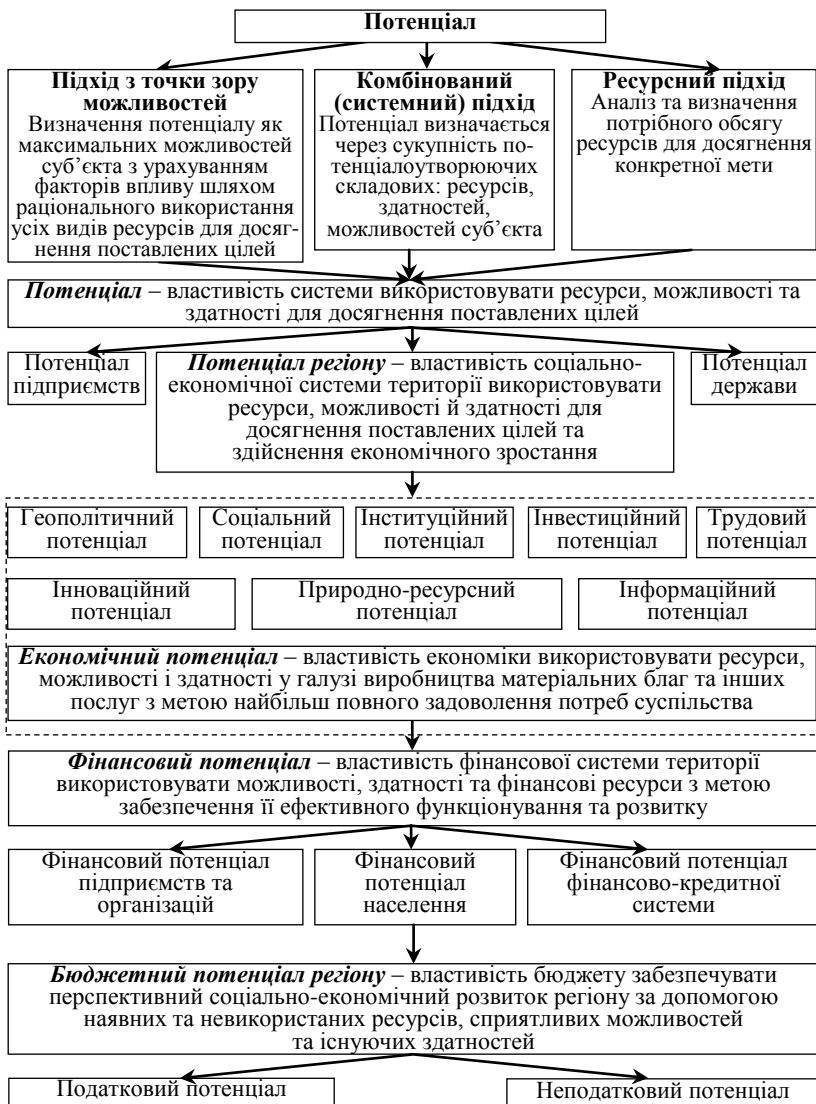

Рисунок 1.2. – Етимологія теоретичних уявлень про бюджетний потенціал регіону

Джерело: складено авторами.

Дане визначення є поєднанням таких ключових положень:

- метою формування бюджетного потенціалу є забезпечення перспективного соціально-економічного розвитку регіону;

- категорія «бюджетний потенціал» має розглядатися з використанням комбінованого (системного) підходу, тобто як сукупність трьох потенціалоутворюючих складових: ресурси, можливості, здатності;

- однією з обумовлюючих категорій при встановленні сутності є поняття «можливість», яка передбачає, що передумовою формування бюджетного потенціалу має бути наявність відповідних сприятливих економічних, нормативно-правових, політичних, соціальних умов;

- бюджетний потенціал характеризується сукупністю бюджетних ресурсів, отриманих як з наявних, так і невикористаних джерел. При цьому наявні джерела визначаються фактично отриманими доходами місцевого бюджету, а під невикористаними джерелами розуміємо доходи, які не були мобілізовані в результаті недосконалості існуючого механізму стягнення та нездатності інститутів скористатися позитивним впливом факторів навколишнього середовища;

- категорія «здатність» означає, що які б не були створені сприятливі умови для формування бюджетного потенціалу, відсутність у відповідних інститутів (бюджетних установ), які беруть участь у формуванні бюджетного потенціалу регіону, певних якостей буде перешкодою у реалізації потенціалу.

Для більш ґрунтовного розуміння особливостей бюджетного потенціалу регіону необхідно з'ясувати його структуру. Аналізуючи підходи різних учених щодо виділення структурних елементів бюджетного потенціалу регіону [54; 106; 107; 147; 188; 221], можна зробити висновок про єдність поглядів щодо виділення двох основних елементів у складі бюджетного потенціалу: податкового і неподаткового потенціалу. Визначення «податкового потенціалу» різними авторами приведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Теоретичні підходи до визначення поняття «податковий потенціал»

Автор/джерело	Визначення
Галонюк М. А., Яцюта В. П., Буряченко А. С., Славкова А. А. [161]	Податковий потенціал адміністративно-територіальної одиниці – загальний обсяг податків, які мобілізуються за рахунок усіх платників на відповідній території. Показник, який визначає податкові можливості території. Податковий потенціал є однією зі складових фінансового потенціалу території
Каламбет С. [102]	Податковий потенціал – реальний національний дохід, зменшений на суму витрат, що забезпечують відтворення на інвестиційні потреби
Опихана Н. С. [184]	Податковий потенціал являє собою максимально можливу суму податків і зборів, обчислених в умовах чинного законодавства
Меламед М. [153]	Податковий потенціал – сума податків, яку можна зібрати, не позбавляючи господарюючих суб'єктів стимулів для подальшого розвитку
Мірчев О. В. [160]	Податковий потенціал – категорія бюджетної системи: сукупність відносин, що втілюють сутнісні та кількісно-якісні перетворення стану економічної системи, а також державно-владні впливи з приводу формування бюджетних доходів і міжбюджетної взаємодії в усіх ланках та на всіх рівнях бюджетної системи через зміни структури й адміністрування податків з метою реалізації функцій держави і забезпечення економічного зростання

Джерело: складено авторами.

У широкому розумінні податковий потенціал характеризують як сукупний обсяг оподаткованих ресурсів території. У вузькому, практичному значенні, податковий потенціал визначають як максимально можливу суму податків і зборів, обчислених в умовах чинного законодавства [184].

На основі узагальнення думок вчених, вважаємо за доцільне визначити податковий потенціал як властивість до реалізації сприятливих можливостей та існуючої здатності податкових органів у акумулюванні наявних та невикористаних ресурсів фізичних і юридичних осіб – платників податків. При цьому

існування невикористаних ресурсів пояснюється наявністю незадекларованих доходів підприємств та домогосподарств від діяльності в результаті небажання сплачувати податки через високі їх ставки; переходом підприємств у тіньову економіку; відсутністю у платників в даний період часу коштів на сплату податків тощо.

Бажаною є ситуація, коли величина податкових надходжень до бюджету буде дорівнювати величині податкового потенціалу. Це можливо лише за відсутності ухилень від сплати податків та використання сприятливих можливостей навколишнього середовища. Така ситуація може спостерігатися у розвинених країнах за наявності ефективної системи оподаткування та оптимального рівня податкового навантаження, коли сплата податків не заважає нормальному функціонуванню підприємств і життєдіяльності населення – основних платників податків. У країнах із нестабільною податковою системою та великим податковим тягарем фізичні і юридичні особи – платники податків вимушені ухилятися від податків, так би мовити «переходити в тінь», оскільки сплата податків спричинює великий дискомфорт, а іноді взагалі не дає змоги отримувати прибуток. Тому заporукою формування оптимального бюджетного потенціалу є якісне регулювання податкового потенціалу (рис. 1.3).

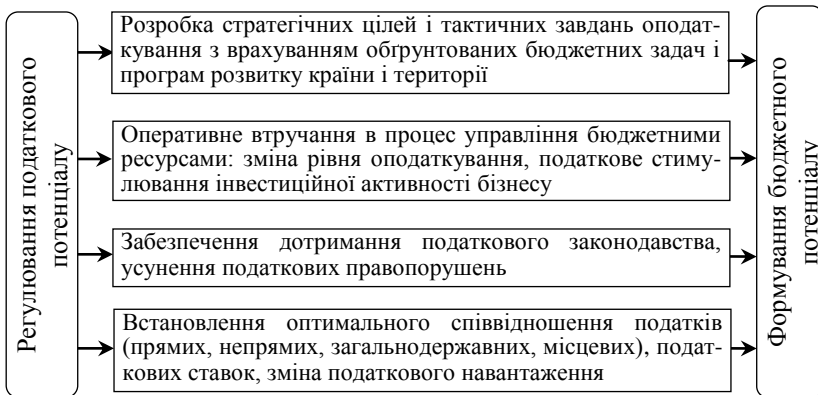

Рисунок 1.3 – Вплив регулювання податкового потенціалу на формування бюджетного потенціалу

Джерело: складено авторами.

До бюджетного потенціалу, крім податкового, належить так званий «неподатковий потенціал», під яким слід розуміти власність до реалізації потенційних можливостей та існуючої здатності до отримання доходів від управління власним майном, надання підприємницьких послуг, вкладення інвестицій та інших джерел (стягнення штрафів, нарахування санкцій і т. д.) відповідними органами влади в межах наданих повноважень. Слід акцентувати увагу на тому, що важливою складовою неподаткового потенціалу є інвестиційний потенціал, що передбачає формування коштів за рахунок інвестицій та їх використання на видатки розвитку.

Вважаємо, що ототожнення бюджетного потенціалу з податковим, яке часто зустрічається в іноземній літературі є некоректним, оскільки податковий потенціал є основою для формування податкових надходжень, у той час як бюджетний включає як податкову, так і неподаткову складову. Проектуючи висновки Пасічника Ю. В. на рівень регіону, можна погодитися із таким визначенням взаємозалежності між поняттями «економічний», «фінансовий», «бюджетний», «податковий» потенціал регіону:

$$U_t \subset U_b \subset U_f \subset U_e, \quad (1.1)$$

де U_t – податковий потенціал регіону;
 U_b – бюджетний потенціал регіону;
 U_f – фінансовий потенціал регіону;
 U_e – економічний потенціал регіону [188].

Дана формула інтерпретується наступним чином: бюджетний потенціал регіону включає в себе податковий потенціал і є складовою фінансового потенціалу, який належить до множини економічного потенціалу регіону. Така залежність дає змогу визначити місце бюджетного потенціалу в системі фінансових відносин та його роль у реалізації соціально-економічного розвитку регіону. Розрахунок бюджетного потенціалу має важливе значення для органів місцевого самоврядування, адже він визначає не тільки обсяг податкових надходжень, які можуть наповнити бюджет відповідного рівня, а й і неподаткових надходжень, які можуть бути акумульовані у місцевому бюджеті.

Як і будь-яка система, бюджетний потенціал функціонує за допомогою механізму. Саме механізм переводить систему у динамічне явище і спричинює взаємозв'язки між її елементами, забезпечуючи у процесі їх взаємодії функціонування всіх підсистем, що спричинює виникнення нових якостей системи. В

умовах загострення диспропорцій між потребами і фінансовими можливостями забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України на перший план виходить питання створення такого механізму формування бюджетного потенціалу регіону, який би гарантував розв'язання регіональних проблем та сприяв розвитку. При цьому створення механізму потребує аналізу історичних аспектів його становлення, виділення його переваг і недоліків на кожному етапі становлення та врахування зарубіжного досвіду країн зі спільними концептуальними основами формування бюджетного потенціалу.

1.2. Особливості формування бюджетного потенціалу регіону: український досвід і зарубіжна практика

Необхідність досягнення економічної стабільності у країні передбачає оптимізацію процедур формування бюджетного потенціалу регіону, основою якої має стати дослідження, починаючи від аналізу основних тенденцій становлення до характеристики сучасних особливостей формування бюджетного потенціалу регіону.

Зазначимо, що становлення процесу формування бюджетного потенціалу України стало можливим після закінчення громадянської війни у 1921 році, коли Україна знаходилася у складі Радянського Союзу. Можемо виділити 9 основних етапів становлення бюджетної системи України та формування бюджетного потенціалу регіону (рис. 1.4).

Перший та другий етапи характеризуються підвищенням ролі власних дохідних джерел у формуванні бюджетного потенціалу регіону та визначенням важливості нарощення бюджетного потенціалу сільських місцевих бюджетів. Водночас наприкінці 30-х років ХХ ст. відбулося значне посилення централізованих засад у керівництві економікою СРСР, поступово почала звужуватися сфера діяльності місцевих фінансів, суттєво зросла залежність місцевих бюджетів від державного бюджету в результаті значного зменшення обсягу бюджетного потенціалу регіонів [59]. У 1936 році основним джерелом формування бюджетного потенціалу території були кошти, що передавалися з державного бюджету. Як наслідок, третій етап характеризується повною ліквідацією фінансової самостійності місцевих бюджетів та функціонування єдиного централізованого фонду бюджетних коштів.

Рисунок 1.4 – Основні етапи становлення бюджетної системи України і формування бюджетного потенціалу регіонів та їх характеристики

Джерело: складено авторами на основі [105; 119; 120; 154–157; 163; 168; 204; 206; 208; 212; 214; 215; 216].

Заходи, проведені на четвертому етапі в період з 1945 по 1960 роки були спрямовані на подолання централізації управління, що сприяло послабленню ефективності господарювання та появі зловживань у використанні бюджетних коштів.

Як зазначає Музика О. А., у 60-х роках розвиток місцевих бюджетів СРСР відбувався під впливом двох тенденцій, які призвели до змін в обсязі та структурі доходних джерел, до зниження стійкості їхніх доходів [164]. З одного боку, у ті часи темпи зростання місцевих бюджетів перевищували темпи приросту республіканських бюджетів союзних республік і держбюджету СРСР у цілому. З іншого – відбувалося поступове послаблення доходної бази місцевих бюджетів, що було викликано скасуванням частини закріплених за ними доходів, суттєвим зменшенням обсягу надходжень по деяких доходних джерелах; відбулися зміни структурного складу доходів цих бюджетів [165, с. 33].

Для останнього етапу перебування України у складі СРСР характерне значне зростання фінансової автономії органів місцевого самоврядування, збільшення децентралізації влади та розвиток сільських і селищних бюджетів: сільським та селищним радам надавалася можливість встановлювати пільги з місцевих податків і зборів, а також надавати фінансову допомогу особам, які отримували державні пенсії.

За рахунок проведених заходів щодо збільшення фінансової бази органів місцевого самоврядування відбулися значні структурні зрушення у доходах та видатках місцевих бюджетів (табл. 1.3).

У цілому послаблення впливу центру в бюджетні сфери союзних республік в кінці 1980-х років поступово привело до відмови керівництва вносити обов'язкові платежі до Союзного бюджету. Відхід від командно-адміністративних методів управління спричинив перехід союзних республік на самоуправління і самофінансування та розпад СРСР.

На формування бюджетного потенціалу регіону країн СНД в 90-х роках минулого століття негативно вплинули такі фактори як: кризовий стан економіки, гіперінфляція, необхідність великих додаткових витрат на реструктуризацію успадкованої некомплексної економіки, а також завдання побудови бюджету ринкового, а не командно-адміністративного типу із відповідним його правовим та кадровим забезпеченням із вихідного

Таблиця 1.3 – Динаміка складу та структури доходів і видатків місцевих бюджетів УРСР за 1980–1989 рр.

Показник	1980 рік		1985 рік		1989 рік		Зміна, млн крб		Структурні зрушення, п.п.	
	млн крб	питома вага, %	млн крб	питома вага, %	млн крб	питома вага, %	1985 року від 1980 року	1989 року від 1985 року	1986 року від 1980 року	1990 року від 1985 року
1. Доходи	8 581,5	100	10 585,9	100	16 192,1	100	2 004,4	5 606,2	—	—
у т. ч. податок з обороту	2 487,2	28,98	2 817,7	26,62	5 584,6	34,49	330,5	2 766,9	-2,37	7,87
платежі державних підприємств з прибутку	2 574,1	30,0	3 355,0	31,69	3 712,9	22,93	780,9	357,9	1,70	-8,76
прибутковий податок з кооперативних і громадських підприємств та організацій	301,8	3,52	445,1	4,20	712,8	4,40	143,3	267,7	0,69	0,20
державні позики з населення	1 119,3	13,04	1 347,2	12,73	2 381,7	14,71	227,9	1 034,5	-0,32	1,98
місцеві податки і збори	235,1	2,74	271,8	2,57	354,8	2,19	36,7	83,0	-0,17	-0,38
надходження від продажу облігацій державних внутрішніх позик	51,4	0,60	83,7	0,79	133,1	0,82	32,3	49,4	0,19	0,03
надходження за грошово-речовими лотереями	54,1	0,63	56	0,53	57,9	0,36	1,9	1,9	-0,10	-0,17
інші надходження	1 778,5	20,72	2 209,4	20,87	3 254,3	20,10	430,9	1 044,9	0,15	-0,77
2. Видатки	8 409,6	100	11 094,4	100	15 314,2	100	2 684,8	4 219,8	—	—
у т. ч. на народне господарство	2 323,1	27,62	3 855,4	34,75	4 006,3	26,16	1 532,3	150,9	7,13	-8,59
на соціально-культурні заходи	5 273,5	62,71	6 271,8	56,53	9 160,2	59,82	998,3	2 888,4	-6,18	3,28
на управління	202,1	2,40	260,7	2,35	285,2	1,86	58,6	24,5	-0,05	-0,49
інші потреби	610,9	7,26	706,5	6,37	1 862,5	12,16	95,6	1 156,0	-0,90	5,79

Джерело: розраховано авторами на основі [168, с. 444].

нульового рівня [26, с. 7]. Після виходу із Радянського Союзу кожна країна мала у своєму володінні значний потенціал у вигляді корисних копалин, водних ресурсів, родючих ґрунтів, вигідного розташування тощо, а протягом розвитку суспільства мала можливість примножувати його, використовуючи для соціально-економічного розвитку регіонів. Проте, володіючи за часів Радянського Союзу конкурентними на світовому ринку авіабудівною, суднобудівною, тепловозобудівною, приладобудівною, харчовою та іншими галузями, Україна не була спроможна втримати ці позиції за часів незалежності [188, с.7]. Як наслідок, відбулося зменшення економічного потенціалу країни в цілому, в тому числі в частині його бюджетної складової. Після розпаду Радянського Союзу Україна була неспроможна адаптувати механізм формування бюджетного потенціалу регіонів до сучасних тенденцій, а відтак він став непридатним для використання після прийняття Україною незалежності.

Досліджуючи сучасний стан країн-членів Радянського Союзу, слід зазначити, що, незважаючи на спільну історію становлення бюджетного потенціалу, на даний час країни мають різний рівень розвитку і побудову бюджетної системи. Виходячи з цього, доцільним є проведення порівняльного аналізу основних характеристик процесу формування бюджетного потенціалу країн СНД.

Зазначимо, що проблеми формування доходів місцевих бюджетів займають вагомe місце у наукових дослідженнях учених-економістів та практиків країн колишнього Радянського Союзу: Кірілової О. С. [107], Труніної І. Ю. [247], Сохової Ф. В. [234], Бубенчикової Н. М. [25] (Російська Федерація), Юсифова Ф. Г. [270] (Азербайджан), Срожиддинової З. Х. [235] (Узбекистан), Космамбетової Р. І. (Казахстан) [127] та ін. Однак більшість розробок обмежені вивченням досвіду окремих країн і не враховують спільні історичні риси формування бюджетних систем.

Відмітимо, що формування бюджетного потенціалу регіонів країн СНД початку ХХІ століття відбувалося в умовах значної неупорядкованості та нестабільності. Лише після 2001 року зазначені країни поступово спромоглися конституціонувати правові засади бюджетного процесу, що було забезпечено прийняттям Бюджетних кодексів в Україні, Білорусії та відповідних нормативних актів в інших країнах СНД. Проведемо порівняльну характеристику сучасного стану бюджетної системи країн СНД.

Бюджетна система України складається з державного та місцевих бюджетів (бюджету Автономної Республіки Крим, обласних, районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування) [30, ст. 5]. Бюджетний потенціал регіонів формується на основі податкових, неподаткових надходжень, надходжень від операцій з капіталом та трансфертів. Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті на кінець 2012 року становить 22 % по загальному фонду і 25,8 % по спеціальному фонду (рис. 1.5).

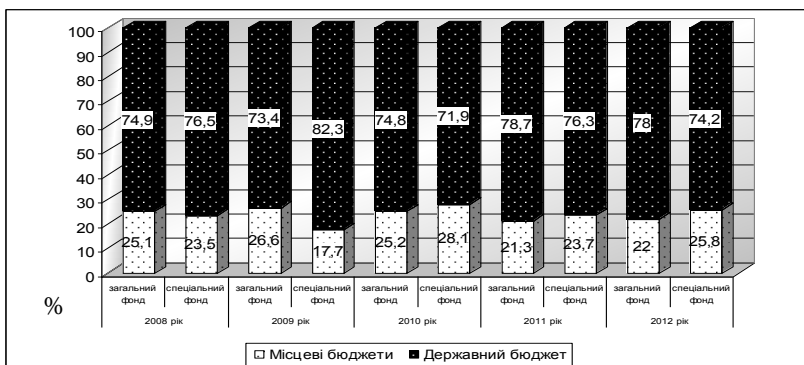

Рисунок 1.5 – Частка доходів державного та місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України за 2008–2012 роки

Джерело: складено авторами на основі [31].

Основним методом формування бюджетного потенціалу регіонів є податкові надходження, які у 2012 році становлять 86,2 % від загального обсягу надходжень, з яких 60,6 % – надходження від податку на доходи фізичних осіб, 12,5 % – плата за землю. У 2012 році відбулося зростання частки місцевих податків і зборів, яка становить 5,4 % проти 1,0 % у 2010 році [31], що спричинено зміною їх переліку у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України.

Досліджуючи структуру бюджетної системи Республіки Білорусь, слід зазначити, що згідно Бюджетного кодексу вона складається із республіканського та місцевих бюджетів, при цьому останні поділяються на бюджети первинного рівня (сільські, селищні, міські); бюджети базового рівня (районні та бюджети міст обласного значення); бюджети обласного рівня (обласні

бюджети і бюджет м. Мінськ) [32, ст. 6]. За кожним рівнем бюджету закріплюються на постійній основі власні доходи та передаються регулюючі доходи. Доходи бюджетів поділяються на податкові, неподаткові надходження, внесок на державне соціальне страхування та безповоротні надходження. Республіка Білорусь використовує західноєвропейську модель централізації ВВП в бюджет, про що свідчить співвідношення доходів консолідованого бюджету до ВВП (на кінець 2012 року становить 30 %) (рис. 1.6).

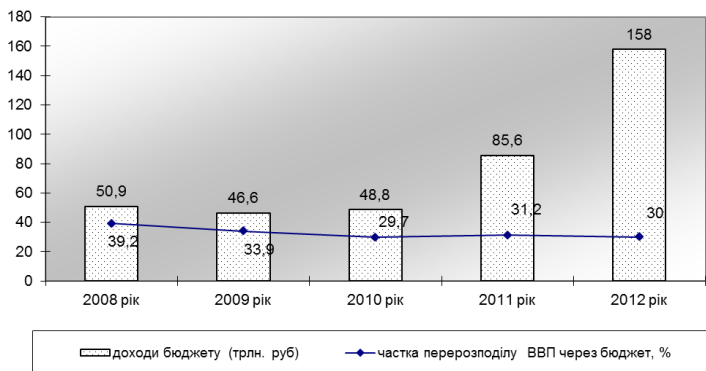

Рисунок 1.6 – Динаміка доходів консолідованого бюджету Республіки Білорусь за 2008–2012 роки

Джерело: складено авторами на основі [178].

Дана модель характеризується поміркованим рівнем централізації ВВП у бюджеті: 30–45 %. За рахунок вищого рівня централізації ВВП більш розгалуженою є і державна соціальна сфера, насамперед у галузі освіти. Сутність моделі зводиться до паралельного функціонування державних і комерційних установ у соціальній сфері [41, с. 16].

Основними джерелами формування бюджетного потенціалу регіону Республіки Білорусь станом на 2012 рік є надходження від податку на доходи фізичних осіб (21,2 %), податку на прибуток (15,42 %), податків на власність (5,69 %), а також безповоротні надходження із республіканського бюджету (31,5 %) (рис. 1.7). Зазначимо, що податок на додану вартість, який в Україні повністю перераховується до Державного бюджету, є вагомим джерелом поповнення місцевих бюджетів республіки Білорусь – 16,1 %.

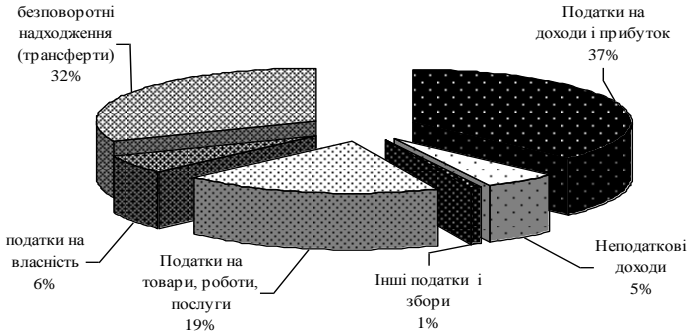

Рисунок 1.7 – Структура джерел формування бюджетного потенціалу регіону Республіки Білорусь в 2012 році, %

Джерело: складено авторами на основі даних [178].

У останні роки власні доходи займають вагомую частку у структурі доходів регіонів (рис. 1.8), при цьому значне їх зростання в 2012 році зумовлено змінами, що відбулися у законодавстві: податок на прибуток, який сплачують комунальні і недержавні організації, тепер повністю передається до місцевих бюджетів.

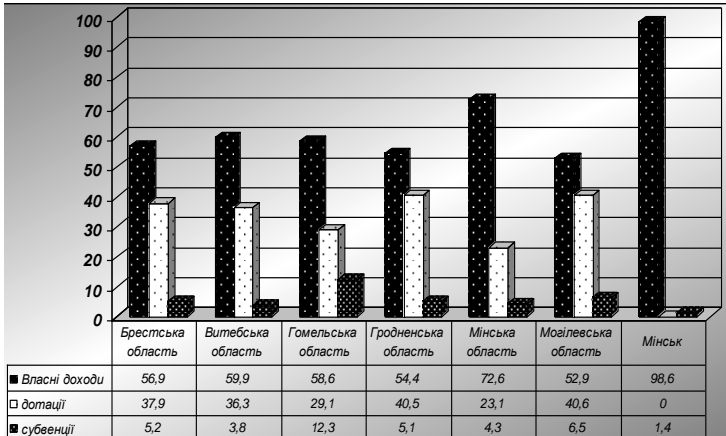

Рисунок 1.8 – Структура доходів місцевих бюджетів Республіки Білорусь в 2012 році, %

Джерело: складено авторами на основі [178].

В республіці Казахстан затверджуються, виконуються і є самостійними бюджети наступних рівнів: республіканський бюджет; обласний бюджет, бюджети міст республіканського значення, бюджети районів, при цьому останні три рівні бюджетів відносяться до місцевих бюджетів [33, ст. 6]. Надходженнями бюджету є доходи, суми погашення бюджетних кредитів, надходження від продажу фінансових активів держави, займи.

Джерелом формування бюджетного потенціалу регіонів, як і в Україні, є податкові, неподаткові надходження, кошти від операцій з капіталом і трансферти [33, ст. 11]. При цьому місцеві бюджети республіки Казахстан характеризуються значною залежністю, про що свідчить частка трансфертів у загальному обсязі доходів (табл. 1.4).

Слід відмітити, що неподаткові надходження не мають особливого значення у формуванні бюджетного потенціалу місцевих бюджетів: їх частка на кінець 2012 року становить 1,18 % проти 37,19 % податкових надходжень. Основну частку у податкових надходженнях місцевих бюджетів складають індивідуальні податки на доходи (14,56 % у структурі доходів станом на 2012 рік). Також до бюджету зараховується соціальний податок (11,33 % у 2012 році), який по суті є аналогом єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні, що є позабюджетним платежем. Відмітимо, що до місцевих бюджетів Республіки Казахстан зараховується частка акцизного податку, який в Україні належить до регулюючих доходів і зараховується у повному обсязі до Державного бюджету.

Бюджетна система Республіки Таджикистан складається із наступних рівнів: перший рівень – республіканський бюджет і бюджети державних цільових фондів; другий рівень – місцеві бюджети [177]. На відміну від українських і білоруських бюджетів, значна частка доходної частини бюджетів Республіки Таджикистан покривається за рахунок прямої іноземної грантової допомоги (табл. 1.5).

Як і в інших країнах СНД, податкові надходження складають основну частку як державних, так і місцевих бюджетів. При цьому найбільшу питому вагу у місцевих доходах займає податок на доходи, який складає 21 % та внутрішні податки на товари і послуги (26,27 %). Неподаткові надходження є незначним джерелом формування бюджетного потенціалу і становлять 2,17 % від загальної структури надходжень місцевих бюджетів у 2012 році.

Таблиця 1.4 – Джерела формування бюджетного потенціалу областей республіки Казахстан у 2010–2012 роках

Вид надходжень	2010 рік		2011 рік		2012 рік		Зміна (±)			
	сума, млн тенге	питома вага, %	сума, млн тенге	питома вага, %	сума, млн тенге	питома вага, %	2011 рік проти 2010 року		2012 рік проти 2011 року	
							сума, млн тенге	структурні зрушення, п.п.	сума, млн тенге	структурні зрушення, п.п.
Податкові надходження	850 526	35,33	981 126	36,64	1 119 761	37,19	130 600	1,31	138 635	0,55
індивідуальний податок на дохід	312 332	12,97	376 245	14,05	438 498	14,56	63 913	1,08	62 253	0,51
соціальний податок	253 830	10,54	296 843	11,09	340 997	11,33	43 013	0,54	44 154	0,24
акциз	47 809	1,99	57 732	2,16	67 196	2,23	9 923	0,17	9 464	0,08
Неподаткові надходження	33 441	1,39	29 957	1,12	35 572	1,18	-3 484	-0,27	5 615	0,06
Надходження від продажу основного капіталу	36 917	1,53	33 804	1,26	35 222	1,17	-3 113	-0,27	1 418	-0,09
Трансферти	1 486 553	61,75	1 632 854	60,98	1 820 369	60,46	146 301	-0,77	187 515	-0,52
Разом доходів	2 407 437	100	2 677 740	100	3 010 924	100	270 303	-	333 184	-

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів республіки Казахстан [237].

**Таблиця 1.5 – Структура місцевих і державних доходів
Республіки Таджикистан у 2012 році**

Найменування	Місцеві доходи		Державні доходи	
	сума, млн сомони	питома вага, %	сума, млн сомони	питома вага, %
1. Податкові надходження, у т. ч.:	1 660,4	94,69	5 217,1	77,96
1.1. податок на доходи	368,3	21,00	961,2	14,36
1.2. соціальні податки	0	0,00	663,9	9,92
1.3. податки на власність і землю	144	8,21	144,4	2,16
1.4. податок із продажу	135,8	7,74	220,9	3,30
1.5. ПДВ	460,6	26,27	2 578,4	38,53
1.6. акциз	10,8	0,62	136,7	2,04
1.7. інші внутрішні податки	–	–	307,7	4,60
1.8. інші податки на товари та послуги	159,2	9,08	203,9	3,05
2. Неподаткові надходження	38,1	2,17	465,9	6,96
3. Гранти	–	–	94,9	1,42
Разом доходів	1 753,6	100	6 692,4	100

Джерело: розраховано авторами на основі інформації Міністерства Республіки Таджикистан [185].

Бюджетна система республіки Узбекистан включає республіканський бюджет; бюджет Республіки Каракалпакстан; місцеві бюджети [176, ст. 9]. Через бюджет перерозподіляється до 30–50 % національного доходу [235, с. 11], а отже, країна відноситься до західноєвропейської моделі централізації ВВП в бюджеті. Доходи місцевих бюджетів складаються з податків, зборів, мит і інших обов'язкових платежів, установлених законодавством; доходів від розміщення, надання в користування і продажу державних фінансових та інших активів; грошових коштів, що перейшли у власність держави по праву спадкоємства, дарування відповідно до законодавства; безвідплатних грошових надходжень від юридичних і фізичних осіб, а також іноземних держав; бюджетних дотацій, бюджетних субвенцій і

бюджетних позик з вищестоящих бюджетів; безвідплатних грошових надходжень від юридичних і фізичних осіб, а також іноземних держав; інших доходів, не заборонених законодавством [176, ст. 18].

Податкові надходження є основним джерелом формування бюджетного потенціалу в республіці Узбекистан (рис. 1.9): згідно Податкового кодексу [167] податки поділяються на 4 основні групи: прямі податки; непрямі податки; ресурсні платежі і податок на майно; податок на благоустрій і розвиток соціальної сфери.

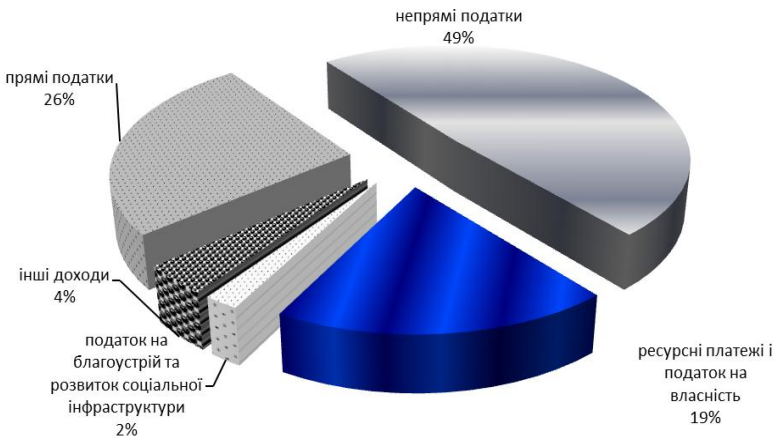

Рисунок 1.9 – Структура джерел формування бюджетного потенціалу регіонів республіки Узбекистан

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів Республіки Узбекистан.

В окремих країнах СНД при формуванні бюджетного потенціалу використовуються специфічні джерела надходжень. Так, у республіці Азербайджан існує так званий «промисловий податок», яким оподатковується діяльність із видобутку корисних копалин на території країни, у тому числі при розробці нафтових родовищ на Каспійському шельфі [26]. Цікавим є також досвід введення дорожнього податку, який на кінець 2011 року становить 0,5 % від загальної суми податкових надходжень.

До специфічних джерел формування бюджетного потенціалу можна також віднести плату за іноземне використання об'єктів на території деяких країн СНД. Так, Казахстан використовує надходження від експлуатації космодрому Байконур, Киргистан – за використання США авіаційної бази Манас [116].

Результати аналізу свідчать про ефективну практику використання таких податків як податок на нерухоме майно, екологічний податок, які були запроваджені в Україні Податковим кодексом, що підтверджує доцільність їх введення (табл. 1.6).

Так, податок на нерухоме майно, який є новим для України, вже досить довго використовується у країнах СНД (Азербайджан, Білорусь, Грузія, Казахстан, Узбекистан) як ефективно джерело формування бюджетного потенціалу.

Вважаємо, що в умовах спільних тенденцій становлення бюджетної політики пострадянських країн і схожих правових і економічних засад такої політики, доцільним є використання досвіду цих країн під час впровадження даного податку з метою недопущення помилок.

Дослідження особливостей нарахування податку на нерухоме майно показало, що всі аналізовані країни використовують в якості об'єкту оподаткування вартість нерухомого майна, в той час, коли в Україні об'єктом оподаткування є площа, а тому можемо висунути припущення, що за таких умов використовується не весь потенціал нововведеного податку.

У цілому, концептуальні основи формування бюджетного потенціалу регіонів країн СНД є досить схожими: основними джерелами є податок на прибуток, податок з доходів фізичних осіб та інші (табл. 1.7).

Відмінність полягає у структурі нарахувань: так, у Білорусі порівняно з іншими країнами підвищений рівень соціальних платежів [116], для Казахстану характерна значна частка податку на прибуток та ПДВ. Відмінність існує і в особливостях стягнення податкових надходжень, наприклад, в Азербайджані податок з фізичних осіб заснований на прогресивній шкалі. Зазначимо, що більшість країн СНД для формування доходів місцевих бюджетів використовують таке потужне джерело як непрямі податки (ПДВ, акцизний податок), у той час як на Україні це прерогатива виключно Державного бюджету.

Таблиця 1.6 – Оподаткування нерухомого майна в деяких країнах СНД

Країна	Платники	Об'єкти оподаткування	Ставки податку
Азербайджан	Фізичні особи та підприємства	1) будівлі та їх частини, що знаходяться в приватній власності резидентів і нерезидентів фізичних осіб та розташовані на території Азербайджанської Республіки, а також засоби повітряного і водного транспорту, що належать фізичним особам-резидентам, незалежно від місця знаходження і від того, використовуються вони чи ні; 2) середньорічна вартість основних засобів, що знаходяться на балансі підприємств; 3) для підприємств-нерезидентів, що здійснюють підприємницьку діяльність через постійне представництво – середньорічна вартість основних засобів	Ставки податку для фізичних осіб: 1) якщо інвентарна вартість будинків, що знаходяться у їх приватній власності, перевищує суму 5 000 манат – стягується 0,1 % від суми (якщо вартість не перевищує суму 5 000 манат, податок не стягується); 2) з транспортних засобів: 0,02 маната за 1 см ³ двигуна повітряного або водного транспортного засобу; 1 % від ринкової вартості – для повітряних та водних транспортних засобів, що не мають двигуна. Ставки податку для юридичних осіб: 1 % від вартості основних засобів
Республіка Білорусь	Організації і фізичні особи. Бюджетні організації, не є платниками податку	вартість основних фондів, що є власністю або знаходиться у володінні платників незавершеного будівництва, а також вартість житла, дач, садових будинків, житлових помешкань (квартир, кімнат), надвірних будівель гаражів тощо	Ставки податку для фізичних осіб: на будинки та споруди, що є власністю фізичних осіб, будівель і споруд, що належать будівельним кооперативам, споживчим товариствам автостоянок, садовим товариствам, створеним за рахунок власних внесків громадян, а також будівель і споруд, що використовуються індивідуальними підприємцями для здійснення своєї діяльності, встановлюється у розмірі 0,1 %. Ставки податку для юридичних осіб: 1 %

Продовж. табл. 1.6

Країна	Платники	Об'єкти оподаткування	Ставки податку
Республіка Казахстан	Фізичні і юридичні особи	Податковою базою по об'єктах оподаткування юридичних осіб і індивідуальних підприємців є середньорічна балансова вартість об'єктів оподаткування, що визначається за даними бухгалтерського обліку. Податковою базою для фізичних осіб є вартість об'єктів оподаткування за станом на 1 січня кожного року	Ставки податку для фізичних осіб: залежно від вартості об'єктів оподаткування за ставками від 0,05 % до 0,5 %. Ставки податку для юридичних осіб: відсоток від середньорічної вартості об'єктів оподаткування, індивідуальні підприємці та юридичні особи, що застосовують спеціальний режим оподаткування на основі спрощеної декларації – за ставкою 0,5 %
Республіка Узбекистан	Юридичні та фізичні особи, що мають оподатковане майно	Об'єктом оподаткування для юридичних осіб є середньорічна вартість основних фондів і нематеріальних активів. Об'єктом оподаткування для фізичних осіб є: вартість житлових будинків, квартир, дач них і садових будинків, гаражів та ін. будівель, приміщень і споруд, які є їх власністю; потужність двигунів автомобілів, моторних човнів, вертольотів, літаків та інших транспортних засобів	Майно фізичних осіб оподатковується за ставками, встановленими Кабінетом Міністрів Республіки Узбекистан. Майно юридичних осіб оподатковується за ставкою 4 %

Джерело: складено авторами на основі: [30; 32; 33; 167; 176; 177; 100].

Таблиця 1.7 – Порівняльна характеристика бюджетних систем країн СНД

Ознака	Україна	Республіка Білорусь	Республіка Казахстан	Республіка Таджикистан	Республіка Узбекистан	Республіка Азербайджан
Рівні бюджету	Державний бюджет; місцеві бюджети	Республіканський бюджет; місцеві бюджети	Республіканський бюджет; місцеві бюджети	Республіканський бюджет і бюджети державних цільових фондів; місцеві бюджети	Республіканський бюджет; бюджет Республіки Каракалпакстан; місцеві бюджети	Республіканський бюджет Азербайджанської Республіки, республіканський бюджет Нахичеванської Автономної Республіки і місцеві бюджети
Структура доходів бюджету	Податкові надходження, неподаткові надходження, надходження від операцій з капіталом, трансферти	Податкові надходження, неподаткові надходження, внесок на державне соціальне страхування та безповоротні надходження	Податкові надходження, неподаткові надходження, надходження від операцій з капіталом, трансферти	податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від капіталу; гранти; трансферти	Податки, збори, мито і інші обов'язкові платежі; грошові кошти, що перейшли у власність держави по праву спадкоємства, дарування; безвідплатні грошові надходження від юридичних і фізичних осіб, а також іноземних держав; бюджетні дотації, бюджетні субвенції і бюджетні позики з вищестоящих бюджетів; безвідплатні грошові надходження від юридичних і фізичних осіб, а також іноземних держав	Надходження по податках зборам і обов'язкові платежі, що встановлюються відповідно до законодавства Азербайджанської Республіки

Продовж. табл. 1.7

Ознака	Україна	Республіка Білорусь	Республіка Казахстан	Республіка Таджикистан	Республіка Узбекистан	Республіка Азербайджан
Основне джерело формування бюджетного потенціалу регіону	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на доходи	Податок на прибуток та ПДВ	Податок на доходи	Податок на додану вартість	Податок на прибуток

Джерело: складено авторами на основі: [30; 32; 33; 167; 177; 176].

В результаті систематизації світового досвіду визначено основні тенденції формування доходів місцевих бюджетів у контексті можливості їх застосування у вітчизняній практиці, що дозволило ідентифікувати необхідні і достатні умови формування та напрями розвитку бюджетного потенціалу регіону України:

1) закріплення за місцевими бюджетами частки відрахувань від непрямих податків (ПДВ, акцизний податок), які в Україні в повному обсязі зараховуються до державного бюджету;

2) зарахування до місцевих бюджетів соціальних податків, які є аналогом позабюджетного платежу в Україні – єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

3) активна участь в розподілі грантів від міжнародних організацій, які є суттєвим джерелом фінансування місцевих програм.

Проведений порівняльний аналіз зарубіжного досвіду та вітчизняної практики дозволяє узагальнити об'єктивні передумови нарощення доходів місцевих бюджетів, які будуть використані при побудові структурно-компонентного підходу до формування бюджетного потенціалу регіону.

1.3. Концептуальні засади механізму формування бюджетного потенціалу регіону

Формування бюджетного потенціалу регіону є послідовним процесом, що передбачає врахування історичних і національних особливостей країни. При цьому проведення порівняльного аналізу показало, що Україна, на відміну від інших країн, не змогла адаптувати сформований у радянські часи механізм формування бюджетного потенціалу регіону до сучасних реалій. Перш ніж перейти до визначення причин неспроможності, необхідно спочатку дослідити концептуальні основи механізму формування бюджетного потенціалу регіонів в Україні. Незважаючи на те, що основні організаційні засади такого механізму в Україні визначені в Бюджетному кодексі України, залишаються невирішеними наступні проблеми:

- відсутність визначення поняття «механізм формування бюджетного потенціалу»;
- недостатність уваги особливостям механізму формування бюджетного потенціалу на регіональному рівні;

– невизначеність елементів механізму формування бюджетного потенціалу регіону та взаємозв'язку між ними.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів функціонування фінансового механізму на макро- та мікрорівні відображені в працях провідних фахівців, зокрема: Ковалюк О. М., Василюк О. Д., Райзберга Б. А., Артус М. М. [9; 36; 109; 223] та ін. Разом із цим, високо оцінюючи напрацювання названих авторів, слід констатувати недостатність наукових досліджень даного механізму у частині формування бюджетного потенціалу регіонів.

Розгляд механізму формування бюджетного потенціалу регіону необхідно розпочати з визначення сутності категорії «механізм» із точки зору фінансів. Зазначимо, що категорія «фінансовий механізм» в останні роки досить часто використовується у лексиконі науковців. Так, Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. визначають фінансовий механізм як «сукупність форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення» [76]. Як сукупність форм та методів визначають фінансовий механізм і такі вчені як: Базилевич В. Д. і Баластрик Л. О. [11], Аранчій В. І. [7] та Мочерний С. В. [66]. Учені Федосов В. М., Опарін В. М. [254], Ковалюк О. М. [109] до зазначених елементів фінансового механізму додають ще сукупність інструментів та важелів впливу.

Маслова С. О. і Опалов О. А. стверджують, що структура фінансового механізму державного управління включає п'ять груп елементів: фінансові методи, фінансові важелі, правове забезпечення, нормативне забезпечення, інформаційне забезпечення [151]. При цьому Кириленко В. вважає, що «структура фінансового механізму державного управління – це кількість і потенціал державних елементів, співвідношення між можливостями організацій здійснювати фінансові операції на достатньо високому рівні, з одного боку, і відповідними установами, їх здатність створювати умови для повноцінного, справедливого і ефективного забезпечення окремих проєктів, галузей і економіки в цілому необхідними ресурсами, з іншого боку» [104]. На нашу думку, недостатньо коректним є визначення «структури державного управління» через взаємодію категорій «кількість» та «потенціал», оскільки реалізація потенціалу залежить від чітко структурованої системи органів державної влади, де кожна

установа виконує свої функції, які не мають дублюватися, а не від збільшення чи зменшення їх кількості. Разом з тим, слід погодитися з наведеним авторами твердженням в частині визначення потенціалу як можливості установ та організацій до залучення потенційних ресурсів.

Важлива роль у фінансовому механізмі регіону належить бюджетному механізму. На основі дослідження наукової літератури (дод. Е) можемо стверджувати, що вперше даний термін був введений у 1985 році Гаретовським Н. В., який зазначав, що «бюджетний механізм – це сукупність конкретних форм бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів» [50]. Поступово думки вчених щодо тлумачення сутності бюджетного механізму змінювались, і на сьогодні можемо виділити чотири основні підходи:

1. Булгакова С. О., Єрмоленко Л. В., Куценко Т. Ф., Омирбаєв С. М., Юрій С. І., Федосов [28; 136; 183; 269] визначають бюджетний механізм як механізм організації бюджетних відносин. Проте, на нашу думку, даний підхід не розкриває мети функціонування бюджетного механізму, напрями його дії і інструменти, які при цьому використовуються.

2. Василик О. Д., Павлюк К. В., Крупка М. І., Романовський М. В., Врублевський О. В., Сабанті Б. М. [35; 132; 227] стверджують, що бюджетний механізм має бути спрямований на вирішення соціально-економічних питань і сприяти розвитку. Перевагою даного визначення є встановлення мети функціонування бюджетних відносин, проте сутність самого механізму розкрита недостатньо повно.

3. Грановська І. В., Чугунов І. Я. [57; 260] акцентують увагу на тому, що бюджетний механізм є інструментом приведення бюджетної системи у відповідність до зовнішнього середовища. Однак, на основі проведеного у попередньому питанні дослідження, можемо стверджувати, що Україна не завжди враховувала вплив зовнішнього середовища при побудові бюджетного механізму, однак це не означає його повну відсутність, а лише свідчить про його недостатню ефективність.

4. Артус М. М., Хижа Н. В., Бескида Й. М., Азаров М. О., Ковалюк О. М. [8; 16; 109; 251] стверджують, що бюджетний механізм є сукупністю форм, інститутів, методів, важелів мобілізації й використання бюджетних коштів. Вважаємо дане визначення є найбільш виваженим, оскільки воно, окрім враху-

вання тих інструментів, які необхідні для нормального функціонування механізму, виокремлює два основні напрями дії бюджетного механізму: формування бюджетних коштів та їх використання.

Дослідивши літературні джерела і врахувавши сучасні реалії, вважаємо за необхідне визначити ті елементи бюджетного механізму, які є ключовими для визначення поняття «механізм формування бюджетного потенціалу регіону» (рис.1.10).

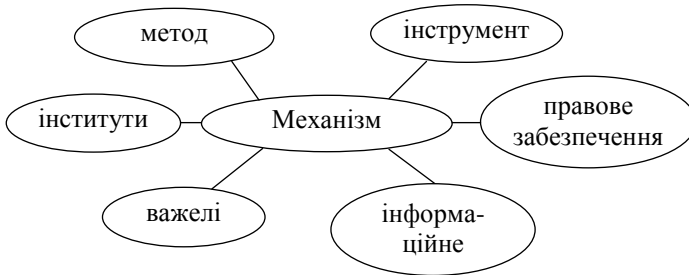

Рисунок 1.10 – Теоретична конструкція супутніх дефініцій поняття «механізм формування бюджетного потенціалу регіону»

Джерело: складено авторами.

Так, Гончаренко С. У. стверджує, що метод (грец. – шлях дослідження, пізнання) – це спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений законамирностями досліджуваного об'єкта. Нам імponує визначення поняття «метод» у Новітньому філософському словнику як способу досягнення цілі, сукупності прийомів і операцій теоретичного і практичного освоєння людської діяльності, що організована певним чином [172]. Дане визначення, на нашу думку, характеризує категорію «метод» як спосіб досягнення явища, що організоване певним чином, та характеризує його як механічно інтегроване явище, а тому розкриває зв'язок з поняттям «механізм». Так, Музика О. А. за методами акумуляції коштів доходи місцевих бюджетів поділяє на добровільно внесені (гранти, пожертви, дарунки) і ті, що стягуються в обов'язковому порядку (різноманітні податки, збори, обов'язкові платежі) [164, с. 51]. Розглядаючи механізм формування бюджетного потенціалу, на основі даних тверджень, виділимо два основних методи: подат-

ковий і неподатковий, що використовуються для досягнення головної мети – поповнення бюджету. Таке розмежування не суперечить поглядам науковців, а лише узагальнює їх.

До податкових надходжень відносяться встановлені законодавством України загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі) [30]. Уряд, що діє від імені та в інтересах народу, отримує від нього право на оподаткування. При цьому відносини, що виникають при формуванні фінансових ресурсів податковим методом, є, по суті, відносинами з перерозподілу на користь держави частини доходу, що створюється економічними суб'єктами в процесі господарської діяльності. Податкові надходження, зменшуючи фінансові ресурси суб'єктів підприємництва, і тим самим визначаючи економічну поведінку останніх, одночасно збільшують величину бюджетного потенціалу регіону. Даний метод має свої характерні особливості (рис 1.11).

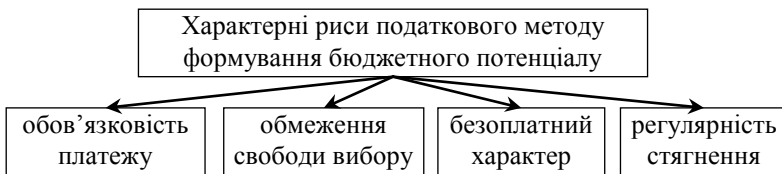

Рисунок 1.11 – Особливості податкового методу формування бюджетного потенціалу

Джерело: складено авторами.

Надходження, зібрані податковим методом, є найвагомішим джерелом поповнення бюджетів усіх країн, включаючи Україну. Неподаткові надходження приносять значно меншу частину коштів до бюджету, але при цьому їх вагомість не є меншою.

Неподатковий метод створення бюджетного потенціалу включає наступні надходження: неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти. Чинне законодавство дає наступне тлумачення зазначених надходжень:

1) неподаткові надходження – доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу; надходження від штрафів та фінансових санкцій; інші неподаткові надходження;

2) доходи від операцій з капіталом – надходження від продажу майна, що знаходиться в комунальній власності, від реалізації державних запасів товарів тощо;

3) трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній і безповоротній основі [30].

Досліджуючи неподаткові доходи бюджету, Музика О. А. здійснив їх класифікацію за джерелами надходження на рівні місцевих бюджетів. До першої групи відносяться доходи від майна, що знаходиться у комунальній власності (доходи від користування цим майном; доходи від оренди цього ж майна; надходження неподаткового характеру від комунальних підприємств; дивіденди за акціями, що належать органам місцевого самоврядування; доходи від інших цінних паперів, які перебувають у комунальній власності; доходи від реалізації майна, що знаходиться у комунальній власності). Друга група включає доходи від платних послуг, які надаються місцевими органами влади, установами, організаціями (наприклад, надходження від державного мита). До складу третьої групи віднесено надходження від фінансової допомоги та безповоротних відрахувань (міжбюджетні трансферти). Остання група надходжень включає надходження від фінансових санкцій (штрафів та інших сум примусового стягнення) [165, с. 55]. Нам імпонує дана класифікація неподаткових доходів, оскільки вона дозволяє краще дослідити правову та економічну природу розглянутих доходів.

Василенко О. В. стверджує, що «... залучення місцевими бюджетами... зовнішнього ресурсу відбувається у наступних формах: міжбюджетні трансферти інвестиційного характеру; муніципальні запозичення через випуск облігацій місцевої позики; запозичення через позики у фінансово-кредитних установах; запозичення через позики в інших бюджетах; випуск грошово-речових лотерей; об'єднання інвестиційних ресурсів кількох бюджетів; інші джерела, не заборонені законодавством» [34]. Дані напрями можна вважати одними із методів формування бюджетного потенціалу, але у більш деталізованому вигляді.

Ефективне функціонування системи відносин щодо формування бюджетного потенціалу території потребує роботи цілого ряду інститутів. Роль інститутів полягає в зменшенні невизна-

ченості у досягненні поставленої мети шляхом встановлення стійкого взаємозв'язку між суб'єктами відносин у рамках бюджетної системи, визначення і вибір альтернативних варіантів розвитку бюджетних процесів у регіоні. Відповідно до визначення класика інституційної економіки Д. Норта, інститути – це правила, механізми, що забезпечують їх дотримання і норми поведінки, які структурують взаємодію між людьми. Розрізняють 2 форми інститутів: інститути-організації та інститути-норми. Перша форма характеризує організації та їх структурні підрозділи, друга – межі поведінки суб'єктів і руху ресурсів [175]. У нашому дослідженні під інститутами розуміються бюджетні установи – учасники бюджетного процесу, які беруть участь у формуванні доходів місцевих бюджетів, а також норми, правила та якість їх поведінки. До таких інститутів слід віднести органи місцевого самоврядування, регіональні фінансові органи, Державну казначейську службу, Державну фінансову інспекцію та інші. Основна роль інститутів (бюджетних установ) у механізмі формування бюджетного потенціалу регіону – використання наявних можливостей для формування максимального обсягу бюджетних ресурсів регіону, забезпечення законності, фінансової дисципліни у процесі формування, розподілу і перерозподілу грошових коштів і пов'язаних із ними матеріальних цінностей та стимулювання надходжень до бюджету.

Механізм забезпечення повного і своєчасного надходження коштів у місцеві бюджети за допомогою методів, важелів і інструментів, реалізується, насамперед, у процесі казначейського виконання бюджету, діяльності державних та місцевих органів управління з удосконалення організації бюджетного процесу. Головним завданням інститутів (бюджетних установ) є створення ефективної бюджетної системи, забезпечення злагодженості у взаємодії окремих сфер і ланок бюджетних відносин, взаємоузгодженість діяльності учасників бюджетного процесу, направлена на реалізацію дієвої бюджетної політики.

У механізмі формування бюджетного потенціалу ці бюджетні установи виконують наступні завдання:

– фінансові органи відповідних рад і адміністрацій забезпечують реалізацію державної і регіональної бюджетної політики на відповідній території; здійснюють підготовку пропозицій щодо фінансового забезпечення заходів соціально-економічного

розвитку на відповідних територіях; розробляють пропозиції з удосконалення методів фінансового і бюджетного планування та фінансування витрат; здійснюють загальну організацію та управління виконанням місцевого бюджету на відповідній території, координацію діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету [211, ст. 3].

– регіональні підрозділи Державної казначейської служби вносять пропозиції щодо формування державної регіональної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів; здійснює реалізацію державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів [199, ст. 3];

– регіональні підрозділи Державної фінансової інспекції здійснюють реалізацію державної регіональної політики у сфері державного фінансового контролю, а також вносять пропозиції щодо її формування [200, ст. 3];

– головні управління Міндоходів в областях забезпечують реалізацію єдиної податкової, державної митної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізації єдиної державної податкової, державної митної політики [201, ст. 1].

Взаємодія широкого кола учасників у бюджетному процесі потребує чіткого розмежування функцій і повноважень між ними. Однією із пріоритетних проблем, розв'язання якої потребує сьогодні – проблема оптимального розмежування повноважень та організації ефективної співпраці між усіма інститутами (бюджетними установами), що беруть участь у процесі формування бюджетного потенціалу регіону.

Погоджуємося з думкою Зайчикової В. В., яка вважає, що центральне місце у механізмі формування бюджетного потенціалу належить фінансовим органам відповідних територій. Вона стверджує, що процес формування бюджетного потенціалу розглядається як «гра з багатьма учасниками», до якої залучені представники фінансово-бюджетної та інших галузевих комісій органів місцевого самоврядування, лобісти, політичні партії, представники громадськості. При цьому головною функцією місцевих фінансових органів є забезпечення балансу інтересів усіх учасників із метою врахування побажань усієї громади [77, с. 75].

Згідно з діючим в Україні законодавством фінансовими органами є: Міністерство фінансів Автономної Республіки

Крим, структурні підрозділи місцевих держадміністрацій та виконавчі органи відповідних рад, які забезпечують загальну організацію та управління виконанням місцевого бюджету, здійснюють інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету, або міські, селищні чи сільські голови (якщо відповідні виконавчі органи не створено) [210, ст. 2]. До впровадження казначейської системи Міністерство фінансів України та місцеві фінансові органи забезпечували виконання широкого кола завдань, пов'язаних із касовим виконанням бюджетів. З утворенням Державної казначейської служби частина функцій фінансових органів була передана їй, але у зв'язку із розмитістю розмежування функцій між даними установами існує факт їх дублювання [240].

Значимо, що указом Президента «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» від 24.12.2012 року № 726/2012 [207] створено Міністерство доходів і зборів шляхом реорганізації Державної митної служби України та Державної податкової служби України. На новостворене Міністерство покладено функцію з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Таке нововведення передбачає усунення проблеми дублювання функцій в органах стягнення та посилення контролю за надходженням бюджетних коштів.

Функціонування механізму формування бюджетного потенціалу неможливе без використання відповідних важелів. Як стверджує Артус М. М., «фінансові важелі характеризують економічний зміст окремої сукупності фінансових відносин і застосовуються для виконання завдань, передбачених фінансовою політикою» [9, с. 56]. За допомогою спеціальних взаємопов'язаних фінансових важелів держава може суттєво впливати на економічну діяльність у суспільстві, з метою досягнення мінімізації витрат і максимізації соціально-економічного ефекту. Фінансові важелі розглядаються як конкретні способи впливу держави на процес розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу [104, с. 23]. Саме з цих позицій доцільно поділити важелі формування бюджетного потенціалу на стимули, санкції, бюджетне балансування та оподаткування.

Різноманітні фінансові стимули вживають суб'єкти фінансових відносин з метою спонукання до ініціативної та високо-

ефективної діяльності, недопущення порушення дисципліни законодавства і нормативних актів. Так, надаючи фінансову підтримку розвитку малого бізнесу, держава, тим самим, має можливість збільшити свій бюджетний потенціал у майбутньому через отримання податкових платежів від останніх.

Фінансові санкції застосовуються до суб'єктів економічної діяльності, які порушують фінансову дисципліну або встановлений правовий порядок фінансово-господарської діяльності. Фінансові санкції можуть здійснюватися державними, фінансовими, податковими організаціями, банками і підприємствами. Вони спрямовані на зміцнення договірної, фінансової, кредитної та розрахункової дисципліни. До фінансових санкцій належать неустойки, штрафи, пені, підвищені тарифи тощо [61]. Так, Податковим кодексом України визначено, що штрафна санкція (фінансова санкція, штраф) – це плата у вигляді фіксованої суми та відсотків, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, а також штрафні санкції за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності [196, ст. 14.1].

Згідно з Бюджетним кодексом України до штрафів та санкцій відносять:

- штрафні санкції за порушення законодавства про патентування;
- адміністративні штрафи, що накладаються місцевими органами виконавчої влади та виконавчими органами місцевих рад або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями;
- штрафні санкції внаслідок невиконання укладених розпорядником бюджетних коштів договорів з суб'єктами господарювання на придбання товарів, робіт і послуг за рахунок коштів місцевих бюджетів [30].

Бюджетне балансування полягає у поступовому впорядкуванні фінансових можливостей і потреб у бюджетних ресурсах різних органів влади. Погоджуємося з думкою Сенюк Г. А., що бюджетне балансування (балансування місцевих бюджетів) необхідно розуміти як процес фінансового вирівнювання місцевих бюджетів шляхом усунення невідповідності між обсягами фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування і обсягами завдань та обов'язків, які на них покладаються (верти-

кальних фінансових дисбалансів), а також невідповідності між обсягами фінансових ресурсів територіальних одиниць, які мають однакові обсяги завдань (горизонтальних фінансових дисбалансів) з метою формування достатніх фінансових ресурсів для надання державних і громадських послуг [231, с. 110]. Основою бюджетного балансування є перерозподіл трансфертів між різними рівнями бюджету. Основними видами трансфертів є субсидії, дотації та субвенції.

Кириленко В. розглядає субсидію «як вид грошової допомоги, що надається державою на покриття певної частини витрат місцевих органів влади або окремим галузям економіки, що виникли через незалежні від них причини» [104, с. 28] та зазначає, що «субсидія у формі загального призначення вважається дотацією, надається місцевим органам влади або окремим галузям економіки для покриття дефіциту, усунення фінансових збитків». При цьому автор стверджує, що «субвенція як вид державної фінансової допомоги відрізняється від субсидії своїм цільовим призначенням» [104, с. 29].

Чинне законодавство розглядає субвенції як «міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному органом, який прийняв рішення про надання субвенції, а дотації – міжбюджетні трансферти на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує» [30, ст. 2]. При цьому термін «субсидія» взагалі відсутній у термінології Бюджетного кодексу України.

Через оподаткування державні і місцеві органи влади можуть прискорювати чи уповільнювати розвиток економіки, шляхом підвищення та зниження податків. Основною метою оподаткування є регулювання темпів зростання економіки країни.

Реалізація вищезазначених важелів формування бюджетного потенціалу регіону передбачає використання відповідних інструментів. Так, інструментами оподаткування є податки, збори та платежі; бюджетне балансування реалізується через надання субсидій, субвенцій та дотацій; неустойки, штрафи, пені, підвищені тарифи є інструментами, які використовуються при фінансових санкціях, а інструментами фінансового стимулювання є надання відповідних пільг, фінансова підтримка та заохочувальні фонди.

Схиляємося до твердження Артус М. М. стосовно схеми взаємодії складових фінансового механізму, що такі елементи

механізму формування бюджетного потенціалу як методи, важелі та інструменти мають ієрархічну структуру і підпорядковуються одне одному у вищезазначеному порядку [9, с. 56].

Погоджуємося з думкою Ковалюка О. М., який вважає, що фінансовий механізм функціонує «... за допомогою відповідного нормативного, правового та інформаційного забезпечення» [109, с. 22].

Розвиток бюджетного потенціалу в частині місцевих бюджетів має спиратися на стійку фінансову базу, яка в значній мірі визначається відповідним законодавством, що закріплює правові гарантії місцевого самоврядування. Функціонування механізму формування бюджетного потенціалу регіону регламентується чинними законодавчими і нормативно-правовими актами: Конституцією України, Бюджетним кодексом України, Податковим кодексом України, щорічними Законами України «Про Державний бюджет України», Законом України «Про місцеве самоврядування» та іншими законами, що регулюють фінансові правовідносини, Європейською Хартією місцевого самоврядування, нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами АРК, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (рис. 1.12).

Забезпечення регіональної влади інформацією є одним із найважливіших питань при формуванні бюджетного потенціалу регіону.

Згідно з Законом України «Про інформацію» [213], інформація державних органів та органів місцевого самоврядування визначається як один з основних об'єктів інформаційних відносин у суспільстві. Регіональна влада, володіючи широким набором повноважень, має великий вплив на соціально-економічну ситуацію в регіоні. На основі дослідження тлумачень науковцями поняття «інформаційне забезпечення» [81; 96; 97; 193; 194; 203], вважаємо, що інформаційне забезпечення механізму формування бюджетного потенціалу регіону – це сукупність інформаційних ресурсів та технологій, необхідних для об'єктивної оцінки резервів бюджетних коштів регіону, можливості та здатності їх формування. При цьому система інформаційного забезпечення механізму формування бюджетного потенціалу регіону включає два основних елементи: інформаційні технології та інформаційні ресурси.

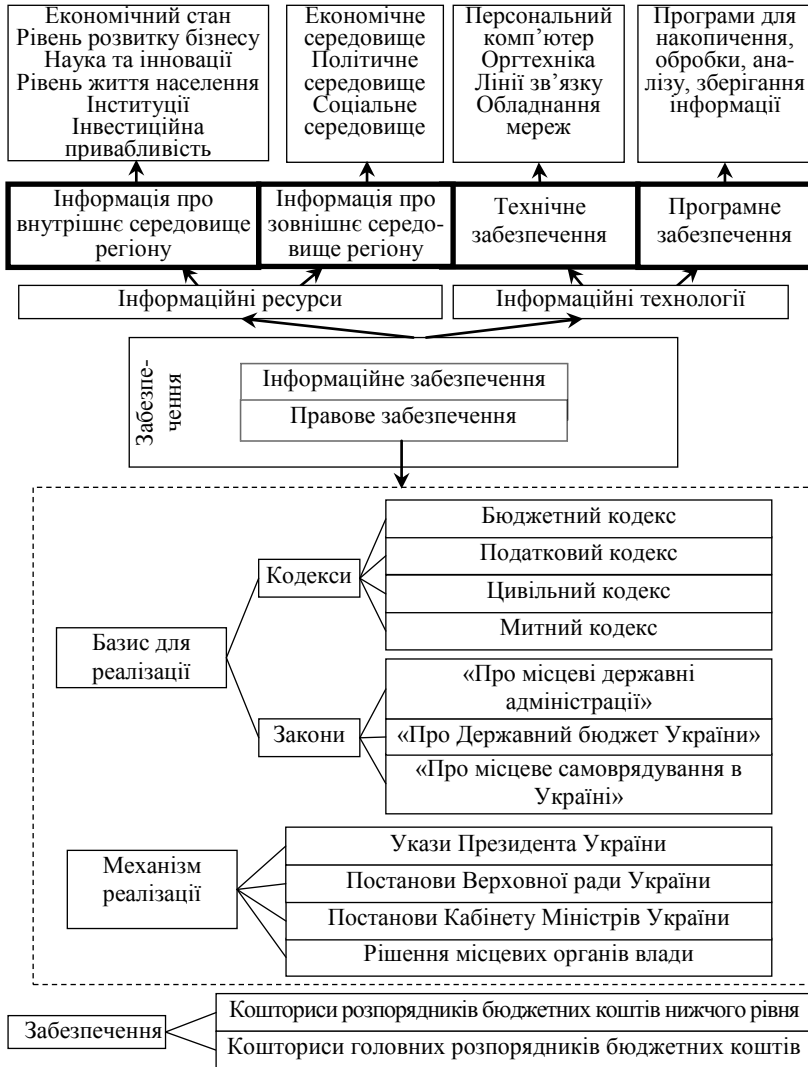

Рисунок 1.12 – Структура інформаційного та правового забезпечення механізму формування бюджетного потенціалу регіону

Джерело: складено авторами.

Інформаційні технології включають технічне забезпечення (персональний комп'ютер, оргтехніку, лінії зв'язку, обладнання мереж) і програмне забезпечення (програми накопичення, обробки, аналізу, зберігання інформації) [65; 150]. До інформаційних ресурсів відноситься інформація стосовно зовнішнього та внутрішнього середовищ [112; 117]. Інформаційне забезпечення має важливе значення при визначенні методів дослідження механізму формування бюджетного потенціалу регіону (табл. 1.8).

При цьому необхідно використовувати такий методичний інструментарій, який дав би змогу виявити тенденції та закономірності формування бюджетного потенціалу з урахуванням специфіки розвитку економіки, історичних та національних особливостей країни, а також постійні зміни у вітчизняній законодавчо-нормативній базі, яка визначає правові засади функціонування інституту місцевих бюджетів в Україні [45, с. 309].

Проаналізувавши всі елементи фінансового механізму, і спроєктувавши їх на механізм формування бюджетного потенціалу, можемо стверджувати, що сутність останнього найбільш повно розкривається через методи, інститути, важелі, інструменти, а також інформаційне та правове забезпечення, що у схематичному вигляді наведено на рис. 1.13.

Оскільки бюджетний потенціал визначається у роботі через ресурси, можливості та здатності, то необхідно відзначити, що методи, важелі, інструменти характеризують ресурсну складову формування бюджетного потенціалу регіону, правове та інформаційне забезпечення визначає можливість, а інститути (бюджетні установи) – здатність до нарощення цих ресурсів.

Дослідивши трактування фінансового механізму різними науковцями, та виділивши ті його складові, які вдало характеризують його на макрорівні, вважаємо за доцільне дати узагальнене визначення етимологічної сутності механізму формування бюджетного потенціалу регіону як сукупності методів, важелів, інструментів, інтегрованість яких у певному порядку забезпечує можливість та здатність бюджету акумулювати ресурси із наявних та невикористаних джерел на основі застосування інститутами якісного правового та інформаційного забезпечення.

Таблиця 1.8 – Основні методи дослідження бюджетного потенціалу регіону

Назва методу	Сутність	Застосування інформаційних технологій
Методи теоретичних та емпіричних досліджень		
1. Ретроспективний аналіз	дає змогу дослідити виникнення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей	Текстовий редактор Word, програми Excel, Power Point, інтернет-ресурси щодо пошуку потрібної інформації (пошукові сервери, зокрема Google, Rambler тощо)
2. Метод класифікації	сукупність правил створення системи класифікаційних угруповань та зв'язки між ними	
3. Системний метод	полягає в комплексному дослідженні великих і складних об'єктів, дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин	
Економіко-математичні та статистичні методи		
4. Метод коефіцієнтів	зводиться до розрахунку співвідношень між окремими показниками чи групами показників, які характеризують стан об'єкта, і порівняння результатів з нормативними чи середніми даними	Microsoft Excel
5. Факторний аналіз	методика комплексного системного вивчення і оцінки впливу факторів на величину результативних показників. Основою факторного аналізу є побудова факторної моделі, в якій фактори повинні знаходитись в причинно-наслідкових зв'язках із досліджуваним показником	Microsoft Excel
6. Кореляційно-регресійний аналіз	забезпечує пошук раніше невідомих причинних зв'язків (кореляція безпосередньо не розкриває причинних зв'язків між явищами, але визначає числове значення цих зв'язків та ймовірність суджень щодо їх існування). Основними засобами аналізу є парні, частинні і множинні коефіцієнти кореляції	Microsoft Excel, Statistica, Mathematica, CurveExpert, Deductor studio та ін.

Продовж. табл. 1.8

Назва методу	Сутність	Застосування інформаційних технологій
7. Прогнозування	наукове, обґрунтоване системою встановлених причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей виявлення стану та ймовірних шляхів розвитку явищ і процесів. Прогнозування передбачає оцінку показників, які характеризують ці явища в майбутньому	Microsoft Excel, Statistica, Mathematica, CurveExpert, Deductor studio та ін.
8. Кластерний аналіз	система математичних процедур, яка дозволяє на основі множини показників, що характеризують набір об'єктів, згрупувати їх у класи таким чином, щоб об'єкти, які входять в один клас, були більш однорідними, більш подібними в порівнянні з об'єктами, що входять в інші класи	
9. Кваліметричний аналіз	реалізує методи кількісної оцінки якісних параметрів. Передбачає можливість надання кількісного вираження визначених переваг і недоліків кожного досліджуваного чинника, в результаті чого отримується кількісна оцінка варіанта використання.	

Джерело: розроблено авторами на основі [62; 159; 171; 250].

Рисунок 1.13 – Складові механізму формування бюджетного потенціалу регіону

Джерело: розроблено авторами на основі [9; 107; 188].

Механізм формування бюджетного потенціалу має відповідати наступним вимогам:

- функціонувати в умовах чинного законодавства;
- відповідати регіональним та державним інтересам;
- надавати можливість виконання зобов'язань органів регіональної влади на основі використання фінансових ресурсів.

Узгоджене, взаємозалежне та комплексне функціонування усіх елементів механізму сприяє покращенню стану формування бюджетного потенціалу регіону, а його оцінка, як складова структурно-компонентного підходу до формування бюджетного потенціалу регіону має бути направлена на встановлення особливостей даного процесу в Україні, виявлення існуючих проблем та визначення напрямів їх вирішення (рис. 1.14).

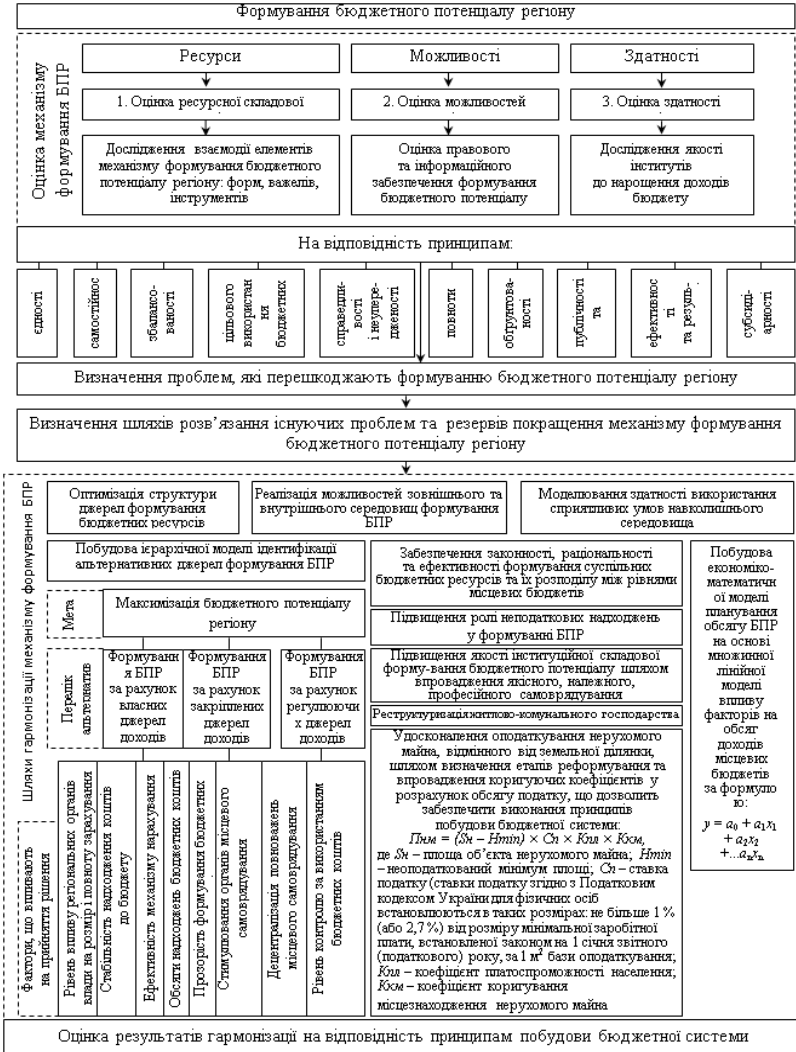

Рисунок 1.14 – Структурно-компонентний підхід до формування бюджетного потенціалу регіону

Джерело: складено авторами.

Оскільки Бюджетним кодексом України визначено, що бюджетний процес має відповідати встановленим принципам [30], то вважаємо, що критерієм оцінки формування бюджетного потенціалу як складової бюджетного процесу взагалі є виконання принципів побудови бюджетної системи України. Тільки при дотриманні визначених у Бюджетному кодексі принципів буде забезпечена економічна стабільність, збалансованість бюджетів усіх рівнів, ефективне ведення фінансово-господарської діяльності суб'єктами господарювання, соціальний захист та благополуччя населення.

При цьому зазначимо, що дослідження механізму доцільно проводити комбіновано: ресурсної складової бюджетного потенціалу регіону за допомогою оцінки методів, важелів, інструментів; здатностей – через функціонування інститутів (бюджетних установ); можливостей – на підставі правового та інформаційного забезпечення.

Отже, аналіз економічної природи механізму формування бюджетного потенціалу регіону показав складність і багатогранність даної категорії та його суттєву роль у соціально-економічному розвитку. При цьому його функціонування повинно здійснюватися, виходячи із принципів побудови бюджетної системи України.

РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ДІЮЧОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

2.1. Оцінка взаємодії елементів механізму формування бюджетного потенціалу регіону

Від результативності взаємодії основних складових діючого механізму формування бюджетного потенціалу (методів, важелів, інструментів) залежать можливості і здатність регіональних органів влади вирішувати проблеми соціально-економічного розвитку підпорядкованих їм територій. Тому першочерговим завданням при визначенні науково-методичних підходів до оцінювання існуючого в Україні механізму формування бюджетного потенціалу регіону є аналіз його ресурсної складової шляхом дослідження мобілізації фактичних доходів місцевих бюджетів. Проблеми формування бюджетного потенціалу регіону, дослідження його структури та податкової і неподаткової складових розкриті у працях Зенченко С. В., Лучка А. В., Пасічника Ю. В., Пушака Я. Я. [80; 147; 188; 221] та ін. Проте залишається низка проблем, вирішення яких передбачає виконання наступних завдань:

- дослідити основні методи механізму формування бюджетного потенціалу регіону;
- проаналізувати діючі важелі механізму формування бюджетного потенціалу Полтавської області;
- оцінити стан використання інструментів механізму формування бюджетного потенціалу регіону.

У попередньому розділі було визначено, що механізм формування бюджетного потенціалу регіону реалізується за допомогою акумулювання податкових, неподаткових надходжень, надходжень від операцій з капіталом і трансфертів.

Податкові надходження є важливою складовою доходів і основним методом формування бюджетного потенціалу регіону (без врахування трансфертів). Так, акумулювання коштів до бюджету за допомогою податкових надходжень на даний час є найбільш вагомим, що підтверджує розрахунок структури джерел формування ресурсної складової бюджетного потенціалу Полтавської області (табл. 2.1): протягом 2007–2012 років спостерігається тенденція до зростання частки податкових надходжень: з 78,0 % у 2007 році до 84,4 % у 2012 році. Зазначимо, що найвищий темп росту обсягу податкових надходжень за досліджуваний період спостерігається у 2011 році: відбулося зростання на 31,8 %.

**Таблиця 2.1 – Динаміка джерел формування ресурсної складової бюджетного потенціалу
Полтавської області у 2007–2012 році (без врахування трансфертів)**

Вид надходження	2007 рік		2008 рік		2009 рік		2010 рік		2011 рік		2012 рік		2008 від 2007 року		2009 від 2008 року		2010 від 2009 року		2011 від 2010 року		2012 від 2011 року	
	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	структурні зрушення, п.п.	сума, млн грн	структурні зрушення, п.п.	сума, млн грн	структурні зрушення, п.п.	сума, млн грн	структурні зрушення, п.п.	сума, млн грн	структурні зрушення, п.п.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Податкові надходження, у т. ч.:	1 350,4	78,0	1 796,0	80,4	1 821,9	82,4	2 132,6	82,3	2 811,5	85,4	3 372,7	84,4	445,7	2,4	25,9	2,0	310,7	-0,1	678,9	3,1	561,2	-1,0
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1 056,1	61,0	1 430,8	64,0	1 403,8	63,5	1 667,7	64,4	1 996,8	60,7	2 311,8	57,9	374,7	3,0	-27,0	-0,5	263,9	0,8	329,1	-3,7	315,0	-2,8
Податки на власність	45,3	2,6	50,1	2,2	51,1	2,3	53,9	2,1	15,5	0,5	15,1	0,4	4,8	-0,4	0,9	0,1	2,8	-0,2	-38,4	-1,6	-0,4	-0,1
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	128,0	7,4	178,1	8,0	253,6	11,5	295,3	11,4	610,2	18,5	761,6	19,1	50,2	0,6	75,5	3,5	41,7	-0,1	314,9	7,1	151,4	0,5
Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів	-	-	-	-	-	-	-	-	1,7	0,1	0,1	0,0	×	×	×	×	×	×	×	×	-1,6	-0,1
Місцеві податки і збори ¹	-	-	-	-	-	-	-	-	74,2	2,3	162,0	4,1	×	×	×	×	×	×	×	×	87,9	1,8

¹ До прийняття нової редакції Бюджетного кодексу України у 2010 році місцеві податки і збори входили до складу інших податків та зборів.

Продовж. табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Внутрішні податки на товари та послуги ²	44,8	2,6	50,5	2,3	29,6	1,3	28,3	1,1	×	×	×	×	5,7	-0,3	-20,9	-0,9	-1,2	-0,2	×	×	×	×
інші податки та збори	76,2	4,4	86,5	3,9	83,8	3,8	87,4	3,4	113,1	3,4	122,1	3,1	10,3	-0,5	-2,7	-0,1	3,6	-0,4	25,8	0,1	9,0	-0,4
Неподаткові надходження, в т. ч.:	222,7	12,9	300,8	13,5	283,3	12,8	340,0	13,1	392,6	11,9	550,4	13,8	78,1	0,6	-17,6	-0,6	56,7	0,3	52,6	-1,2	157,8	1,8
Доходи від власності та підприємницької діяльності	23,9	1,4	39,5	1,8	22,6	1,0	29,3	1,1	16,2	0,5	28,5	0,7	15,5	0,4	-16,9	-0,7	6,7	0,1	-13,1	-0,6	12,3	0,2
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	21,8	1,3	31,7	1,4	40,2	1,8	31,8	1,2	60,7	1,8	54,0	1,4	10,0	0,2	8,5	0,4	-8,4	-0,6	28,9	0,6	-6,7	-0,5
Інші неподаткові надходження	2,9	0,2	4,9	0,2	7,1	0,3	7,5	0,3	9,2	0,3	30,1	0,8	2,0	0,1	2,2	0,1	0,5	0,0	1,7	0,0	20,9	0,5
Власні надходження бюджетних установ	174,1	10,1	224,8	10,1	213,5	9,7	271,3	10,5	306,6	9,3	437,8	11,0	50,7	0,0	-11,3	-0,4	57,9	0,8	35,2	-1,2	131,3	1,6
Доходи від операцій з капіталом, в т. ч.:	84,4	4,9	74,0	3,3	50,1	2,3	53,2	2,1	44,8	1,4	36,1	0,9	-10,3	-1,6	-23,9	-1,0	3,1	-0,2	-8,4	-0,7	-8,7	-0,5
Надходження від продажу основного капіталу	50,1	2,9	35,6	1,6	19,6	0,9	17,5	0,7	11,9	0,4	14,2	0,4	-14,5	-1,3	-16,0	-0,7	-2,1	-0,2	-5,6	-0,3	2,3	0,0
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	34,2	2,0	0,0	30,5	1,4	35,7	1,4	32,9	1,0	23,0	0,6	-34,2	-2,0	30,5	1,4	5,2	0,0	-2,8	-0,4	-10,0	-0,4	

² Після прийняття нової редакції Бюджетного кодексу України у 2010 році внутрішні податки і збори, які зараховувались до місцевих бюджетів, були скасовані.

Продовж. табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Цільові фонди (утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади)	73,2	4,2	63,4	2,8	55,0	2,5	65,6	2,5	42,2	1,3	34,4	0,9	-9,8	-1,4	-8,4	-0,4	10,6	0,0	-23,4	-1,2	-7,8	-0,4
Разом доходів (без врахування трансфертів)	1 730,7	100,0	2 234,3	100,0	2 210,3	100,0	2 591,4	100,0	3 291,1	100,0	3 994,6	100,0	503,7	0,0	-24,0	0,0	381,1	0,0	699,7	0,0	703,5	0,0

Джерело: розраховано авторами на основі даних Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

Згідно з бюджетною класифікацією податкові надходження поділяються на групи: податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості; податки на власність; збори та плату за спеціальне використання природних ресурсів; внутрішні податки на товари і послуги; місцеві податки і збори, інші податки та збори [205]. Слід зазначити, що найбільшу питому вагу у 2012 році у структурі податкових надходжень займає група податків на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості – 71,02 %, другим за величиною у структурі є збір та плата за використання природних ресурсів – 21,7 % (рис. 2.1).

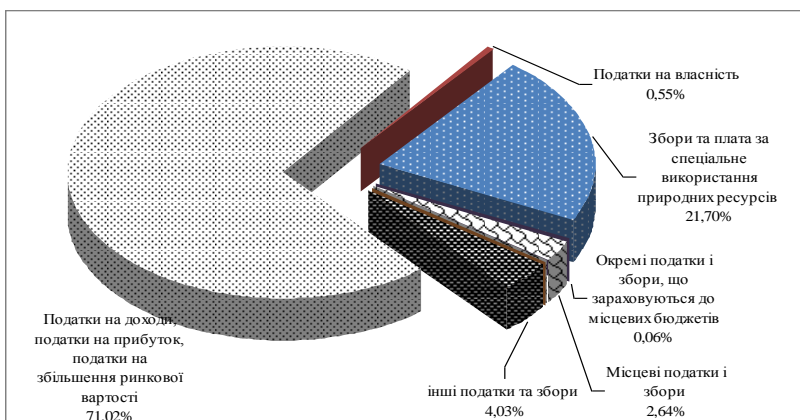

Рисунок 2.1 – Структура доходів, мобілізованих податковим методом формування бюджетного потенціалу Полтавської області у 2012 році, %

Джерело: складено авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

На основі аналізу структури податків на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості зроблено висновок, що у 2012 році відбулося зростання даного виду надходжень за рахунок величини податку на доходи фізичних осіб. Основною причиною цього є зміни в податковому законодавстві, які, як зазначає Ярошенко Ф. О., стосовно податку на доходи фізичних осіб відбувалися в таких напрямках:

- упорядкування процедур справляння податку з доходів від продажу майна, а також доходів у вигляді спадщини й подарунків;
- встановлення чітких критеріїв при наданні пільг із урахуванням рівня задекларованого доходу особи;
- застосування методів виявлення перевищення витрат над задекларованими доходами з метою недопущення ухилення від виконання конституційного обов'язку щодо сплати податків [271, с. 11].

При цьому поступове зниження ставки податку на прибуток підприємств, упроваджене Податковим кодексом України з метою зменшення податкового тиску та стимулювання розвитку підприємництва, у 2011 році спричинило скорочення обсягів надходжень податку на прибуток підприємств, що належать до комунальної власності з 11,63 млн грн у 2010 році до 4,93 млн грн у 2011 році (табл. 2.2).

Зазначимо, що у 2012 році відбулося значне зростання по даній статті доходів, і на кінець періоду, що досліджується, обсяг податку на прибуток підприємств, що належать до комунальної власності, становить 12,7 млн грн.

Не менш важливу роль у механізмі формування бюджетного потенціалу регіону мають збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів, реформування яких проводилося за такими основними напрямками:

- запровадження плати за землю з урахуванням особливостей володіння та користування земельними ділянками;
- реформування системи пільг зі сплати податку з метою забезпечення їх економічної обґрунтованості та податкової ефективності;
- розширення бази оподаткування плати за землю на основі встановлення ставок податку для окремих категорій землі.

Досліджуючи стягнення плати за землю в Полтавській області (табл. 2.3), слід відзначити, що протягом 2007–2010 років спостерігається тенденція до зростання у структурі частки зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів Полтавської області (96,67 % на кінець 2010 року).

Таблиця 2.2 – Формування бюджетного потенціалу Полтавської області за допомогою податків на доходи, прибуток, збільшення ринкової вартості у 2007–2012 роках

Вид доходу	2007 рік		2008 рік		2009 рік		2010 рік		2011 рік		2012 рік	
	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, в т. ч.:	1 056,08	100	1 430,7	100	1 403,83	100	1 667,7	100	1 996,78	100	2 311,76	100
податок на доходи фізичних осіб	1 045,54	99,0	1 417,33	99,06	1 392,78	99,21	1 656,07	99,30	1 991,85	99,75	2 299,06	99,45
податок на прибуток підприємств, що належать до комунальної власності	10,54	1,00	13,44	0,94	11,05	0,79	11,63	0,70	4,93	0,25	12,70	0,55

Джерело: розраховано авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

Таблиця 2.3 – Формування бюджетного потенціалу Полтавської області за допомогою зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів у 2007–2012 роках

Вид доходу	2007 рік		2008 рік		2009 рік		2010 рік		2011 рік		2012 рік	
	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %
Збір за спеціальне використання лісових ресурсів	1,18	0,92	1,22	0,68	1,09	0,43	1,83	0,62	4,44	0,73	5,58	0,73
Збір за спеціальне використання води	0,001	0,00	-0,01	-0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	8,53	1,40	10,24	1,34
Плата за користування надрами	4,81	3,76	8,53	4,79	8,12	3,20	8,02	2,72	205,67	33,71	268,53	35,26
Плата за землю	121,99	95,32	168,4	94,53	244,4	96,36	285,5	96,66	391,52	64,17	477,17	62,66
Плата за використання інших природних ресурсів	-	-	-	-	-	-	-	-	0,02	0,00	0,05	0,01
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	127,99	100	178,1	100	253,6	100	295,3	100	610,16	100	761,57	100

Джерело: розраховано авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

У 2011–2012 роках відбулося різке зниження частки даних надходжень (до 62,66 % на кінець досліджуваного періоду) та збільшення частки надходжень за користування надрами, що зумовлено передачею 50 % плати за використання надр державного значення до місцевих бюджетів регіонів. Значне зниження надходжень від групи податків на власність спричинене заміною податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів новим збором за першу реєстрацію колісних транспортних засобів, що сплачується одноразово. У зв'язку з цим, обсяг надходжень цієї групи зменшився з 45,3 млн грн у 2007 році до 15,1 млн грн у 2012 році. Збір за першу реєстрацію транспортних засобів, на нашу думку, є модифікацією податку з власників транспортних засобів, який сплачувався за реєстрацію, перереєстрацію та проходження технічного огляду раніше. Основне призначення цих платежів – фінансування будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг. Проте зміна механізму оподаткування, яка була спрямована на зменшення податкового тягаря власників транспортних засобів, спричинила недоотримання вагової суми власних доходів місцевих бюджетів, що, в свою чергу, що може вплинути на якість доріг. Крім того, даний збір сплачується за місцем реєстрації транспорту, а не місцем проживання власника, що, на нашу думку, порушує принцип обґрунтованості побудови бюджетної системи і спричинює необхідність удосконалення умов нарахування даного збору.

Наявність у 2011–2012 роках такої групи надходжень, як окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів, є тимчасовим, оскільки до даної групи належать місцеві податки і збори, нараховані до 1 січня 2011 року.

Стосовно інших податків, то їх частка у загальній величині доходів на кінець 2012 року складає 3,1 %. При цьому до 2011 року помітну роль у цій групі надходжень мають місцеві податки і збори (табл. 2.4), які згідно з бюджетною класифікацією від 14 січня 2011 року були винесені в окрему групу надходжень.

Таблиця 2.4 – Формування бюджетного потенціалу Полтавської області за допомогою інших податків та зборів у 2007–2012 роках

Вид доходу	2007 рік		2008 рік		2009 рік		2010 рік		2011 рік		2012 рік	
	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %
Місцеві податки і збори	19,85	26,06	20,87	24,12	20,8	24,82	20,83	23,84	×	×	×	×
Фіксований сільсько-господарський податок	8,4	11,03	8,75	10,11	8,66	10,33	8,77	10,04	8,53	7,54	8,92	7,31
Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	47,93	62,91	56,88	65,75	54,34	64,83	57,77	66,12	×	×	×	×
Податки, не віднесені до інших категорій	0,004	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,004	0,00	×	×	×	×
Екологічний податок	–	–	–	–	–	–	–	–	89,61	79,21	113,08	92,61
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	–	–	–	–	–	–	–	–	14,99	13,25	0,10	0,08
Разом	76,18	100	86,51	100	83,82	100	87,374	100	113,1	100	122,1	100

Джерело: розраховано авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

Згідно з Податковим кодексом до місцевих податків і зборів був віднесений єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, який до 2011 року був основним джерелом поповнення такої статті доходів місцевих бюджетів як «інші податки і збори». Зазначимо, що до 2011 року єдиний податок з суб'єктів малого підприємництва був загальнодержавним податком, що належав до закріплених джерел доходів місцевих бюджетів. Зарахування даного податку до власних доходів органів місцевого самоврядування має істотний вплив на збільшення їх фінансової самостійності. Незважаючи на винесення основних джерел поповнення інших податків і зборів у окрему групу, обсяг надходжень від інших податків станом на кінець 2012 року є більшим, ніж в попередні роки і становить 122,1 млн грн. Це зумовлено впровадженням екологічного податку, частка якого у загальній структурі надходжень становить 92,61 %. Як відзначає Бикадорова Н. О., «він виступає стимулятором обмеження виробництва та споживання екологічно небезпечної, ресурсно-місткої продукції або продукції, що виготовляється з рідкісних природних ресурсів» [18].

Запровадження екологічного податку передбачає:

- розширення бази оподаткування шляхом включення до неї викидів у атмосферу, що здійснюються повітряними суднами та іншими пересувними джерелами забруднення;
- підвищення ставок податку на всі види викидів;
- впровадження коригуючих коефіцієнтів, що враховують превентивні заходи суб'єктів підприємництва щодо зменшення викидів забруднюючих речовин.

Дослідження структури місцевих податків і зборів (табл. 2.5) свідчить, що протягом 2008–2010 років найвагомим інструментом місцевого оподаткування є ринковий збір (65,99 % на кінець 2010 року), що був відмінений із запровадженням Податкового кодексу.

На нашу думку, скасування даного збору є необґрунтованим, оскільки ринкова торгівля завжди була однією із пріоритетних галузей економічної діяльності, про що свідчить постійне збільшення ринкових площ торгівлі всіма містами України, у тому числі й містами Полтавської області [98]. Відміна даного збору порушує принцип ефективності й результативності побудови бюджетної системи.

Таблиця 2.5 – Формування бюджетного потенціалу Полтавської області за допомогою місцевих податків та зборів у 2007–2012 роках

Вид доходу	2007 рік		2008 рік		2009 рік		2010 рік		2011 рік		2012 рік	
	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %
Податок з реклами	0,48	2,42	0,66	3,16	0,596	2,87	0,65	3,12	-	-	-	-
Комунальний податок	5,21	26,26	5,37	25,73	4,87	23,41	4,55	21,86	-	-	-	-
Збір за паркування автотранспорту	0,44	2,22	0,44	2,11	0,46	2,21	0,43	2,07	-	-	-	-
Ринковий збір	12,45	62,75	13,05	62,53	13,42	64,51	13,74	66,00	-	-	-	-
Збір за видачу ордера на квартиру	0,003	0,02	0,003	0,01	0,003	0,01	0,004	0,02	-	-	-	-
Курортний збір	0,002	0,01	0,005	0,02	0,003	0,01	0,004	0,02	-	-	-	-
Збір за право використання місцевої символіки	0,23	1,16	0,27	1,29	0,35	1,68	0,396	1,90	-	-	-	-
Збір за право проведення місцевих аукціонів, конкурс- ного розпродажу і лотерей	-0,003	-0,02	0,001	0,00	0,00	0,00	0,005	0,02	-	-	-	-
Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг	1,02	5,14	1,06	5,08	1,09	5,24	1,03	4,95	-	-	-	-
Збір із власників собак	0,01	0,05	0,012	0,06	0,01	0,05	0,008	0,04	-	-	-	-
Збір за місяця для паркування транспортних засобів	-	-	-	-	-	-	-	-	0,48	0,65	0,28	0,17
Туристичний збір	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2	0,27	0,31	0,19
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	-	-	-	-	-	-	-	-	13,99	18,86	15,87	9,79
Єдиний податок	-	-	-	-	-	-	-	-	59,49	80,22	145,59	89,84
Місцеві податки і збори	19,842	100	20,87	100	20,802	100	20,817	100	74,16	100	162,05	100

Джерело: розраховано авторами на основі даних Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

Враховуючи підвищений інтерес в останні роки до різних видів масової інформації – теле-, радіомовлення, не зовсім зрозумілою є і відмова від такого джерела доходів як податок з реклами. Незважаючи на те, що частка даного податку у загальній структурі доходів у 2010 році складає лише 3,12 %, вважаємо, що за умови удосконалення механізму нарахування, даний податок може стати перспективним джерелом наповнення бюджету.

Значну частку у структурі місцевих податків і зборів у 2008–2010 роках займав і комунальний податок – 22 %, однак поступове зменшення питомої ваги даного податку є наслідком зниження обсягів виробництва на підприємствах, а, звідси, і скорочення кількості працівників, які є об'єктом оподаткування. Вважаємо доцільною відмову від даного податку, що є заходом державної підтримки підприємств, оскільки у період фінансової кризи, коли спостерігається погіршення діяльності підприємств, комунальний податок є додатковим тягарем, що заважає підприємствам «триматися на плаву».

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що був введений з 1 січня 2012 року, є принципово новим для української економіки. Платниками цього податку, згідно з Податковим кодексом, є фізичні та юридичні особи, зокрема, нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової нерухомості. Об'єктом оподаткування є житлова нерухомість, а базою оподаткування – житлова площа об'єкта житлової нерухомості [196]. Зазначимо, що сучасна світова практика оподаткування нерухомості використовує дві методики встановлення бази оподаткування: на основі вартості нерухомості і на основі площі нерухомості. Використання першої методики характерне для країн із розвинутою системою кадастру нерухомості та реєстру прав на нерухомість, і, як зазначають Короткевич О. В. та Багрій О. О., «потребує діючої системи масової оцінки нерухомості, необхідного рівня платоспроможності та податкової дисципліни громадян тощо» [124, с. 55].

Враховуючи нерозвиненість такої системи в Україні, запровадження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, на основі ринкової вартості потребує значних коштів і є проблематичним. Поряд із цим, слід відзначити твердження Новосельської Л. І., що цей податок в Україні, насамперед, працює для органів місцевого самоврядування у великих містах, а про поповнення бюджету у невеликих містах, селах та селищах

говорити безперспективно, оскільки житло, яке підлягає оподаткуванню (квартири понад 120 м² та житлові будинки понад 250 м²) на даних територіях практично відсутні [174]. Крім того, в умовах ринкових відносин, де на вартість житла великий вплив має його місце розташування, розрахунок податку на нерухомість за площею є, на нашу думку, соціально несправедливим. Можемо стверджувати, що даний податок за діючого механізму нарахування не є вагомим джерелом збільшення бюджетного потенціалу регіону, порушує принцип справедливості побудови бюджетної системи і потребує удосконалення.

Варто погодитись із думкою Городецької Т. Е., що відносно «нового» збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності є аналогом плати за торговельний патент, що справлявся як державний збір [56, с. 81]. До прийняття Податкового кодексу цей збір також зараховувався до місцевих бюджетів, а, отже, це нововведення не має суттєвого впливу на обсяг бюджетного потенціалу регіону.

На думку Бартчук Ю. А., більшість визначених у кодексі місцевих податків і зборів дублюють або об'єднують дію вже існуючих раніше податкових надходжень [15, с. 84]. Мова в даному випадку йде про туристичний збір, який поєднав у собі елементи готельного (який справлявся до січня 2004 року) та курортного зборів, а також збір за місця для паркування транспортних засобів, у якому, по суті, змінено лише елементи оподаткування.

Важливим методом формування бюджетного потенціалу регіону є неподаткові надходження, які, у залежності від видів та способів їх мобілізації, поділяються на такі групи: доходи від власності і підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від комерційного та побічного продажу; надходження від штрафів та фінансових санкцій, власні надходження бюджетних установ та інші неподаткові надходження [205].

Розрахунок динаміки неподаткових джерел формування бюджетного потенціалу Полтавської області показав, що у 2012 році їх величина збільшилась (табл. 2.6). Основну частку у структурі займають власні надходження бюджетних установ – 79,55 % на кінець досліджуваного періоду (рис. 2.2). Зважаємо, що саме на них в першу чергу необхідно звертати увагу в процесі бюджетного планування при пошуку резервів збільшення бюджетного потенціалу регіону.

**Таблиця 2.6 – Динаміка неподаткових джерел формування бюджетного потенціалу
Полтавської області за 2007–2012 роки**

Вид доходу	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	Відхилення (±)									
							2008 від 2007 року		2009 від 2008 року		2010 від 2009 року		2011 від 2010 року		2012 від 2011 року	
							сума, млн грн	темп росту, %	сума, млн грн	темп росту, %	сума, млн грн	темп росту, %	сума, млн грн	темп росту, %	сума, млн грн	темп росту, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Неподаткові надходження	222,7	300,8	283,3	340,0	392,6	550,4	78,1	135,1	-17,6	94,2	56,7	120,0	52,6	115,5	157,8	140,2
1. Доходи від власності та підприємницької діяльності	23,9	39,5	22,6	29,3	16,2	28,5	15,5	164,9	-16,9	57,2	6,7	129,8	-13,1	55,3	12,3	175,6
Частина чистого прибутку державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до бюджету, та дивіденди	0,4	0,3	0,2	0,1	0,2	0,8	-0,1	77,8	-0,1	67,9	-0,1	26,3	0,1	300,0	0,7	553,3
Дивіденди, нараховані на акції господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади	0,0	0,0	0,0	-	-	-	0,0	176,5	0,0	33,3	×	×	×	×	×	×
Плата за розміщення тимчасово вільних коштів	16,2	28,7	8,2	6,9	9,1	23,4	12,5	177,4	-20,5	28,6	-1,4	83,6	2,2	132,1	14,4	258,7
Інші надходження	0,8	1,7	11,5	15,7	1,0	1,0	0,9	211,4	9,8	686,8	4,2	136,7	-14,7	6,4	0,0	97,1
Надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва	6,6	8,7	2,7	6,7	6,0	3,2	2,2	133,1	-6,0	30,9	4,0	248,9	-0,7	89,0	-2,8	53,8

Продовж. табл. 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
2. Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	21,8	31,7	40,2	31,8	60,7	54,0	10,0	145,7	8,5	126,7	-8,4	79,2	28,9	190,7	-6,7	89,0
Плата за ліцензії	-	-	-	-	26,6	25,9	×	×	×	×	×	×	×	×	-0,7	97,5
Плата за утримання дітей у школах-інтернатах	0,3	0,4	0,5	0,6	0,8	-	0,1	134,5	0,1	120,5	0,2	134,0	0,1	122,2	×	×
Надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном	13,1	20,4	26,2	20,7	22,9	23,1	7,3	156,2	5,8	128,2	-5,5	79,1	2,3	110,9	0,2	100,7
Держмито	8,4	10,9	13,6	10,5	9,9	4,3	2,5	130,1	2,6	123,9	-3,0	77,6	-0,6	94,3	-5,6	43,8
Плата за надані в оренду ставки, що знаходяться в басейнах річок загальнодержавного значення	-	-	-	-	0,5	0,7	×	×	×	×	×	×	×	×	0,2	136,4
Плата за надані в оренду водні об'єкти місцевого значення	-	-	-	-	0,0	0,0	×	×	×	×	×	×	×	×	0,0	×
3. Інші неподаткові надходження	2,9	4,9	7,1	7,5	9,2	30,1	2,0	169,2	2,2	144,2	0,5	106,7	1,7	122,3	20,9	327,2
Надходження сум кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, організацій та установ	0,0	0,0	0,0	-	-	0,0	0,0	×	0,0	×	×	×	×	×	×	×
Доходи від операцій з надання гарантій	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	100,0	0,1	700,0	0,0	94,3	0,0	90,9	0,0	66,7
Інші надходження	2,9	4,9	7,0	7,5	9,1	9,8	2,0	169,4	2,1	142,8	0,5	106,9	1,7	122,7	0,7	107,7
Власні надходження бюджетних установ	174,1	224,8	213,5	271,3	306,6	437,8	50,7	129,1	-11,3	95,0	57,9	127,1	35,2	113,0	131,3	142,8

Джерело: пораховано авторами на основі даних Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

У 2012 році порівняно з попереднім роком спостерігається зміна структури неподаткових платежів у бік зменшення частки адміністративних зборів, платежів та доходів від некомерційного та побічного продажу з 15,45 % у 2011 році до 9,81 % у 2012 році. Проаналізувавши поелементно надходження від адміністративних зборів та платежів, доходів від комерційного та побічного продажу робимо висновок, що до 2011 року найбільшою за обсягом надходжень була плата за оренду цілісних майнових комплексів державних підприємств (65,01 % у 2010 році), а з внесенням змін у Бюджетний кодекс України ситуація змінилася: у 2012 році основним джерелом формування бюджетного потенціалу регіону за допомогою досліджуваної групи є плата за ліцензії, що становить 47,94 % у структурі доходів. Вважаємо, що надходження від оренди цілісних майнових комплексів є перспективним джерелом збільшення бюджетного потенціалу регіону, оскільки характеризується прозорістю стягнення коштів (фактична наявність орендованого майна) та пропорційним збільшенням вартості оренди (відповідно до зростання ринкових цін).

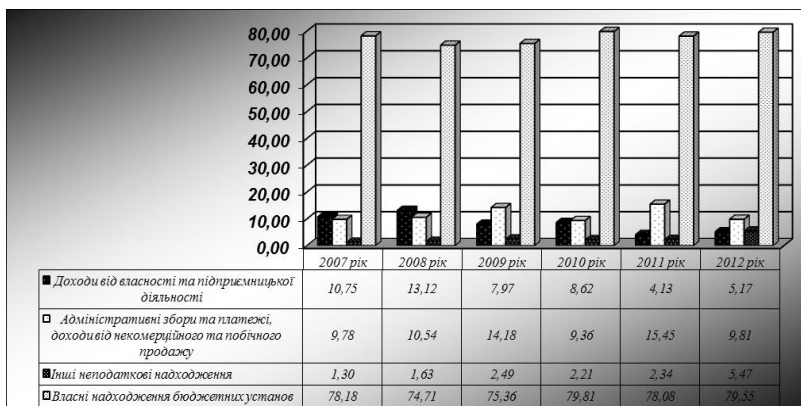

Рисунок 2.2 – Динаміка неподаткових надходжень формування бюджетного потенціалу Полтавської області у розрізі їх основних груп у 2007–2012 роках, млн грн

Джерело: складено на основі даних Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

Важливим неподатковим джерелом даної групи є державне мито. Державне мито – це плата, яка справляється за вчинення юридичних дій та видачу документів юридичного значення уповноваженими на те органами. Протягом досліджуваного періоду його частка зменшується і становить у 2012 році 8,04 %. Вважаємо, що дане джерело поповнення бюджетного потенціалу регіону характеризується нестабільністю, оскільки важко прогнозувати кількість позовних заяв, скарг, рішень та інших документів, які будуть видані за певний проміжок часу.

Наступна група неподаткових надходжень – доходи від власності і підприємницької діяльності, складають 28,47 млн грн і включають доходи, що зумовлені виконанням економічних функцій органами місцевого самоврядування як власника. Основну частку надходжень у даній групі займає плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів (82,33 %), наступним є надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва (11,31 %).

Вважаємо, що найперспективнішою статтею даної групи є надходження дивідендів від участі в капіталі господарських товариств відповідної території. Проте, у зв'язку з послабленням фінансового становища суб'єктів господарювання, у статутному фонді яких є частка державного або комунального майна, дане джерело використовується недостатньо повно, про що свідчить питома вага надходжень – 2,92 % станом на кінець 2012 року.

Зазначимо, що обсяг коштів від інших неподаткових надходжень у 2012 році порівняно з попередніми роками значно зріс і становить 30,1 млн грн. До них відносяться надходження сум кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, організацій та установ; доходи від операцій з кредитування та надання гарантій; інші надходження.

Такий метод формування бюджетного потенціалу, як доходи від операцій з капіталом, займає несуттєву частку у структурі доходів (0,9 % станом на кінець 2012 року) і складається з надходжень від продажу основного капіталу, землі і нематеріальних активів. У цілому аналіз методів формування бюджетного потенціалу регіону показав часткове невиконання таких принципів побудови БС як принцип ефективності та результативності, оскільки багато джерел формування бюджетного потенціалу регіону, які були вагомими до впровадження Податкового кодексу, були скасовані.

Як було зазначено у попередньому розділі, дослідження такого елементу механізму формування бюджетного потенціалу, як важелі, нерозривно пов'язано із аналізом інструментів, що використовуються для їх реалізації. Серед множини важелів, за допомогою яких здійснюється формування бюджетного потенціалу регіону, важливу роль має бюджетне балансування. Так, за допомогою міжбюджетних трансфертів (субсидій, дотацій, субвенцій) досягається баланс між доходами і видатками регіональних бюджетів. Використання даних інструментів відіграє важливу роль у реалізації бюджетного регулювання, про що свідчить частка дотацій і субвенцій у джерелах формування бюджетного потенціалу Полтавської області протягом 2007–2012 років (рис. 2.3). Разом із цим, використання такого важеля несе для органів місцевого самоврядування негативні наслідки: поряд із зростанням обсягу доходів місцевих бюджетів, одночасно зростає негативна тенденція до надмірної централізації влади. Погоджуючись з Кириленко В., зазначимо, що практика використання субсидій характерна для країн, які мають недосконалу та корумповану систему оподаткування та значні розходження в рівнях фінансового забезпечення економічної та соціальної інфраструктури в регіонах [104].

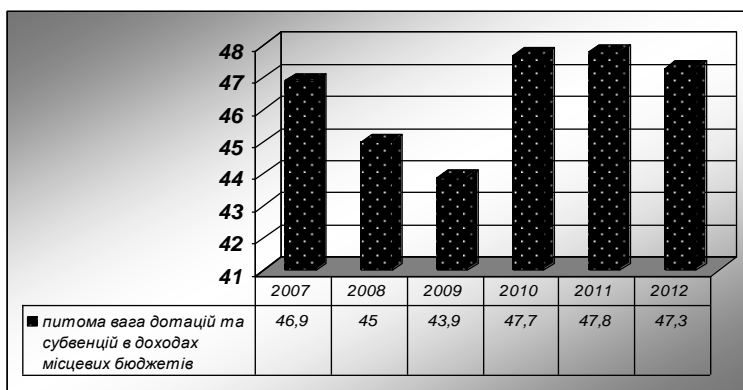

Рисунок 2.3 – Динаміка частки дотацій і субвенцій у джерелах формування бюджетного потенціалу Полтавської області за 2007–2012 роки, %

Джерело: складено на основі даних Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

Не менш важливим важелем впливу на формування бюджетного потенціалу регіону є оподаткування. Інструментами даного важеля є податки та збори, питома вага яких у загальному обсязі доходів у 2012 році переважає у структурі. Однак, починаючи з 2010 року, даний важіль поступово втрачає свою значимість, що пов'язано зі спробами уряду знизити податковий тиск. Погоджуємося з думкою Вахновської Н. А., що поряд з одночасним зниженням ставок податку на прибуток підприємств та ПДВ у Податковому кодексі не обумовлені компенсаційні джерела, які дозволили б покрити втрату доходів [37]. Сумнівною є ефективність нового механізму нараховання податку на доходи фізичних осіб, який згідно з Податковим кодексом (ст. 167) нараховується за прогресивною шкалою: для осіб зі щомісячним доходом понад десять мінімальних зарплат ставку ПДФО встановлено на рівні 17 %, а для решти українців – 15 % [196]. Так, за дослідженнями Левченко Н. М., понад 90 % громадян не буде стосуватися підвищення ставки податку до 17 %, оскільки їх заробітна плата не перевищує встановленого нормативу [138, с. 277], а тому обсяг надходжень від даного податку буде майже незмінним. Вищезазначене є підтвердженням невиконання принципу обґрунтованості при формуванні бюджетного потенціалу регіону.

Фінансові санкції, як один із важелів механізму формування бюджетного потенціалу регіону, законодавчо закріплені в Податковому кодексі. Так, за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності: фінансова; адміністративна; кримінальна [196, ст. 111]. При цьому фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) або пені. Погоджуємося з думкою Гетманця О. П., який вважає, що «характерними рисами фінансових санкцій є грошовий зміст, або матеріальне обмеження, що виникає при застосуванні заходу; сфера застосування: порушення в системі державних публічних фінансів; підстави застосування і процедура, що визначається нормами фінансового права» [52]. Існує думка, що фінансові санкції мають виключно каральний (штрафний характер) [226, с. 19; 27, с. 157], однак ми розділяємо погляд Міщенко Л. В., яка стверджує, що фінансові санкції, крім каральної, виконують правопоновлюючу функцію [162]. Важли-

вим недоліком у механізмі їх нарахування є встановлення, у більшості випадків, фіксованого розміру сплати штрафів у національній валюті. Враховуючи постійно зростаючий рівень інфляції, розмір штрафів потребує постійного коригування. На нашу думку, більш доцільно використовувати у розрахунках процентну ставку, наприклад, фіксований відсоток від суми мінімальної заробітної плати (яка, у свою чергу, підлягає постійній індексації).

Фінансові стимули є ефективним важелем механізму формування бюджетного потенціалу регіону, оскільки спонукають до розвитку усіх сфер соціально-економічного середовища. Так, щороку з місцевого бюджету Полтавської області виділяються кошти на підтримку малого і середнього підприємництва (рис. 2.4), які, по суті, є інвестиціями у майбутнє. Чим розвиненішою буде сфера, тим більше коштів у вигляді податків, зборів та інших платежів буде надходити до бюджету. Разом з тим, починаючи з 2009 року, спостерігаємо значне скорочення обсягу наданої фінансової підтримки малому та середньому бізнесу Полтавщини.

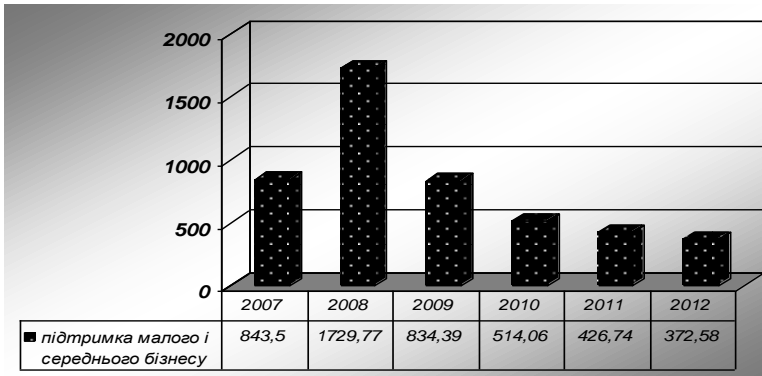

Рисунок 2.4 – Динаміка надання фінансової підтримки малому та середньому підприємництву за 2007–2012 роки, тис. грн

Джерело: складено авторами на основі даних Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

Як висновок, зазначимо, що необхідність забезпечення стійкого й ефективного розвитку регіону зумовлює актуальність оцінки взаємодії усіх елементів механізму формування бюджет-

ного потенціалу регіону. Проведений аналіз виявив ряд проблем, що перешкоджають дотриманню принципів побудови БС України. Потребує удосконалення механізм формування бюджетного потенціалу регіону, що в свою чергу передбачає аналіз існуючих можливостей до формування додаткових ресурсів. У цьому контексті важливу роль має якісне інформаційне та правове забезпечення, що дасть змогу достовірно оцінити існуючі можливості до нарощення бюджетного потенціалу.

2.2. Аналіз практики використання правового та інформаційного забезпечення в контексті можливостей формування бюджетного потенціалу регіону

Нормальне функціонування механізму формування бюджетного потенціалу регіону неможливе без належного правового та інформаційного забезпечення, які використовуються для оцінки ситуації, виявлення змін, своєчасної розробки і прийняття правильних управлінських рішень. Якісне правове та інформаційне забезпечення визначає можливість органів державної влади та місцевого самоврядування до нарощення бюджетного потенціалу регіону.

В останні роки в Україні відбувається становлення нормативно-правового забезпечення формування бюджетного потенціалу: затвердження нової редакції Бюджетного кодексу України та впровадження Податкового кодексу. При цьому зміни, проведені у законодавстві відповідно до бюджетно-податкових реформ кардинально змінили механізм формування бюджетного потенціалу регіонів України (дод. А).

Особливу увагу у Бюджетному кодексі України (редакції 2010 року) має суттєве збільшення фінансових ресурсів місцевих бюджетів за рахунок як передачі їм частини загальнодержавних доходів, так і розширення переліку видатків, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів. Плата за землю, яка раніше у відсотковому відношенні розмежовувалась за різними рівнями бюджетів, відтепер повністю зараховується до бюджетів місцевого самоврядування і не враховується при визначенні міжбюджетних трансфертів. Крім того, до другого кошику доходів за новою редакцією Бюджетного кодексу відноситься частина чистого прибутку унітарних комунальних

підприємств; штрафні санкції за порушення законодавства про патентування; адміністративні штрафи; плата за користування різними видами природних ресурсів; кошти від реалізації безхазяйного майна та інше, що має значно підвищити фінансову самостійність місцевих органів влади.

Згідно з редакцією Бюджетного кодексу 2010 року відбулося збільшення для бюджетів місцевого самоврядування з 20 % до 50 % зарахування зборів за забруднення навколишнього природного середовища та грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності, а також віднесення до бюджету розвитку місцевих бюджетів частини податку на прибуток підприємств (крім податку на прибуток комунальних підприємств і фінансових установ) відповідно до додаткових ставок такого податку, у розмірах визначених законом з питань оподаткування.

Нова редакція Бюджетного кодексу істотно посилює повноваження органів державної виконавчої влади у сфері організації та координації бюджетного процесу на місцевому рівні. Таке розширення повноважень має на меті підвищення контролю за складанням, розглядом, затвердженням і виконанням місцевих бюджетів з метою підвищення ефективності функціонування бюджетної системи України та посилення відповідальності учасників бюджетного процесу, зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів.

Податковий кодекс України, прийнятий Верховною Радою і підписаний Президентом 2 грудня 2010 року, регулює відносини, що виникають у сфері оподаткування, зокрема, визначає вичерпний перелік податків і зборів, що справляються в Україні, порядок їх адміністрування, платників податків і зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [196].

У Податковому кодексі України передбачено збільшення фінансової бази місцевих бюджетів з одночасним скасуванням неефективних місцевих податків і зборів. Так, передбачено кардинальні зміни стосовно переліку місцевих податків і зборів (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – Зміна у складі місцевих податків і зборів із прийняттям Податкового кодексу

Перелік місцевих податків і зборів	
до прийняття Податкового кодексу	після прийняття Податкового кодексу
<p>Місцеві податки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - податок з реклами; - комунальний податок; <p>Місцеві збори:</p> <ul style="list-style-type: none"> - збір за паркування автомобілів; - ринковий збір; - збір за видачу ордера на квартиру; - збір з власників собак; - курортний збір; - збір за участь у бігах на іподромі; - збір за виграш на бігах; - збір із осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі; - збір за право використання місцевої символіки; - збір за право проведення кіно- і телезйомок; - збір за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей; - збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі 	<p>Місцеві податки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; - єдиний податок для суб'єктів малого бізнесу. <p>Місцеві збори:</p> <ul style="list-style-type: none"> - збір за місяця для паркування транспортних засобів; - збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності; - туристичний збір

Джерело: складено авторами.

Важливе місце у нормативно-правовому забезпеченні механізму формування бюджетного потенціалу регіону має концепція державної регіональної політики [121]. Так, метою державної регіональної політики є забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання, через забезпечення територіально цілісного та збалансованого розвитку України, інтеграції регіонів в єдиному політичному, правовому, інформаційному та культурному просторі, максимально повного використання їх потенціалу з урахуванням природних, економічних, історичних, культурних, соціальних та інших особливостей, підвищення конкурентоздатності регіонів та територіальних громад [121, ст. 2].

На думку Ганушака Ю. та Жовтяка Є. [49], практика формування бюджетів в Україні свідчить про конфлікт між податко-

вим і бюджетним законодавством. У підтвердження даної думки зазначимо, що основною метою створення Податкового кодексу є зменшення податкового тягаря на юридичні і фізичні особи. У той же час, зниження обсягу податкових надходжень автоматично зменшує можливий обсяг видатків бюджету, оскільки альтернативних джерел поповнення бюджету не встановлено. Значимо, що сучасна нормативно-правова база України щодо регулювання соціально-економічного розвитку регіону характеризується недосконалістю, а часті зміни у бюджетному законодавстві мають негативний вплив на формування бюджетного потенціалу регіону.

Значимо, що формування бюджетного потенціалу регіону у різних країнах відбувається під впливом різних факторів оточуючого середовища, що потребує адаптації бюджетного законодавства і спричинює відмінності у побудові бюджетної системи. Тому поряд із необхідністю визначення основних характеристик діючого механізму формування бюджетного потенціалу регіону, потребує дослідження інформаційне забезпечення формування бюджетного потенціалу.

Досліджуючи інформаційне середовище, учені наводять велику кількість класифікаційних ознак інформації [96; 112; 117; 150; 193; 194; 250], однак, як показав аналіз, домінуючою є ознака за джерелами отримання інформації, згідно якої відбувається поділ на зовнішню і внутрішню. Система інформаційного забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону повинна враховувати як загальнонаціональну інформацію стосовно макроекономічних умов існування країни в цілому, так і специфіку даного регіону – галузеву структуру виробництва, пріоритетні напрямки розвитку економіки, наявність ресурсів, інфраструктуру забезпечення економіки й управління, демографічні та міграційні особливості регіону тощо. Тому важливим є дослідження зовнішнього середовища, особливо в розрізі його основних складових: економічного, політичного та соціального.

Розглядаючи економічне середовище, погоджуємося з Бульдою С. О., що «стабільність економічної системи в цілому забезпечує розвиток усіх секторів економіки, оскільки цей фактор зменшує ступінь ризику вкладення капіталу і підвищує вартість ресурсного потенціалу регіону» [29, с. 97], що позитивно впливає на формування бюджетного потенціалу. Основним показником, що характеризує стан економічної системи країни є частка

ВВП на душу населення. Так, за дослідженням Міжнародного валютного фонду [275], в Україні номінальний валовий внутрішній продукт становить 7 233 \$ на душу населення, що нижче від середнього світового значення (148 13 \$) майже у 2 рази. Проте відзначимо, що у 2012 році порівняно з 2010 роком даний показник зріс аж у 2 рази (у 2010 році він становив 3 575 \$). За цим показником Україна у 2012 році займає 104 місце із 183 країн.

Важливим економічним фактором формування бюджетного потенціалу регіону є сприятливі умови ведення бізнесу, що показує вплив на економічне зростання регуляції бізнесу державою. Чим простішим є процес здійснення підприємницької діяльності, тим меншим є тіньовий сектор економіки, і, відповідно, більшими є надходження від суб'єктів підприємницької діяльності до бюджетів у вигляді податків, зборів та інших платежів. Так, згідно з індексом «легкості ведення бізнесу» [274], який базується на дев'яти внутрішніх індикаторах (відкриття бізнесу; робота з дозволами на будівництво; реєстрація майна; отримання кредиту; захист прав інвесторів; сплата податків; міжнародна торгівля; забезпечення контрактів; закриття підприємства), Україна знаходиться на 137 місці у рейтингу країн станом на кінець 2012 року, та, порівняно з іншими країнами СНД (рис. 2.5), за часів незалежності не змогла створити сприятливі умови для підприємницької діяльності. Серед країн колишнього СРСР нижчий рівень має лише Узбекистан та Таджикистан, які займають відповідно 154 і 141 позицію рейтингу.

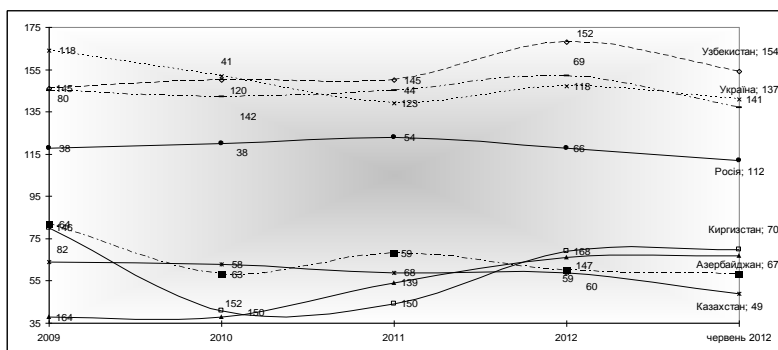

Рисунок 2.5 – Динаміка індексу легкості ведення бізнесу країн СНД за 2009–2012 роки

Джерело: складено авторами на основі [274].

Разом із тим, варто відмітити, що згідно звіту «Ведення бізнесу-2012», Україна входить до десятки країн, які досягли найбільших успіхів у проведенні реформ, направлених на полегшення процесу ведення бізнесу. Так, було спрогнозовано процедуру відкриття бізнесу, реєстрації власності та оподаткування [274].

Варто звернути увагу на твердження Бульди С. О., що важливим економічним фактором формування бюджетного потенціалу є розумна система оподаткування. «Від того, наскільки ця система буде простою й ощадливою, – стверджує науковець, – багато в чому залежить темп зростання галузей економіки регіону» [29, с. 98]. Так, у рейтингу податкових систем Paying Taxes 2012, підготовленому Світовим банком спільно з Pricewaterhousecoopers, Україна посіла 165 місце із 183 досліджуваних країн [225]. За даними дослідження, звичайне українське підприємство протягом року робить 28 податкових платежів, що є одним із найгірших показників пострадянських країн. Для порівняння: у Казахстані компанія здійснює 7 платежів, у Азербайджані – 18, у Білорусі – 10, у Грузії – 5. Гірші показники у розрізі пострадянських країн мають тільки Киргизстан і Таджикистан (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Рейтинг сприятливості податкових систем пострадянських країн у 2012 році

Країна	Рейтинг	Кількість платежів	Загачений час, години	Навантаження на прибуток, %	Навантаження на заробітну плату, %	Інші податки (% прибутку)	Загальна податкова ставка, %
Казахстан	17	7	188	15,9	11,2	1,6	28,6
Грузія	33	5	280	14,3	0	2,2	16,5
Естонія	50	8	85	8	39,4	19,8	67,3
Латвія	52	7	264	4,8	27,3	4,6	36,6
Литва	60	11	175	5,9	35,1	2,8	43,7
Азербайджан	76	18	214	12,9	24,8	2,2	40
Молдова	109	48	220	0	30,6	0,6	31,2
Білорусь	129	10	338	20,3	39	1,4	60,7
Узбекистан	161	41	205	0,9	28,2	69,4	98,5
Україна	165	28	491	11,6	43,1	0,7	55,4
Киргизстан	168	51	210	6,2	19,5	43,3	68,9
Таджикистан	175	69	224	0	28,5	56	84,5

Джерело: складено авторами на основі [225].

Слід погодитися з думкою Ковальської Л. Л., що «діюча в Україні податкова система не відповідає ринковим умовам господарювання, призводить до значних навантажень на суб'єкти господарювання, у результаті чого – масові факти ухилення від оподаткування» [110, с. 54]. Крім того, відсутність взаємозв'язку між податковими надходженнями, зібраними в регіоні та обсягом доходів місцевих бюджетів не сприяє збільшенню зацікавленості місцевого самоврядування в пошуках шляхів нарощення бюджетного потенціалу, а тому має негативний вплив на механізм формування останнього.

Wall Street Journal і Heritage Foundation кожного року розраховують індекс економічної свободи у розрізі країн, метою якого є надання повної характеристики їх економічних систем [277]. Індекс економічної свободи базується на 9-ти індексах: свобода бізнесу; свобода торгівлі; податкова свобода; державні витрати; грошова свобода; свобода інвестицій; фінансова свобода; захист прав власності; свобода трудових стосунків. Усі країни за цим індексом діляться на такі групи: вільні – з показником 80–100; в основному вільні – з показником 70–79,9; помірно вільні – з показником 60–69,9; в основному невільні – з показником 50–59,9; деспотичні – з показником 0–49,9. Так, розглядаючи рейтинг пострадянських країн, слід відзначити, що Україна належить до групи країн з невільною економікою, до якої належать також Білорусь і Узбекистан [277].

В цілому, в якості критеріїв оцінки економічного середовища країни доцільно використати наступні показники: частка ВВП на душу населення; індекс «легкості ведення бізнесу»; рейтинг сприятливості податкових систем; індекс економічної свободи.

Політичне середовище формування бюджетного потенціалу регіону, як зазначають Горленко І. О., Тарангул Д. О., Степаненко А. А., «проявляється у ступені узгодженості дії всіх гілок влади, і, відповідно, ефективності системи державного управління, у розумінні владою необхідності своєчасно задіяти антикризову програму» [55, с. 69]. Вважаємо, що крім вищезазначеного, політичне середовище визначається рівнем свободи вибору місцевої і державної влади; незалежності (підконтрольності) усіх суб'єктів держави; рівнем політичної стабільності, втручання органів влади у демократичний процес тощо. Так, згідно з рейтингом, який заснований на п'яти категоріях: виборчий процес і плюралізм; цивільні свободи; функціонування

уряду; політична участь; і політична культура, складеного Economist Intelligence Unit [282], Україна за рівнем демократії займає 79 позицію із 167 і визначається як країна з перехідним режимом. Вважаємо, що саме цей узагальнений показник доцільно використовувати при оцінці стану правового середовища.

Досліджуючи соціальне середовище, слід відмітити, що до нього відноситься інформація щодо: невпевненості громадян у економічній стабільності у власній країні; відсутності національної свідомості; низькому рівні життя; розвитку людського потенціалу, рівні освіченості громадян та інше. Розглядаючи індекс людського потенціалу країн СНД, слід відмітити, що протягом 1998–2012 років Україна має найвищий індекс освіти громадян, що на кінець 2012 року становить 0,858 [278]. Однак в цілому рейтинг показує, що в основній більшості показників людського розвитку Україна відстає від всіх країн-членів ЄС.

Загалом, можемо стверджувати, що формування бюджетного потенціалу регіонів проходить в умовах негативного впливу зовнішнього економічного, соціального та політичного середовищ. Це відчутно впливає на соціально-економічну ситуацію в регіоні, зумовлюючи нестабільність політичної ситуації, неефективність дій основних державних інститутів влади в Україні в умовах світової фінансової кризи. Інформація щодо зовнішнього середовища є загальною для всіх регіонів, але процес формування бюджетного потенціалу регіону вимагає постійного збору та аналізу інформації щодо даного середовища. Можемо стверджувати про необхідність покращення міжнародного економічного, політичного та соціального іміджу регіонів України шляхом підвищення її позицій у світових рейтингах, що позитивно вплине на нарощення бюджетного потенціалу регіону.

На основі інформації стосовно внутрішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіонів буде своєю стратегією соціально-економічного розвитку. Бульда С. О. до інформації внутрішнього середовища регіону відносить: наявні ресурси в регіоні, наявність власних інвестицій, рівень економічного розвитку регіону, стан його інфраструктури та внутрішню економічну політику [29, с. 99]. На думку Оксенюк К. І., «внутрішнє середовище регіону включає геополітичне, інфраструктурне, інноваційне, інвестиційне, природно-екологічне та соціальне середовище» [181]. Існує думка, що інформація про внутрішнє середовище має включати геополітичний статус регіону, потуж-

ність і структуру його інтегрального потенціалу розвитку, стан соціально-економічної ситуації, інноваційно-інвестиційну та зовнішньоекономічну активність регіонів, привабливість умов життя і господарювання населення, конкурентоспроможність економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках і, відповідно, «податкоспроможність» [55, с. 68].

З метою оцінки потенціалу зростання країни в цілому, та окремих її регіонів, у середньостроковій та довгостроковій перспективі, професором Хав'єром Сала-і-Мартіном був розроблений індекс глобальної конкурентоспроможності, що включає в себе 12 складників: інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я, початкова та вища освіта, професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, рівень розвитку бізнесу, інновації [280]. Розрахунок даного індексу базується на інформації стосовно внутрішнього середовища регіону, а тому її врахування при формуванні бюджетного потенціалу регіону є доцільним.

Вважаємо, що найбільш необхідною для формування бюджетного потенціалу регіону є інформація внутрішнього середовища стосовно економічного стану регіону, рівня розвитку бізнесу, науки та інновацій, рівня життя населення, інвестиційної привабливості (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Складові інформаційної системи формування бюджетного потенціалу регіону

Блоки інформації	Показники, які характеризують
Економічний стан	Індекс споживчих цін. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу
Рівень розвитку бізнесу	Кількість суб'єктів господарювання. Обсяг реалізованої продукції на 1 особу. Прибуток прибуткових підприємств у % до загальної кількості. Розвиненість інфраструктури. Доступ до фінансування (легкість отримання кредиту)
Наука та інновації	Кількість організацій, які виконують науково-технічні роботи. Здатність до інновацій. Доступність новітніх технологій. Питома вага підприємств, що займаються інноваціями

Блоки інформації	Показники, які характеризують
Рівень життя населення	Середньомісячна номінальна заробітна плата. Рівень зайнятості населення. Якість трудових ресурсів (підвищення кваліфікації кадрів). Якість системи освіти
Інвестиційна привабливість	Капітальні інвестиції на 1 особу. Обсяг інвестицій за рахунок коштів місцевих бюджетів

Джерело: складено авторами.

На основі аналізу внутрішнього середовища формування бюджетного потенціалу Полтавської області (табл. 2.10) можемо стверджувати, що протягом 2007–2012 років відбуваються значні позитивні зрушення: спостерігається поступове зниження індексу споживчих цін, підвищення рівня середньомісячної заробітної плати, збільшення обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) у розрахунку на одного мешканця. Усі ці зміни повинні мати позитивний вплив на зростання обсягу бюджетного потенціалу регіону. Поряд із цим, існує ряд перепон, які можуть негативно вплинути на обсяги формування бюджетного потенціалу регіону, зокрема, значне зниження кількості підприємств, що займаються інноваціями, та обсягу капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу.

Вплив внутрішнього середовища зумовлює значні диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів, головним наслідком якого, як стверджує Королук Ю. Г., є постійно зростаючі потреби бюджетних асигнувань [123]. Зазначимо, що важливим аспектом подолання диспропорцій розвитку є систематичне оцінювання середовища формування бюджетного потенціалу регіону. При цьому, з розвитком української статистики відбулося правове регулювання процесів оцінювання та класифікації регіонів. Так, у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» [217] визначено порядок надання регіонам статусу депресивних, а згідно з Постановою Кабінету міністрів України «Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій» [209] проводиться оцінка результатів діяльності Ради

Таблиця 2.10 – Складові інформаційної системи внутрішнього середовища формування бюджетного потенціалу Полтавської області за 2007–2012 роки

Показник	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	Середнє значення по регіонам у 2012 році	Відхилення 2012 року від середнього значення
1	2	3	4	5	6	7	8
Економічне середовище, у т. ч.							
Індекс споживчих цін, %	123,5	112,8	108,4	103,7	99,1	99,24	-0,14
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн	22 476	22 337	29 652	29 681,7	29 711,3	19 304,62	10 406,7
Рівень розвитку бізнесу							
Кількість суб'єктів господарювання (% від загальної кількості суб'єктів господарювання по Україні)	-	-	-	-	-	16,9	16,6
Обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 жителя, грн	24 883,1	27 835,5	26 009,6	39 809,7	49 154,1	20 100,4	29 053,7
Прибуток прибуткових підприємств у % до загальної кількості підприємств	66,5	64	57,8	67,5	68,1	64,94	3,16
Розвиненість інфраструктури	3	3,5	3,4	4,73	4,53	4,33	0,2
Доступ до фінансування (легкість отримання кредиту)	1,7	2,1	1,9	2,51	2,62	2,47	0,15

Продовж. табл. 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8
Наука та інновації							
Кількість організацій, які виконують науково-технічні роботи	24	22	24	23	23	37,2	-14,2
Здатність до інновацій	2,9	3,1	3,8	4,11	3,56	3,56	0
Доступність новітніх технологій	2,6	3,2	3,6	3,23	3,22	3,5	-0,28
Питома вага підприємств, що займаються інноваціями, %	11,2	12,5	11,8	8,2	8,5	16,45	-8,25
Рівень життя населення							
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	1 661	1 733	2 102	2 481	2 850	2711,9	138,1
Рівень зайнятості	59,6	56,7	57,3	58,8	58,1	58,2	-0,1
Якість трудових ресурсів (підвищення кваліфікації кадрів)	4,2	3,8	3,6	3,2	3,03	3,11	-0,08
Якість системи освіти	3,8	3,9	3,8	3,8	3,86	3,99	-0,13
Капітальні інвестиції на 1 особу, грн	5 382,6	6 779,4	6 216,0	6 186,9	7 981,5	4 947,8	2 714,2
Обсяг інвестицій за рахунок коштів місцевих бюджетів (у % від загального обсягу інвестицій)	-	-	-	-	-	1,6	3,7

Джерело: розраховано авторами на основі даних [280].

міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій за такими напрямками: економічний розвиток; інвестиційна, наукова та інноваційна діяльність; державні фінанси; підтримка бізнесу; споживчий ринок; населення та ринок праці; житлово-комунальне господарство; освіта та охорона здоров'я; рівень злочинності; екологія. Оцінка проводиться щоквартально на підставі наявних даних офіційної статистики, інформації, поданої міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, НАК «Нафтогаз України», Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями і передбачає проведення двох етапів: перший – проведення аналізу динаміки показників оцінки за відповідними напрямками у кожному регіоні без застосування міжрегіонального порівняння; другий – проведення рейтингової оцінки (ранжування) регіонів за кожним напрямом та розрахунку загальної рейтингової оцінки в цілому за всіма напрямками.

Підтримуємо наукову позицію Королюка Ю. Г., який вважає, що незважаючи на наявність різноманітних підходів і методик класифікацій, типологізація регіонів проводиться по заздалегідь визначених класифікаторах, межі яких є досить суб'єктивними параметрами. Це приводить до неповного відображення об'єкта дослідження в процесі класифікації, що має відповідний негативний вплив на якість диференціації методів і засобів державного стимулювання окремих типів регіону [123].

Вважаємо, що застосування якісних методів оцінки існуючого середовища підвищує здатність інститутів (бюджетних установ) до використання наявних можливостей формування бюджетного потенціалу регіону. Тому пропонуємо для оцінки існуючих можливостей використовувати новітні інформаційні технології, одним із яких є кластерний аналіз.

Основне призначення кластерного аналізу – розбивка множини досліджуваних об'єктів і ознак на однорідні у відповідному розумінні групи або кластери, тобто, вирішення завдання класифікації даних і виявлення в ній відповідної структури. Методи кластерного аналізу можна застосовувати у різних випадках, навіть у тих, коли мова йде про просте угруповання, і де усе зводиться до створення груп за кількісною подібністю. Методи кластерного аналізу допомагають побудувати науково обґрунтовані класифікації, виявити внутрішні зв'язки між одиницями сукупності, що вивчається. Крім того, методи кластерного ана-

лізу можуть використовуватися з метою стиснення інформації, що є важливим чинником в умовах постійного збільшення й ускладнення потоків статистичних даних. Саме тому велике значення цей тип статистичного аналізу має при дослідженні економічної діяльності різних груп підприємств, економічних регіонів, різних країн [252, с. 279].

У рамках набору алгоритмів кластерного аналізу слід виділити алгоритм мережі Кохонена – різновид нейронних мереж, що використовують «неконтрольоване навчання» [276]. При такому аналізі не відбувається порівняння виходу нейронів із еталонними значеннями (навчання без учителя). Ідея мережі належить фінському вченому Т. Кохонену і полягає у введенні до складу правила навчання нейрона інформації відносно його розташування [276, с. 177]. Навчання мережі здійснюється методом послідовних наближень: починаючи з випадковим чином обраного вихідного розташування центрів, алгоритм поступово покращується для кластеризації навчальних даних. Самоорганізуючі карти успішно використовуються при розв’язанні таких завдань як моделювання, прогнозування, пошук закономірностей у великих масивах даних, виявлення набору незалежних ознак і стиснення інформації [123].

На основі визначених можливостей методу пропонуємо його використання для кластеризації регіонів за наявними можливостями формування бюджетного потенціалу регіону. Прикладним середовищем проведення кластерного аналізу методом мережі Кохонена було обрано версію програми *Deductor studio Academic*. Перевагою даного програмного продукту є вдала реалізація моделей нейронних мереж та засобів візуалізації результатів дослідження. Вхідними параметрами мережі Кохонена для проведення кластерного аналізу стали визначені нами показники, що характеризують внутрішнє середовище формування бюджетного потенціалу регіону. Оскільки метою аналізу є класифікація типових об’єктів за сукупністю схожих ознак (у нашому випадку регіонів), до переліку об’єктів кластеризації не було віднесено міста республіканського підпорядкування.

Результатом аналізу в середовищі *Deductor studio* на основі 17 показників стало створення кластерної діаграми 25 регіональних систем України. Кластер у методі мережі Кохонена окреслює множину схожих за сукупністю багатомірних ознак і властивостей об’єктів. Важливою перевагою запропонованого методу є можливість дослідження кластерів регіонів як в цілому,

інтегровано, так і за кожним показником (рис. 2.6). Крім того, функція перегляду профілю кластерів дає можливість визначити значимість впливу кожного показника на формування відповідної групи регіонів та окреслити фінансову стратегію формування бюджетного потенціалу регіону.

Спроектвавши отримані результати на карту України (рис. 2.7), можемо стверджувати, що більшість областей характеризуються достатніми умовами для формування бюджетного потенціалу регіону (Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська, Черкаська). Для цих областей характерний низький рівень ВРП у розрахунку на особу, невисока середньомісячна заробітна плата, незначна порівняно з іншими областями кількість суб'єктів господарювання та організацій, які виконують наукові дослідження і розробки, малий обсяг капітальних інвестицій та реалізованої продукції у розрахунку на одного мешканця. Поряд з цим, даний кластер регіонів характеризується високим рівнем розвиненості інфраструктури, якості системи освіти, достатньою кількістю підприємств, що займаються інноваціями, сприятливими можливостями підвищення кваліфікації кадрів.

Регіони досліджуваного кластеру мають достатній рівень впливання інвестицій місцевого бюджетів, а тому, враховуючи високу інноваційну спроможність даних суб'єктів, стратегія формування бюджетного потенціалу регіону має бути спрямована на стимулювання інвестицій у високотехнологічне виробництво та концентрації коштів на розвитку пріоритетних галузей регіональних економік.

До кластеру, який характеризується найменш сприятливими можливостями формування бюджетного потенціалу належить Кіровоградська, Херсонська, Чернігівська та Миколаївська області. Для них характерна нерозвиненість інфраструктури, низький рівень капітальних інвестицій, складність доступу до фінансування, невисока середньомісячна заробітна плата, малий обсяг реалізованої продукції у розрахунку на 1 особу, низька якість освіти, що спричинює низький рівень підготовки та перепідготовки кадрів, відсутність суттєвих можливостей впровадження інновацій та недоступність новітніх технологій. Тому стратегія формування бюджетного потенціалу регіону має бути направлена на розвиток інфраструктури регіонів шляхом полегшення доступу до кредитних ресурсів, підвищення кваліфікації кадрів, використання інновацій у діяльності підприємств.

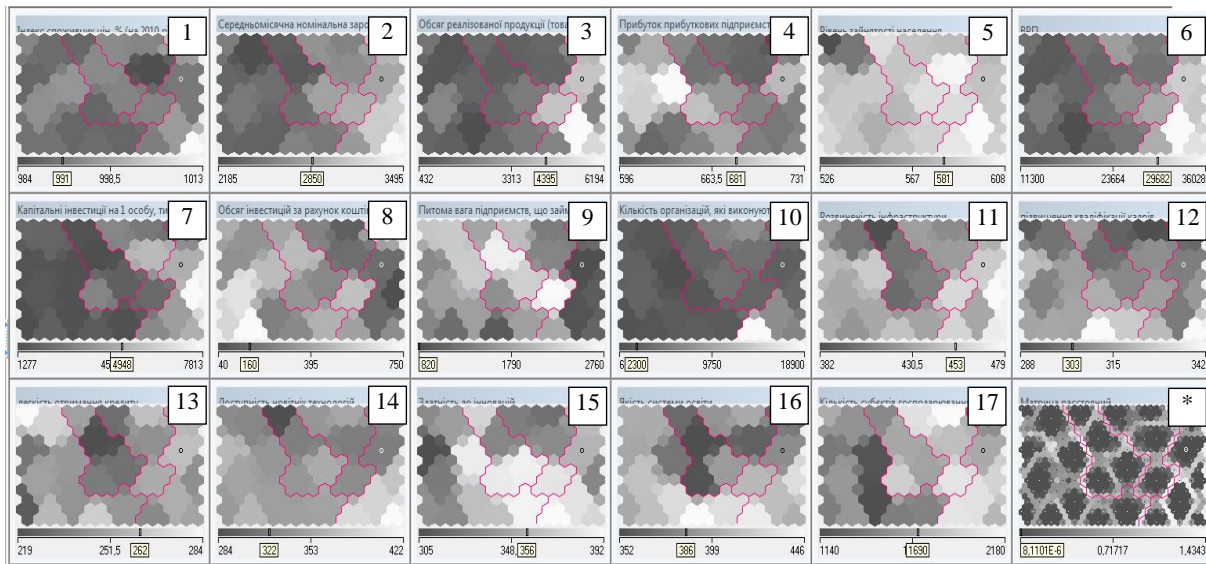

Рисунок 2.6 – Кластеризація регіонів за складовими інформаційної системи

Примітка: індекс споживчих цін (1); середньомісячна номінальна заробітна плата (2); обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 жителя (3); прибуток прибуткових підприємств у % до загальної кількості підприємств (4); рівень зайнятості населення (5); ВВП (6); капітальні інвестиції на 1 особу (7); обсяг інвестицій за рахунок коштів місцевих бюджетів (у % від загального обсягу інвестицій) (8); питома вага підприємств, що займаються інноваціями (9); кількість організацій, які виконують науково-технічні роботи (10); розвиненість інфраструктури (11); підвищення кваліфікації кадрів (12); легкість отримання кредиту (13); доступність новітніх технологій (14); здатність до інновацій (15); якість системи освіти (16); кількість суб'єктів господарювання (17); місце Полтавської області на карті (); матриця відстаней (*).

Рисунок 2.7 – Візуалізація результатів кластерного аналізу за допомогою самоорганізуючих карт Кохонена

Джерело: складено авторами.

Наступний кластер представлено Запорізькою, Львівською, Одеською областями та АРК, що мають нормальні можливості формування бюджетного потенціалу. Більшість областей цього кластеру використовують наявні кадрові переваги, достатню мотиваційну політику (про що свідчить розмір середньомісячної заробітної плати). Незважаючи на розвиненість інфраструктури та значний обсяг реалізації продукції, регіони даного кластеру характеризуються незначним рівнем прибутку прибуткових підприємств та низьким рівнем кваліфікації кадрів. Тому стратегія даних регіонів має бути направлена на підвищення якості трудових ресурсів та збільшення здатності до впровадження інновацій. Виникає необхідність формування і використання науково-освітнього потенціалу, створення привабливих умов для залучення наукових та інженерних кадрів до регіону, які б сприяли підвищенню бізнес-клімату в регіонах.

Найбільш сприятливі умови для формування бюджетного потенціалу створені у східних областях, які належать до третього кластеру. Дана група, яка включає Харківську, Луганську,

Дніпропетровську, Донецьку, Київську та Полтавську області, характеризується високим рівнем економічного розвитку, має сприятливі умови для розвитку бізнесу та впровадження інновацій, достатній рівень життя населення та є інвестиційно привабливою. Усі ці фактори мають позитивно впливати на формування максимально можливого обсягу бюджетних ресурсів регіону. Разом з тим, недостатньою є якість науково-дослідних інститутів. Виходячи з цього, головними напрямками для даного кластеру є підтримка позитивного впливу факторів навколишнього середовища, досягнутого рівня конкурентоспроможності, стимулювання перспективних галузей економіки з використанням власних переваг.

Досліджуючи Полтавську область, слід відзначити, що вона характеризується такими сприятливими можливостями для формування бюджетного потенціалу регіону як: низькими цінами, достатньою заробітною платою, значним обсягом реалізованої продукції (товарів, робіт), високим рівнем прибутковості прибуткових підприємств, значним обсягом ВРП та капітальних інвестицій на одну особу, розвинутою інфраструктурою. Оскільки дані економічні показники є базою для прогнозування обсягу бюджетних ресурсів регіону, то можемо стверджувати, що Полтавська область, як і інші регіони даного кластеру, має значні можливості у формуванні бюджетного потенціалу регіону.

Однак, для використання отриманих умов інститути (бюджетні установи) мають володіти певними якостями, які визначають рівень здатності до реалізації існуючих можливостей. Пропонуємо дослідити здатність бюджетних інститутів до використання існуючих можливостей регіону на основі групування останніх за обсягом доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу.

Нами було класифіковано регіони за рівнем здатності формування бюджетного потенціалу регіону на 4 групи: перша група – «низький рівень», друга – «середній рівень», третя – «достатній рівень», четверта – «високий рівень». Для цього було застосовано метод групування статистичних даних. Величину інтервалу було визначено за формулою:

$$i = \frac{X_{max} - X_{min}}{n}, \quad (2.1)$$

де X_{max} – максимальне значення показника формування бюджетних коштів регіону у розрахунку на 1 особу;

X_{min} – мінімальне значення показника формування бюджетних коштів регіону у розрахунку на 1 особу;
 n – кількість одиниць спостереження.

Згруповані дані представлені в табл. 2.11. На основі отриманих результатів можемо стверджувати, що не всі регіони, які мають наявні можливості для формування значного обсягу бюджетних коштів, здатні їх використовувати. Так, на основі кластеризації регіонів було визначено, що Луганська область має значні резерви для формування бюджетного потенціалу регіону, однак аналіз показав, що вона не здатна їх використовувати у повному обсязі. Поряд з цим, Автономна Республіка Крим, яка відноситься до областей з найменш сприятливими можливостями формування бюджетного потенціалу, має високу здатність до використання таких можливостей. На основі цього можемо зробити висновок, що велика кількість областей не повною мірою дотримуються принципу обґрунтованості, який базується на використанні реалістичних макропоказників при плануванні доходів місцевих бюджетів. Полтавська область характеризується високою здатністю до використання наявних можливостей формування бюджетного потенціалу регіону, проте аналіз основних складових механізму формування бюджетного потенціалу регіону показав невиконання принципів справедливості, прозорості та неупередженості на рівні регіону.

Таблиця 2.11 – Групування регіонів України за рівнем можливості та здатності формування бюджетного потенціалу регіону у 2012 році

Групування регіонів щодо можливості формування бюджетного потенціалу регіону		Групування регіонів щодо здатності формування бюджетного потенціалу регіону	
Групи	Області	Групи	Області
1	2	3	4
Області з найменш сприятливими можливостями формування бюджетного потенціалу	Автономна Республіка Крим Запорізька Львівська Одеська	Низький рівень	Волинська Закарпатська Івано-Франківська Рівненська Тернопільська Херсонська Хмельницька Чернівецька

1	2	3	4
Області з достатніми можливостями формування бюджетного потенціалу	Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Рівненська Сумська Тернопільська Хмельницька Черкаська Чернівецька	Достатній рівень	Вінницька Житомирська Кіровоградська Львівська Миколаївська Черкаська Чернігівська Сумська
Області з нормальними можливостями формування бюджетного потенціалу	Харківська Кіровоградська Миколаївська Херсонська Чернігівська	Середній рівень	Запорізька Луганська Одеська Харківська
Області з найбільш сприятливими можливостями формування бюджетного потенціалу	Дніпропетровська Донецька Київська Луганська Полтавська	Високий рівень	Автономна Республіка Крим Дніпропетровська Донецька Київська Полтавська

Джерело: складено авторами.

Крім того, Полтавська область характеризується невисоким рівнем вкладення інвестиційних впливань з регіону (обсяг інвестицій із місцевого бюджету Полтавської області складає лише 1,6 % від загального обсягу інвестицій проти середнього значення по регіонах 3,7 %), а тому можемо стверджувати про недостатньо повне використання можливостей регіону. Для підтвердження чи спростування даного твердження доцільно провести оцінку формування бюджетного потенціалу Полтавської області у розрізі адміністративно-територіальних одиниць.

2.3. Обґрунтування методичних підходів та прикладного інструментарію оцінки стану формування бюджетного потенціалу регіону

Створення умов для розвитку бюджетного потенціалу регіону передбачає проведення оцінки усіх формуючих його фінансових потоків для забезпечення ефективного управління органами державної і місцевої влади. На даний час поки ще не розроблена система показників, за допомогою яких можна оцінити формування бюджетного потенціалу регіону. Як показує практика, бюджетні установи обмежуються лише економічним аналізом доходів і витрат (базових бюджетних показників), оцінюючи абсолютну їхню величину, зіставляючи частки податкових і неподаткових надходжень, визначаючи фінансову допомогу й кредиторську заборгованість у загальному обсязі доходів місцевого бюджету, а також питому вагу статей видатків бюджету в його сукупних витратах. Такий підхід до аналізу не дає змоги порівняти стан формування бюджетного потенціалу на різних адміністративно-територіальних утвореннях, визначити рівень податкового тягаря та рівень автономності органів місцевого самоврядування.

Використання економічно обґрунтованої методики оцінки стану формування бюджетного потенціалу регіону буде сприяти комплексному управлінню регіональними та місцевими фінансами, що дасть змогу: об'єктивно оцінити доходну частину місцевих бюджетів регіону; дослідити стан правового та інформаційного забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону; дати оцінку діяльності інститутів (бюджетних установ) у сфері формування бюджетного потенціалу регіону; з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки між окремими економічними явищами, процесами та статтями бюджетів; визначити рівень «справедливості» оподаткування громадян; знайти резерви зростання доходної частини місцевих бюджетів.

Розділяємо думку Козак І. В., що аналіз місцевих бюджетів на сьогодні реалізується Департаментами фінансів державних адміністрацій у формі пояснювальної записки до звіту про підсумки виконання бюджету. Такі документи складаються у довільній формі і містять інформацію лише про рівень виконання планових завдань бюджетів та можливі причини відхилень фактичних показників [111].

Необхідність удосконалення методичного інструментарію оцінки стану формування бюджетного потенціалу регіону та виділення єдиної системи показників визнають зарубіжні та вітчизняні науковці. Так, колектив авторів на чолі з Лютою О. В. вважають, що ефективне управління процесом формування доходів органів місцевого самоврядування передбачає оцінку поточної та довгострокової фінансової стійкості відповідних бюджетів, тобто статичних та динамічних показників фінансової автономії, бюджетної ефективності та фінансової достатності [149, с. 196]. Лучка А. В., досліджуючи бюджетний потенціал органів місцевого самоврядування, акцентує свою увагу на використанні у процесі аналізу показника фінансової автономії (незалежності) органів місцевого самоврядування, що визначається як відношення власних доходів місцевих бюджетів до загального обсягу надходжень [147].

Обґрунтовуючи важливість показника фінансової автономії органів місцевого самоврядування як індикатора оцінки стану формування бюджетного потенціалу, учені Поляк Г. Б. та Величко А. В. акцентують свою увагу на нерозривності зв'язку між цим показником та показником частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів [202, с. 85; 40, с. 224]. Цю позицію також відстоює Покась В. І., вважаючи, що частка трансфертів центрального уряду в доходах бюджетів місцевих органів влади найкраще характеризує рівень централізації бюджетної системи, а рівень фінансової незалежності місцевих бюджетів є оберненим до неї показником [197, с. 68].

Крім вищезазначених показників, Сумська Т. В. пропонує при оцінці стану формування бюджетного потенціалу використовувати коефіцієнт бюджетного покриття, що показує, у якій мірі бюджетні видатки покриваються доходами. Даний показник, як зазначає автор, допомагає виділенню муніципалітетів-донорів та дотаційних муніципалітетів [241, с. 18]. Відзначимо, що всі автори при визначенні показників оцінки стану бюджетного потенціалу оцінюють лише його ресурсну складову, тим самим отождожуючи потенціал з фактичними доходами. За підсумками аналізу підходів до оцінки стану формування бюджетного потенціалу, вважаємо за доцільне визначити ті показники, які дають можливість найбільш повно охарактеризувати його ресурсну складову (табл. 2.12):

– показники, що характеризують здатність бюджету покривати свої зобов'язання доходами (коефіцієнт бюджетного покриття, коефіцієнт дотаційності);

Таблиця 2.12 – Система показників оцінки стану ресурсної складової формування бюджетного потенціалу регіону

Показник	Економічний зміст	Методика розрахунку	Оптимальне значення
Коефіцієнт фінансової залежності	Показує міру залежності фінансових можливостей місцевих органів влади при фінансуванні видатків місцевого бюджету від трансфертів з державного бюджету	$K_{\text{фз}} = \frac{T}{D}$	$\leq 0,4$
Коефіцієнт бюджетного покриття	Показує відповідність доходів місцевих бюджетів і повноважень, покладених на регіональні органи влади	$K_{\text{бн}} = \frac{D}{B}$	$\geq 1,0$
Коефіцієнт забезпеченості доходів податковими надходженнями	Призначений для визначення ролі податкових надходжень у формуванні доходів місцевого бюджету	$K_{\text{ни}} = \frac{ПН}{D}$	$\geq 0,7$
Коефіцієнт фінансової автономії	Характеризує частку власних і закріплених доходів у загальній структурі доходів	$K_{\text{аеи}} = \frac{ВД}{D}$	$\geq 0,8$
Коефіцієнт забезпеченості поточних і капітальних витрат власними і закріпленими доходами	Показує, яка частка поточних і капітальних витрат фінансується за рахунок власних коштів (без допомоги з Державного бюджету)	$K_{\text{заб}_\text{во}} = \frac{ВД}{B}$	$\geq 0,6$
Коефіцієнт податкового тягара	Характеризує обсяг податкових надходжень, які припадають на 1 гривню річного ВВП і визначає рівень податкового тягара	$K_{\text{нм}} = \frac{ПН}{ВРП}$	0,3–0,5

Продовж. табл. 2.12

Показник	Економічний зміст	Методика розрахунку	Оптимальне значення
Коефіцієнт дотаційності	Показує частку доходів, яка формується за рахунок коштів, наданих з Державного бюджету для вирівнювання доходної і видаткової частин місцевого бюджету регіону	$K_{dot} = \frac{Дот}{Д}$	$\leq 0,2$

Умовні позначення: Д – доходи місцевого бюджету; В – видатки місцевого бюджету; ВД – власні доходи місцевого бюджету (доходи без врахування трансфертів); Т – офіційні трансферти; ВРП – валовий регіональний продукт; Дот – дотація місцевому бюджету з Державного бюджету.

Джерело: розроблено авторами на основі [80; 147; 149; 197; 244; 241].

– показники, що характеризують структуру доходів бюджету (коефіцієнт фінансової автономії й коефіцієнт фінансової залежності);

– показники, що характеризують забезпеченість витрат власними і закріпленими доходами (коефіцієнт забезпечення поточних і капітальних витрат власними доходами);

– показники податкового навантаження (рівень податкового тягара регіону; частка податкових надходжень в структурі доходів).

На основі розрахунку вищезазначених коефіцієнтів для місцевого бюджету Полтавської області (табл. 2.13), було виявлено, що видатки місцевого бюджету Полтавської області повністю забезпечені доходами: на 1 гривню видатків у 2012 році припадає 1,04 грн доходів, що характеризує виконання принципу збалансованості.

Досліджуючи коефіцієнт забезпечення поточних і капітальних витрат власними і закріпленими доходами, можемо побачити, що фактично на 1 гривню видатків (без врахування трансфертів) у 2012 році припадає 0,57 грн доходів (без врахування трансфертів). Тобто, регіональні органи влади за рахунок коштів, зібраних на території регіону, можуть профінансувати видатки на 57 %, що свідчить про значну залежність від наданих державою трансфертів. Цей факт підтверджує і розрахунок коефіцієнта автономії, за яким у 2012 році частка власних і закріплених доходів у загальній величині доходів складає 53 %. Однак, протягом 2009–2012 років спостерігається позитивна тенденція до зростання даного показника. Коефіцієнт фінансової залежності показує частку трансфертів у загальній величині доходів. У місцевому бюджеті Полтавської області питома вага трансфертів становить 46,8 %, з чого можна зробити висновок, що функціонування місцевих бюджетів дещо меншою мірою залежить від переданих з Державного бюджету офіційних трансфертів, ніж від власних і закріплених коштів.

Незважаючи на збільшення частки податкових надходжень у доходах місцевого бюджету Полтавської області з 38,9 % у 2007 році до 44,9 % у 2012 році, рівень податкового тягара у цьому періоді має тенденцію до зниження.

Обсяг дотацій на вирівнювання дохідної і видаткової частин у 2012 році становить 17,91 % у структурі доходів та знизився проти попереднього року на 3,35 п.п. Для того, щоб встановити чи враховуються принципи справедливості і неупередженості при формуванні бюджетних ресурсів на різних рівнях місцевих

Таблиця 2.13 – Показники оцінки стану формування ресурсної складової бюджетного потенціалу Полтавської області за 2007–2012 роки

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	Відхилення (±)				
							2008 року від 2007 року	2009 року від 2008 року	2010 року від 2009 року	2011 року від 2010 року	2012 року від 2011 року
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Доходи бюджету, млн грн	3 473,98	4 435,19	4 590,03	5 370,28	6 318,03	7 511,47	961,21	154,84	780,25	947,75	1 193,44
Видатки бюджету, млн грн	3 358,34	4 464,52	4 528,59	5 350,39	6 126,86	7 224,41	1 106,18	64,07	821,8	776,47	1 097,55
Видатки бюджету (без врахування трансфертів), млн грн	2 984,7	3 934,71	4 127,75	4 944,37	5 701,44	6 948,95	950,01	193,04	816,62	757,07	1 247,51
Власні доходи (без врахування трансфертів), млн грн	1 730,65	2 234,34	2 210,31	2 591,37	3 291,09	3 994,56	503,69	-24,03	381,06	699,72	703,47
Податкові надходження, млн грн	1 350,39	1 796,04	1 821,93	2 132,61	2 811,48	3 372,66	445,65	25,89	310,68	678,87	561,18
Трансферти, млн грн	1 524,2	1 888,16	2 069,42	2 400,63	2 656,6	3 303,26	363,96	181,26	331,21	255,97	646,66
Дотації, млн грн	743,23	955,23	1 200,77	1 389,02	1 343,23	1 344,95	212	245,54	188,25	-45,79	1,72
Валовий регіональний продукт, млн грн	28 355	34 118	33 629	44 291	5 763	-489	10 662	×	×
Коефіцієнт бюджетного покриття	1,0344	0,9934	1,0136	1,0037	1,0312	1,0397	-0,0410	0,0201	-0,0098	0,0275	0,00853
Коефіцієнт фінансової автономії	0,4982	0,5038	0,4815	0,4825	0,5209	0,5318	0,0056	-0,0222	0,0010	0,0384	0,01089
Коефіцієнт фінансової залежності	0,5018	0,4962	0,5185	0,5175	0,4791	0,4682	-0,0056	0,0222	-0,0010	-0,0384	-0,0109

Продовж. табл. 2.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Коефіцієнт забезпечення поточних і капітальних витрат власними доходами	0,5798	0,5679	0,5355	0,5241	0,5772	0,5748	-0,0120	-0,0324	-0,0114	0,0531	-0,0024
Коефіцієнт забезпеченості доходів податковими надходженнями	0,3887	0,4050	0,3969	0,3971	0,4450	0,4490	0,0162	-0,0080	0,0002	0,0479	0,00401
Рівень податкового тягаря	0,0476	0,0526	0,0542	0,0481	×	×	0,0050	0,0015	-0,0060	×	×
Коефіцієнт дотаційності	0,2139	0,2154	0,2616	0,2586	0,2126	0,1791	0,0014	0,0462	-0,0030	-0,0460	-0,0335

Джерело: пораховано авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

бюджетів, було проведено розрахунок коефіцієнтів оцінки стану формування бюджетного потенціалу на прикладі бюджету міста обласного значення (для цього було проведено розрахунок по місцевому бюджету м. Полтави) та бюджету місцевого самоврядування (для цього розраховано показник формування бюджетного потенціалу місцевого бюджету Полтавського району).

Результати розрахунків (рис. 2.8) свідчать, що спостерігається нерівномірний розподіл фінансових ресурсів між різними рівнями місцевих бюджетів Полтавської області. Так, місцевий бюджет Полтавської області характеризується вищим рівнем автономії, забезпеченості доходів податковими надходженнями. При цьому найгірші показники спостерігаються по місцевому бюджету Полтавського району, який визначається значною залежністю у фінансуванні, високим рівнем дотаційності, низьким рівнем забезпеченості доходів податковими надходженнями. Усе це свідчить про невиконання принципів справедливості та неупередженості при формуванні бюджетних ресурсів регіону.

Вважаємо за доцільне доповнити систему показників оцінки стану формування бюджетного потенціалу регіону показниками результативності, які дають можливість визначити, наскільки ефективно збираються ті чи інші види надходжень у розрахунок на одного мешканця території. Дані коефіцієнти дозволять здійснити порівняльний аналіз результативності формування ресурсної складової бюджетного потенціалу різних регіонів та надати співставну характеристику бюджетів (табл. 2.14). Крім того, за допомогою цієї групи показників можна оцінити виконання принципу справедливості розподілу бюджетних коштів, що передбачає рівномірний розподіл між усіма рівнями місцевих бюджетів.

Розрахунки показників результативності податкових джерел формування бюджетного потенціалу Полтавської області (табл. 2.15) дали змогу визначити, що протягом 2007–2012 років спостерігається тенденція до зростання результативності податків на доходи, на прибуток та збільшення ринкової вартості.

Так, якщо у 2007 році в середньому з одного мешканця Полтавського регіону надходило до бюджету 692,6 грн податку, то у 2012 році цей показник зріс більше ніж у 2 рази і становить 1 574,2 грн. Аналогічна ситуація спостерігається і по платежам за використання природних ресурсів, при цьому у 2012 році порівняно з 2011 роком спостерігається різке зростання обсягу цього податку на одного мешканця на 25,6%. Разом з тим,

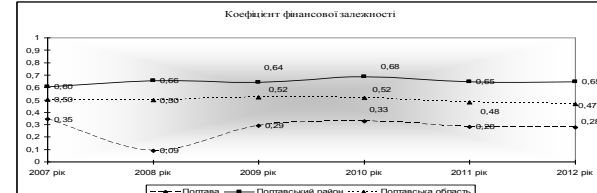
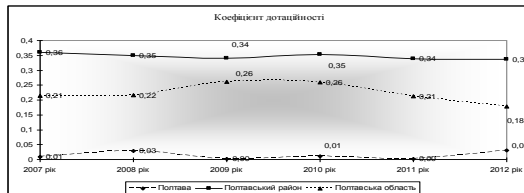
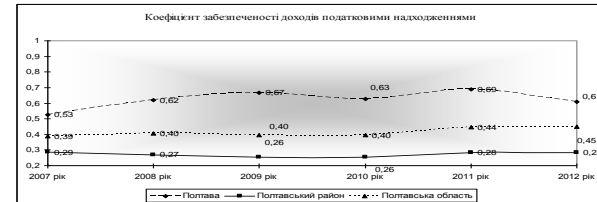
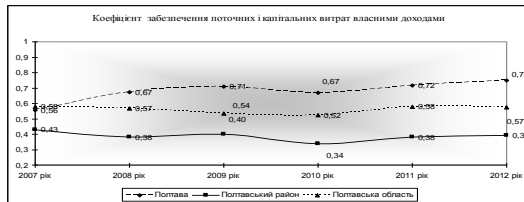
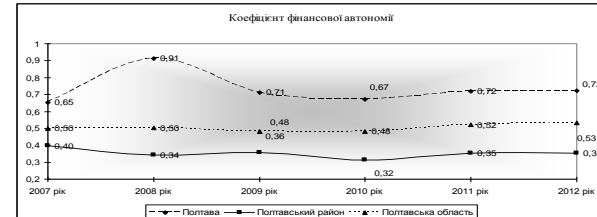
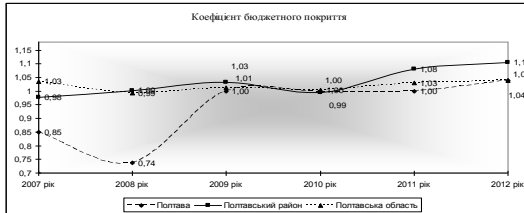

Рисунок 2.8 – Порівняльна характеристика показників стану формування бюджетного потенціалу м. Полтава, Полтавського району та Полтавської області

Джерело: складено авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

Таблиця 2.14 – Система показників оцінювання результативності формування ресурсної складової бюджетного потенціалу регіону

Показник	Економічний зміст	Методика розрахунку
1	2	3
Коефіцієнт результативності податків на доходи, податків на прибуток та збільшення ринкової вартості	Характеризує середній обсяг надходжень податків на доходи, податків на прибуток та збільшення ринкової вартості на одну особу, що проживає на території	$Kp_{no} = \frac{ПД}{Ч}$
Коефіцієнт результативності платежів за використання природних ресурсів	Характеризує середній обсяг надходжень платежів за використання природних ресурсів на одну особу, що проживає на території	$Kp_{ep} = \frac{BP}{Ч}$
Коефіцієнт результативності податків на власність	Характеризує середній обсяг надходжень податків на власність на одну особу, що проживає на території	$Kp_{пв} = \frac{ПВ}{Ч}$
Коефіцієнт результативності внутрішніх податків на товари та послуги	Характеризує середній обсяг надходжень внутрішніх податків на товари та послуги на одну особу, що проживає на території	$Kp_{en} = \frac{ВП}{Ч}$
Коефіцієнт результативності інших податків	Характеризує середній обсяг надходжень від інших податків на одну особу, що проживає на території	$Kp_{in} = \frac{ПІ}{Ч}$
Коефіцієнт результативності доходів від власності та підприємницької діяльності	Характеризує середній обсяг надходжень доходів від власності та підприємницької діяльності на одну особу, що проживає на території	$Kp_{os} = \frac{ДВ}{Ч}$

Продовж. табл. 2.14

1	2	3
Коефіцієнт результативності інших неподаткових надходжень	Характеризує середній обсяг інших неподаткових надходжень на одну особу, що проживає на території	$Kp_{инн} = \frac{ИНН}{Ч}$
Коефіцієнт результативності платежів за адміністративні збори та платежі, доходи від комерційного і побічного продажу	Характеризує середній обсяг надходжень платежів за адміністративні збори та платежі, доходи від комерційного і побічного продажу на одну особу, що проживає на території	$Kp_{аз} = \frac{АЗ}{Ч}$

Примітка: ПД – податки на доходи, податків на прибуток та збільшення ринкової вартості; ВР – платежі за використання природних ресурсів; ПВ – податки на власність; ВП – внутрішні податки на товари та послуги; ПІ – інші податки; ДВ – доходи від власності та підприємницької діяльності; ДВ – доходи від власності та підприємницької діяльності; АЗ – платежі за адміністративні збори та платежі, доходи від комерційного і побічного продажу; ІНН – інші неподаткові надходження; Ч – чисельність населення певної території.

Джерело: розроблено авторами.

починаючи з 2010 року спостерігається зменшення податкового тягаря на власність відповідно на 25,71 грн та 7,2 грн. Однак це зменшення є досить умовним, оскільки податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (який є податком на власність), відповідно по Податкового кодексу з 2010 року відносіться до місцевих податків і зборів.

Розрахунок коефіцієнтів результативності збирання неподаткових надходжень з населення (табл. 2.16) показав, що у 2011 році проти 2010 року відбулося зменшення результативності збирання доходів від власності та підприємницької діяльності на 8,73 грн на одну особу, а вже у 2012 році результативність даного джерела формування бюджетного потенціалу регіону зросла на 8,41 грн і становить 19,39 грн.

Що ж стосується надходжень від адміністративних зборів і платежів, то їх величина у розрахунку на одного мешканця у 2011 році склала 41,06 грн, а у 2012 році зменшилась на 4,3 грн. Тобто, середній обсяг надходжень платежів за адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного і побічного продажу на одну особу, що проживає у Полтавській області, станом на кінець 2012 року складає 36,76 грн.

За іншими статтями неподаткових надходжень у 2012 році спостерігається різке підвищення результативності до 20,5 грн на одну особу: для порівняння – у 2011 році даний показник складає 6,23 грн.

З метою визначення справедливості розподілу податкового тягаря між районами Полтавської області було розраховано коефіцієнт результативності збирання податкових надходжень у розрізі адміністративно-територіальних утворень регіону. Результати свідчать, що найбільший податковий тягар мають мешканці м. Комсомольська, де з одного мешканця у 2012 році до бюджету надходило податків і зборів на суму 3 729,39 грн.

Серед районів найбільше коштів у вигляді податків і зборів до місцевих бюджетів надходить від мешканців Машівського, Шишацького, Глобинського і Лохвицького районів (рис. 2.9).

Найменшим є коефіцієнт результативності збирання податкових надходжень у Козельщинському та Полтавському районах. Така різниця у результативності збирання податків і зборів є свідченням незбалансованості між різними бюджетами та несправедливості у розподілі коштів. В умовах податкових ре-

Таблиця 2.15 – Динаміка показників результативності податкових надходжень місцевого бюджету Полтавської області за 2007–2012 роки

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2008 від 2007 року		2009 від 2008 року		2010 від 2009 року		2011 від 2010 року		2012 від 2011 року	
							сума, грн	темп росту, %	сума, грн	темп росту, %	сума, грн	темп росту, %	сума, грн	темп росту, %	сума, грн	темп росту, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Коефіцієнт результативності податків на доходи, податків на прибуток та збільшення ринкової вартості	692,6	946,7	936,1	1120,9	1351,7	1574,2	254,1	136,7	-10,5	98,89	184,79	119,74	230,82	120,59	222,5	116,5
Коефіцієнт результативності платежів за використання природних ресурсів, грн	83,93	117,87	169,14	198,50	413,07	518,60	33,9	140,4	51,3	143,50	29,36	117,36	214,56	208,09	105,5	125,6
Коефіцієнт результативності внутрішні податків на товари та послуги	29,37	33,40	19,71	19,03	–	–	4,0	113,7	-13,7	59,02	-0,68	96,56	–	–	–	–

Продовж. табл. 2.15

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Коефіцієнт результативності податків на власність	29,73	33,17	34,06	36,22	10,51	3,27	3,4	111,6	0,9	102,70	2,16	106,34	-25,71	29,01	-7,2	31,1
Коефіцієнт результативності інших податків	49,97	57,24	57,69	58,72	56,74	1,24	7,3	114,6	0,5	100,79	1,03	101,79	-1,98	96,63	-55,5	2,2

Джерело: розраховано авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

Таблиця 2.16 – Динаміка показників результативності збирання неподаткових надходжень з населення Полтавської області за 2007–2012 роки, грн

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2008 від 2007 року		2009 від 2008 року		2010 від 2009 року		2011 від 2010 року		2012 від 2011 року	
							сума, грн	темп росту, %	сума, грн	темп росту, %	сума, грн	темп росту, %	сума, грн	темп росту, %	сума, грн	темп росту, %
Коефіцієнт результативності доходів від власності та підприємницької діяльності	15,70	26,11	15,06	19,71	10,97	19,39	10,41	166,30	-11,05	57,67	4,65	130,88	-8,73	55,68	8,41	176,68
Коефіцієнт результативності платежів за адміністративні збори та платежі, доходи від комерційного і побічного продажу	14,28	20,99	26,79	21,38	41,06	36,76	6,72	147,05	5,80	127,63	-5,41	79,80	19,68	192,06	-4,30	89,53
Коефіцієнт результативності інших неподаткових надходжень	1,90	3,24	4,70	5,05	6,23	20,50	1,34	170,79	1,46	145,25	0,35	107,51	1,17	123,22	14,27	329,12

Джерело: розраховано авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

форм, спрямованих на збільшення фінансової бази регіонів, доцільним є розрахунок результативності збирання місцевих податків і зборів у розрізі районів Полтавської області (табл. 2.17), оскільки саме це джерело формування бюджетного потенціалу розширює власні повноваження місцевої влади.

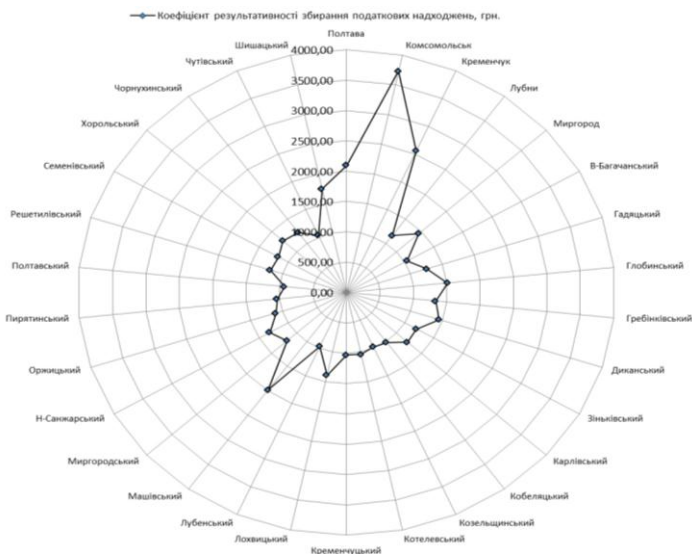

Рисунок 2.9 – Коефіцієнт результативності збирання податкових надходжень у розрізі адміністративно-територіальних утворень Полтавської області у 2012 році, грн на особу

Джерело: складено авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації та головного управління статистики в Полтавській області.

Результати свідчать, що не всі адміністративно-територіальні повною мірою використовують можливості нововведених законодавством податків і зборів (рис. 2.10). Так, збір за місця для паркування транспортного засобу у 2011 році справлявся лише у 9 районах Полтавської області, при цьому вагомими ці надходження були лише у 3 із них. У м. Полтава, де спостерігається найвищий коефіцієнт результативності збирання, на одного жителя припадає 121 грн даного збору. За даними АЦ «Бюро економічних та соціальних досліджень» [4], адміністрування

Таблиця 2.17 – Показники результативності збирання місцевих податків і зборів до місцевого бюджету Полтавської області у 2012 році, грн

Найменування адміністративно-територіальної одиниці	Збір за місяця для паркування транспортного засобу	Коефіцієнт результативності збору за першу реєстрацію транспортного засобу	Туристичний збір	Коефіцієнт результативності туристичного збору	Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	Коефіцієнт результативності збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності	Єдиний податок	Коефіцієнт результативності збирання єдиного податку
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Полтава	231,52	0,78	121,68	0,41	5 080,6	17,07	47 098,26	158,47
Комсомольськ	0,00	0,00	0,00	0,00	404,8	7,45	6 943,31	127,87
Кременчук	0,00	0,00	96,26	0,43	2 215,7	9,78	26 118,00	115,46
Лубни	15,39	0,32	1,35	0,03	476,4	9,94	6 770,37	141,64
Миргород	0,00	0,00	28,49	0,69	614,4	14,9	6 517,58	158,19
В-Багачанський	1,50	0,06	0,71	0,03	109,9	4,20	1 218,83	46,88
Гадяцький	0,00	0,00	2,00	0,04	211,5	3,76	3 802,35	68,02
Глобинський	0,00	0,00	1,89	0,04	242,4	5,16	3 468,70	74,76
Гребінківський	10,84	0,47	0,42	0,02	115,1	4,96	1 077,76	46,66
Диканський	0,53	0,03	2,12	0,11	72,6	3,72	1 353,11	69,75
Зіньківський	0,00	0,00	3,87	0,11	158,6	4,35	2 282,28	63,05
Карлівський	0,00	0,00	0,20	0,01	169,3	4,75	3 065,45	87,09
Кобеляцький	0,00	0,00	8,42	0,19	211,5	4,75	2 015,49	45,60
Козельщинський	0,00	0,00	0,00	0,00	70,0	3,41	751,28	36,83
Котелевський	0,00	0,00	0,10	0,00	109,8	5,48	910,86	45,77
Кременчуцький	1,13	0,03	4,35	0,11	131,7	3,24	2 396,59	59,18
Лохвицький	15,49	0,35	2,83	0,06	167,4	3,71	2 921,13	65,35
Лубенський	0,00	0,00	0,01	0,00	125,5	3,74	2 084,10	62,40

Продовж. табл. 2.17

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Машівський	0,00	0,00	0,00	0,00	105,0	5,22	993,93	49,45
Миргородський	0,00	0,00	0,16	0,00	90,4	2,65	2 071,82	61,48
Н-Санжарський	0,46	0,01	2,08	0,06	169,4	4,73	2 244,09	62,86
Оржицький	0,00	0,00	0,00	0,00	132,6	5,28	1 358,48	54,34
Пирятинський	0,00	0,00	4,33	0,13	265,7	8,10	2 696,32	82,71
Полтавський	0,00	0,00	5,39	0,08	249,8	3,75	5 751,66	86,23
Решетилівський	0,00	0,00	0,50	0,02	186,8	6,91	1 600,63	59,28
Семенівський	0,00	0,00	0,00	0,00	150,6	5,59	1 377,06	51,58
Хорольський	3,65	0,10	25,65	0,71	233,4	6,43	3 100,99	85,90
Чорнухинський	0,00	0,00	0,00	0,00	40,0	3,27	632,10	52,24
Чутівський	0,00	0,00	0,60	0,03	144,0	6,05	1 379,66	58,21
Шишацький	0,00	0,00	0,00	0,00	150,8	7,11	1 583,94	75,07

Джерело: розраховано авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

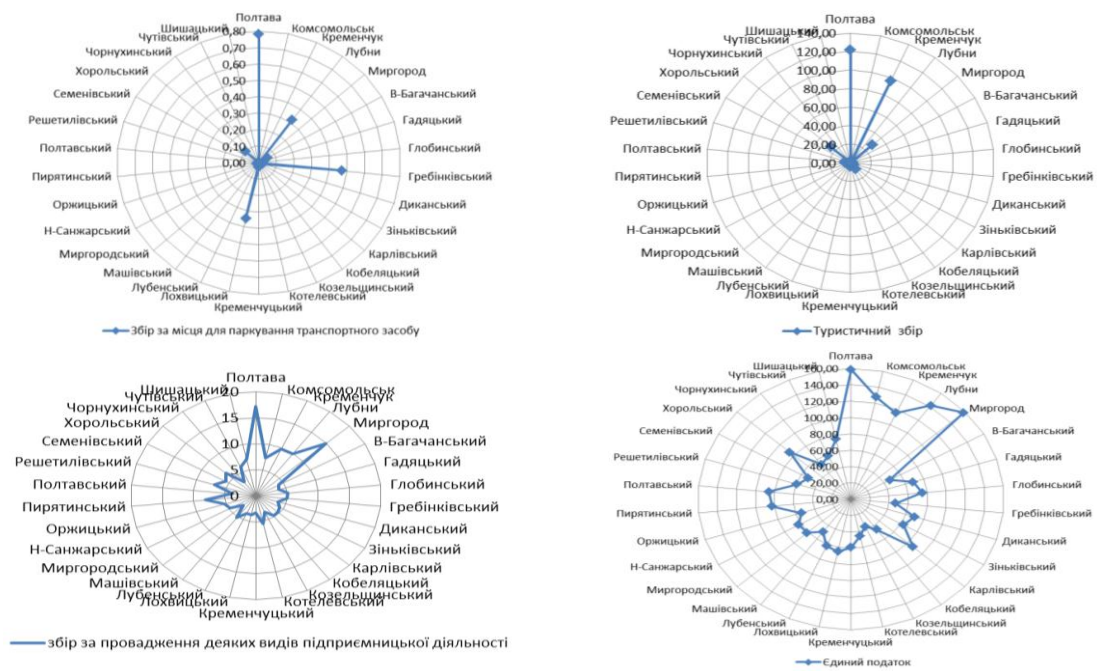

Рисунок 2.10 – Результативність збирання місцевих податків і зборів у розрізі адміністративно-територіальних утворень Полтавської області у 2012 році, грн

Джерело: розраховано авторами на основі даних звітності Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації.

даного збору у м. Лубни органи місцевого самоврядування визнали не вигідним, а тому відмовились від зазначеного збору. Туристичний збір також справляється не по всій території Полтавської області. Зазначимо, що згідно з чинним законодавством органи місцевого самоврядування на відповідній території можуть відмовитися від справляння збору, якщо визначать його неефективність. Тому і не дивно, що найбільш результативним даний збір є у містах обласного значення, де адміністративні витрати на його справляння не перевищують отриманого доходу. Слід відмітити, що більш перспективними є надходження від збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності та єдиного податку. Так, до місцевого бюджету м. Полтави у 2012 році надійшло зборів за провадження деяких видів підприємницької діяльності у розмірі 17,07 грн на одного мешканця. Дещо менше (а саме 14,91 грн на одного мешканця) надійшло до місцевого бюджету м. Миргорода. При цьому відзначимо, що найменша активність підприємницької діяльності, судячи з відповідних надходжень, спостерігається у Миргородському районі, де збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності у розрахунку на одного мешканця становить 2,66 грн.

Найбільш результативним із місцевих податків і зборів є єдиний податок, який сплачується по всій території Полтавської області. При цьому найбільші обсяги надходжень до бюджету спостерігаються у містах обласного значення.

На нашу думку, місцеві податки і збори є тим джерелом збільшення бюджетного потенціалу, на обсяг якого регіональні органи влади мають найбільший вплив, оскільки можуть самостійно встановлювати ставки податків у межах чинного законодавства. Разом із тим, слід відзначити, що прийняття рішення щодо встановлення відповідної ставки має бути економічно обґрунтованим і потребує додаткових розрахунків.

Слід відмітити, що наразі не розроблено методики, яка б надавала можливість кількісної оцінки якісних параметрів проведених бюджетно-податкових реформ в Україні та визначення їх впливу на нарощення бюджетного потенціалу регіону. Вважаємо, що дану проблему можна вирішити за допомогою наукових принципів кваліметрії – науки про вимірювання якості об'єктів, яка вивчає та реалізує методи і засоби кількісної оцінки якості (заснована Азгальдовим Г. Г. [2]).

Методи кваліметрії вже довгий час досить вдало застосовуються у різних сферах наукових досліджень при проведенні кількісного вимірювання якісних характеристик. Сьогодні за допомогою апарату кваліметрії оцінюється якість освіти [70], рівень відповідальності [79] тощо. Зокрема, Ємельянов С. Л. здійснив спробу оцінити якість законодавчого забезпечення правового інституту таємниць в Україні [71]. Пропонуємо використати наукові здобутки вчених і оцінити стан правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону за допомогою інструментів кваліметрії.

Кваліметрія передбачає структурування об'єкта вивчення (об'єкт у цілому – перший рівень спільності), поділ його на складові частини (другий рівень), які у свою чергу поділяються на частини (третій рівень) і т. д. При цьому виходить ієрархічна система, що зазвичай відбивається схемою чи таблицею. Далі виробляється оцінка експертами або іншим шляхом вимірювання кожної складової та встановлення її вагомості (важливості) й, нарешті, поєднання цих оцінок за певними правилами в загальну оцінку об'єкта [2].

На основі класичних кваліметричних моделей було розроблено факторно-критеріальну модель оцінювання стану правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону (рис. 2.10). Виділення рівнів дослідження стану було здійснено на основі узагальнення наукових здобутків вчених [12; 13; 19; 73; 114; 128]. Пропонуємо використовувати три основні критерії: фінансовий критерій, організаційний критерій, критерій ефективності.

Рисунок 2.10 – Факторно-критеріальна модель оцінювання стану правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону

Джерело: складено авторами на основі [2; 70; 71; 79].

Абсолютний показник стану правового забезпечення (P) визначається сумою факторів:

$$P = \sum_{i=1}^3 m_i F_i, \quad (2.2)$$

де $i = 1 \dots 3$ – кількість факторів;

m_i – вагомість i -го фактору (визначається експертним методом, $m_i = 0 \dots 1$, з умовою нормування $\sum_{i=1}^3 m_i = 1$);

F_i – i -й фактор, що впливає на інтегральний стан та визначається станом окремих складових правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону та їх взаємозгодженістю. У свою чергу кожен з факторів F_i характеризується сумою критеріїв, які мають відповідні коефіцієнти проявлення K_i :

$$F_i = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n K_i. \quad (2.3)$$

З урахуванням рис. 2.10 і формул 2.2–2.3 маємо:

$$P = m_1 \left(\frac{K_1 + \dots + K_4}{4} \right) + m_2 \left(\frac{K_5 + \dots + K_7}{3} \right) + m_3 \left(\frac{K_8 + \dots + K_{10}}{3} \right). \quad (2.4)$$

Розробка факторно-критеріальної моделі оцінювання передбачає визначення експертами вагомості фактора шляхом ранжування. В якості експертів було обрано працівників Департаменту фінансів державної адміністрації Полтавської області та фінансових відділів міської ради м. Полтава та районної ради Полтавського району. З методів експертних оцінок було використано метод рейтингу (метод оцінної класифікації) та метод бальних оцінок. Для оцінки показників (K) використаємо запропоновану авторами [70; 71; 79] шкалу: недостатній рівень ($0 < K \leq 0,25$); задовільний рівень ($0,25 < K \leq 0,5$); достатній рівень ($0,5 < K \leq 0,75$); високий рівень ($0,75 < K \leq 1$). З методів соціологічних досліджень було обрано опитування. Основною методикою було визнано групове експертне оцінювання на основі анкети, наведеної у дод. Б (1 етап). Оскільки, на нашу думку, суттєві зміни у правовому забезпеченні формування

бюджетного потенціалу регіону відбулися з прийняттям Податкового кодексу та нової редакції Бюджетного кодексу, то оцінку законодавства доцільно провести до і після зазначених змін. Після обробки даних та зведення їх до єдиної системи обчислення, отримано такі ранжовані ряди вагомостей та значущості показників (табл. 2.18).

Результати розрахунків засвідчують, що до бюджетно-податкової реформи 2010 року стан правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону оцінюється в 46 % і знаходиться на задовільному рівні. При цьому після впровадження Податкового кодексу і оновлення Бюджетного кодексу стан правового забезпечення покращився до 62 %, що свідчить про достатній рівень. Проте бюджетне законодавство все ж характеризується недосконалістю і потребує покращень.

При оцінці інформаційного забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону як можливостей бюджету було використано механізм кваліметричного аналізу, проте замість експертних оцінок при визначенні інтегрального показника стану зовнішнього середовища були використані стандартизовані значення рейтингів (дод. Б, табл. Б.1–Б.2), аналіз яких було проведено у попередньому питанні. Розрахунки (табл. Б.2) свідчать, що до 2008 року спостерігалось зростання інтегрального показника до 1,053, проте починаючи з 2009 року спостерігається різке погіршення стану зовнішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону і на кінець 2012 року його значення складає 0,992. Проте відмітимо деяке підвищення даного показника порівняно з попереднім роком (на 0,011).

Для проведення оцінки стану внутрішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону використані стандартизовані показники табл. 2.8. Результати розрахунку (табл. Б.3) характеризують стійку тенденцію до покращення стану внутрішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону, про що свідчить зростання інтегрального показника з 0,895 до 1,113 протягом досліджуваного періоду.

При оцінці другої потенціалоутворюючої складової – здатності, вважаємо за доцільне скористатися результатами щорічного звіту про конкурентоспроможність регіонів України [78], в якому було проаналізовано діяльність бюджетних інститутів. Результати дослідження по Полтавській області за 2010–2012 роки показали, що інтегральний показник якості інститутів

Таблиця 2.18 – Факторно-критеріальна модель оцінювання стану правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону

Фактор	Ранжування факторів за їх вагомістю	Критерії	Вагомість показника	
			до бюджетно-податкової реформи	після бюджетно-податкової реформи
1	2	3	4	5
Організаційний фактор (m_1)	0,2	Відповідність положень міжнародно-правовим актам, а також законодавству ЄС (K_1)	0,5	0,75
		Наукова обгрунтованість законів (K_2)	0,75	0,75
		Мова документів, його доступність для населення (K_3)	0,5	0,5
		Лаконічність, чіткість формулювань (K_4)	0,75	1
Фінансовий фактор (m_2)	0,4	Вплив на підтримання частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті держави (K_5)	0,5	0,75
		Достатність переданих до місцевих бюджетів джерел для повного фінансування видатків (K_6)	0,25	0,75
		Рівень фінансового впливу органів місцевої влади на соціально-економічний розвиток регіону (K_7)	0,5	0,5
Фактор ефективності (m_3)	0,4	Ступінь досягнення мети законів (K_8)	0,25	0,5
		Час, витрачений на отримання належного результату (K_9)	0,75	0,5
		Оцінка населенням результатів дії законів (K_{10})	0,25	0,5
Інтегральний показник стану правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону			0,46 (задовільний рівень)	0,62 (достатній рівень)

Джерело: розраховано авторами на основі [31; 95; 96; 104] та додатку Б.

(бюджетних установ) Полтавської області є вищим за середній по Україні. Дослідження бюджетних інститутів за регіонами України засвідчили, що найвищі показники спостерігаються у Волинській та Чернівецькій областях (4,04 та 4,03 бали відповідно), а найнижчі у Одеській та Тернопільській областях (3,44 та 3,53 бали відповідно) (рис. 2.11).

Рисунок 2.11 – Інтегральний показник оцінки якості бюджетних інститутів України у 2012 році

Джерело: складено авторами на основі даних [78].

Підсумовуючи, зазначимо, що представлена система показників дозволить провести всебічну оцінку стану формування бюджетного потенціалу регіону, визначити можливості його покращення. Використовуючи цю інформацію, органи місцевої влади відповідного рівня мають реальну можливість приймати якісні рішення щодо більш ефективного управління бюджетом.

Доцільність такого оцінювання зумовлена тим, що в умовах обмеженості бюджетних ресурсів знижується спроможність органів місцевого самоврядування впливати на процеси соціального й економічного розвитку територій, що призводить до зниження ефективності використання місцевих бюджетів як засобу досягнення схвалених територіальними громадами цілей. Результати оцінювання не відображають сукупну величину бюджетного потенціалу, однак дають змогу визначити його стан, зокрема, здатність бути використаним не для фінансового забезпечення поточних витрат, а на реалізацію проектів розвитку регіону.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

3.1. Моделювання структури джерел формування бюджетного потенціалу регіону

Незважаючи на те, що процес формування бюджетного потенціалу пройшов значний еволюційний шлях тривалістю у декілька століть, на сьогодні цілий ряд проблем залишається невіршеним. Так, аналіз, проведений у другому розділі роботи виявив, що процес формування бюджетного потенціалу регіону не відповідає принципам, встановленим у Бюджетному кодексі України. Зокрема, оцінка джерел формування бюджетного потенціалу регіону показала, що з прийняттям Податкового кодексу було відмінено ряд податків і зборів (ринковий збір, податок з реклами, податок з власників транспортних засобів), які були важливим джерелом наповнення місцевих бюджетів, а це суперечить принципу ефективності і результативності побудови бюджетної системи. Крім того, механізм стягнення нововведених податків (податок на майно, відмінне від земельної ділянки, екологічний податок) є недостатньо результативним і потребує удосконалення. Значна частка трансфертів у формуванні бюджетного потенціалу регіону ставить під сумнів виконання принципу самостійності.

Поряд з цим, проведена кластеризація регіонів показала, що не всі регіони здатні використати наявні на території можливості для формування бюджетних коштів, що є свідченням ігнорування принципу обґрунтованості побудови БС.

Проведена оцінка стану формування бюджетного потенціалу на різних рівнях регіону свідчить про недотримання принципу справедливості і неупередженості, який полягає у справедливому й неупередженому розподілі суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Крім того, на основі проведеного аналізу виявлені значні проблеми у механізмі формування бюджетного потенціалу регіону, які визначені на рис. 3.1.

Визначення напрямів покращення стану формування бюджетного потенціалу регіону зумовлюється необхідністю забезпечення стабільного розвитку регіону шляхом залучення достатнього обсягу фінансових ресурсів та передбачає визначення найбільш оптимального співвідношення між різними джерелами доходів.

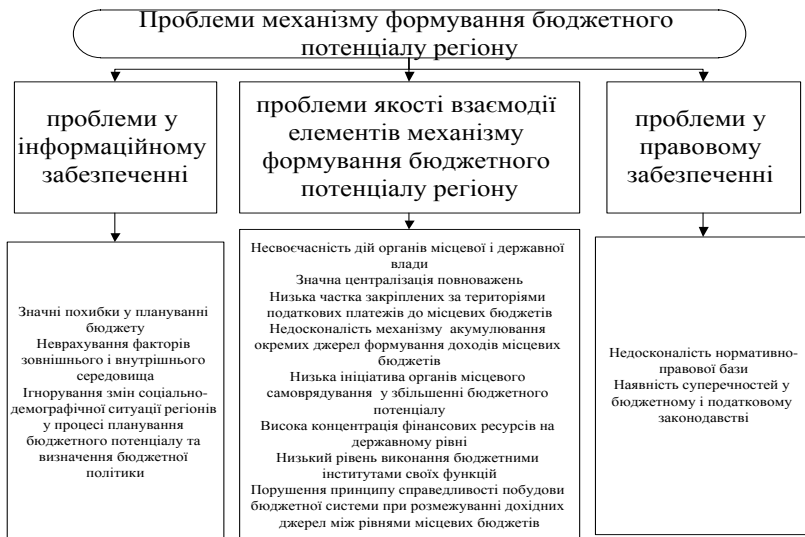

Рисунок 3.1 – Проблеми механізму формування бюджетного потенціалу регіону

Джерело: складено авторами.

Класифікуючи доходи бюджету за методом залучення, різні науковці сходяться на доцільності поділу їх на власні, закріплені та регулюючі [73; 106; 147; 180; 229; 245].

Однак, висновки науковців щодо змісту та призначення цих видів доходів суттєво відрізняються (табл. 3.1).

Виділення власних доходів органів місцевого самоврядування в окреме джерело формування бюджетного потенціалу відбулося з прийняттям Європейської Хартії місцевого самоврядування, за якою органи місцевого самоврядування мають право володіти та самостійно розпоряджатися власними фінансовими ресурсами [69, ст. 9].

На основі узагальнення думок вчених, можемо стверджувати, що головною ознакою власних доходів є формування згідно з рішеннями органів місцевого самоврядування на підпорядкованих їм територіях. Як стверджує Кириленко О. П., надходження власних доходів сприяє безпосередній зацікавленості органів місцевого самоврядування у нарощуванні доходної бази [106, с. 82].

Таблиця 3.1 – Сучасні погляди на класифікацію доходів бюджету відповідно методу залучення

Автор	Вид доходів	Визначення
1	2	3
Єпіфанов А. О., Мінченко М. В. та Дадашев Б. А.	Закріплені доходи	Загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі), які законодавчо на постійній основі зараховуються до доходів місцевих бюджетів
	Регулюючі доходи	Частина загальнодержавних доходів, які Законом «Про державний бюджет» строком на один рік передаються до доходів місцевих бюджетів з метою їх збалансування [72, с. 138–139]
Кириленко О. П.	Власні доходи	Доходи, які формуються внаслідок дій і рішень, прийнятих місцевими органами самоврядування
	Закріплені доходи	Доходи, які на довготривалій основі до місцевих бюджетів у повному обсязі або у визначеній, єдиній для усіх бюджетів частині [105, с. 82–83]
Савчук С. В.	Власні доходи	Такі, що виникають внаслідок рішень, що приймають органи місцевого самоврядування
	Регулюючі доходи	Доходи, що передаються з бюджету вищого рівня у вигляді міжбюджетних трансфертів
	Закріплені доходи	Це загальнодержавні податки, збори та інші платежі, які повністю передаються до місцевих бюджетів на стабільній основі [229, с. 86]
Юрій С. І., Федосов В. М.	Власні доходи	Це доходи, мобілізовані на території, підвідомчій місцевому органу влади на основі його власних рішень і за рахунок визначених ним джерел. До власних доходів відносять місцеві податки і збори, доходи від майна, що перебуває у власності органів місцевого самоврядування, доходи комунальних підприємств, інші доходи передбачені діючим законодавством
	Регулюючі доходи	Доходи, які можуть зараховуватися до різних бюджетів, тобто держава розподіляє їх між різними рівнями бюджетної системи. У якості регулюючих, в основному, виступають загальнодержавні податки

Продовж. табл. 3.1

1	2	3
Юрій С. І., Федосов В. М.	Закріплені доходи	Доходи, які повністю або частково зараховуються до певних видів бюджетів безстроково або на довгостроковий термін і для їх зарахування не є необхідним рішення органів влади вищого рівня. Закріплені доходи місцевих бюджетів є базою, що визначає податкову спроможність території. Обсяги даних доходів впливають на розміри міжбюджетних трансфертів, які передаються з Державного бюджету України до місцевих бюджетів [254]
Кравченко В. І.	Власні доходи	Доходи, що формуються на території, підвідомчій відповідному місцевому органу влади і згідно з його рішеннями [130, с. 123]
Лучка А. В.	Регулюючі доходи	Доходи, що застосовуються як інструмент бюджетного регулювання з метою збалансування місцевих бюджетів, закріплюються за цими бюджетами на короткотерміновий проміжок часу і розподіляються між бюджетами шляхом застосування тимчасових, а не постійних або незмінних протягом тривалого періоду часу нормативів
	Власні доходи	Доходи, що мають такі атрибутивні ознаки: територіально локалізовані, тобто ті, що збираються на території, в межах якої поширюється юрисдикція відповідної місцевої ради; запроваджуються органами місцевого самоврядування та зараховуються винятково до місцевих бюджетів; обсяг їхніх надходжень може змінюватися органами місцевого самоврядування шляхом ухвалення ними самостійних рішень щодо ставок податків, розмірів плати за місцеві послуги та продажної вартості активів (для доходів від операцій з капіталом), надання пільг платникам тощо; органи місцевого самоврядування наділені необхідними контрольними повноваженнями та мають змогу застосовувати заходи впливу на платників для забезпечення повного та своєчасного зарахування цих доходів до бюджету
	Закріплені доходи	Це надходження, що частково в незмінному фіксованому розмірі або повністю передаються до цих бюджетів на довго- або безстроковий період [147]
Сунцова О. О.	Власні доходи	Доходи, на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених органами місцевого самоврядування

Продовж. табл. 3.1

1	2	3
Сунцова О. О.	Регулюючі доходи	Одна з форм доходів, що передаються центральною владою місцевим органам влади, або з бюджетів територій вищого рівня до бюджетів територій нижчого адміністративного рівня
	Закріплені доходи	Це одна з форм переданих доходів місцевим органам влади на стабільній, довгостроковій основі
	Передані доходи	Це доходи, що передаються місцевій владі центральною владою або органами влади вищого територіального рівня [242, с. 20–21]
Димченко О. В.	Власні доходи	Це доходи, що належать місцевому органу влади, сформовані на підвідомчій йому території на основі рішень цього органа
	Закріплені доходи	Це доходи, які повністю або в певній мірі на довгостроковій основі закріплюються за тим або іншим бюджетом
	Регульовані доходи	Це доходи, які на пайовій основі розподіляються між усіма ланками бюджетної системи України. Їхній перелік визначається законодавством України про бюджетну систему й про місцеві органи влади. [64, с. 213–214]

Джерело: складено авторами.

Аналіз теоретичних досліджень дає змогу визначити таку головну ознаку закріплених доходів: вони мають довгостроковий характер закріплення за відповідним бюджетом. Схиляємося до думки Лучки А. В., що органи місцевого самоврядування, хоч і не мають змоги своїми рішеннями та діями суттєво впливати на обсяг закріплених доходів, однак упевнені, що не будуть невдовзі позбавлені цих надходжень органами влади вищих рівнів [147].

Регулюючі доходи є інструментом бюджетного регулювання, використовуються для наповнення та збалансування бюджетів. Такий вид доходів виокремлюють не всі науковці, однак поряд з власними та закріпленими доходами виділяють трансферти [106, с. 84], які по своїй суті є ідентичними поняттями.

Питання визначення оптимальнішого джерела поповнення бюджету є дискусійним, оскільки кожне джерело має свої переваги і недоліки (табл. 3.2). Однак, більшість науковців схиляються до думки, що власні доходи мають переважати у структурі, оскільки передбачають істотне підвищення ролі та відповідальності місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, територіальних громад за розвиток регіонів.

Для того, щоб об'єктивно обґрунтувати вибір оптимального джерела для формування бюджетного потенціалу регіону та змодельовати структуру доходів місцевих бюджетів, пропонується використання методу аналізу ієрархій (MAI), який розроблений відомим американським математиком Томасом Сааті і з успіхом використовується для розв'язання багатьох практичних задач на різних рівнях планування [228]. Цей метод набув широкого розповсюдження в останнє десятиріччя, оскільки він має такі переваги як універсальність стосовно аналізу складних проблем і систем, можливість врахування експертних оцінок та легкість застосування. Згідно з цим методом вибір пріоритетних рішень здійснюється за допомогою парних порівнянь.

Для представлення результатів оцінок у кількісному виразі Т. Сааті вводить шкалу парних порівнянь (табл. 3.3). Згідно з цією шкалою нас не цікавитиме відсутність фізичних чи об'єктивних одиниць виміру. Основною перевагою цього методу є те, що він є безрозмірним, а тому не виникає проблем при приведенні до однакових одиниць виміру.

Таблиця 3.2 – Переваги і недоліки формування бюджетного потенціалу за рахунок власних, закріплених та регулюючих джерел доходів

Ознака	Стратегія збільшення частки власних доходів у формуванні бюджетного потенціалу	Стратегія збільшення частки закріплених доходів у формуванні бюджетного потенціалу	Стратегія збільшення частки трансфертів у формуванні бюджетного потенціалу
1	2	3	4
Стимулювання органів місцевого самоврядування	Використання власних доходів збільшує власні повноваження органів місцевого самоврядування. Отриманими коштами органи місцевого самоврядування можуть розпоряджатися на свій розсуд, що підвищує їх зацікавленість у збільшенні обсягів коштів	Регіональні органи влади не можуть суттєво впливати на обсяг закріплених доходів, однак ці доходи разом із власними складають фінансову основу самостійності місцевих бюджетів	Не стимулюють органи місцевого самоврядування, оскільки зі збільшенням надходжень, зібраних на території, зменшується обсяг наданих трансфертів
Децентралізація повноважень місцевого самоврядування	Самостійність органів місцевого самоврядування в питаннях використання цих доходів не обмежується органами державної влади	Закріплені доходи використовуються для виконання делегованих повноважень, а отже підвищується централізація повноважень	Державна влада, обсяг трансфертів, визначає можливий обсяг повноважень органів місцевого самоврядування
Рівень контролю за використанням бюджетних коштів	Органи місцевого самоврядування наділені необхідними контрольними повноваженнями та мають змогу застосовувати заходи впливу на платників для забезпечення повного та своєчасного зарахування цих доходів до бюджету. Органи державної влади мають низький рівень контролю за використанням власних дохо-	Контроль за використанням закріплених бюджетних коштів здійснюється контролюючими органами на всіх етапах бюджетного процесу: рахунковою палатою, казначейською службою, державною фінансовою інспекцією, міністерством фінансів та фінансовими управліннями на місцях, органами місцевого самоврядування	Неспроможність органів місцевого самоврядування впливати на мобілізацію та використання міжбюджетних трансфертів (особливо цільових)

Продовж. табл. 3.2

1	2	3	4
Так само	дів, що може сприяти виникненню зловживань з боку органів місцевого самоврядування	Так само	Так само
Прозорість формування бюджетних коштів	Формування власних доходів є найбільш прозорим для органів місцевого самоврядування. Перелік дохідних джерел визначено Бюджетним кодексом України на довгостроковій основі	Надходження є частково незмінними у фіксованому розмірі або повністю передаються до цих бюджетів на довго- або безстроковий період. Визначені Бюджетним кодексом України	Формульний розрахунок трансфертів є складним, трудомістким та непрозорим
Обсяги надходжень бюджетних коштів	Частка власних доходів є найменшою у структурі доходів місцевих бюджетів	До закріплених доходів належать джерела, які займають найбільшу питому вагу у структурі доходів (наприклад, податок з доходів фізичних осіб, плата за землю та ін.)	По всіх регіонах спостерігається значна фінансова залежність від трансфертів
Ефективність механізму нарахування	Найбільшу частку у структурі власних доходів займають місцеві податки і збори, механізм нарахування яких перебуває у процесі становлення	Механізм нарахування закріплених доходів є найбільш ефективним і зумовлює найбільшу частку надходжень від цих джерел	Механізм нарахування трансфертів не відповідає принципам справедливості, публічності та прозорості
Стабільність надходження коштів до бюджету	Перелік власних доходів постійно змінюється, що спричинює складність у прогнозуванні обсягу їх надходжень	Органи місцевого самоврядування упевнені, що не будуть невдовзі позбавлені цих надходжень органами влади вищих рівнів	Закріплюються за бюджетами на короткотерміновий проміжок часу (як правило, на один бюджетний період) і розподіляються між бюджетами шляхом застосування тимчасових, а не постійних або незмінних протягом тривалого періоду часу нормативів

Продовж. табл. 3.2

1	2	3	4
Рівень впливу регіональних органів влади на розмір і повноту зарахування доходів	Територіально локалізовані, безпосередньо залежать від діяльності міської влади. Регіональні органи влади можуть самостійно встановлювати ставки надходжень в межах норм, визначених законодавством	Регіональні органи влади не можуть впливати на обсяг та повноту зарахування даних доходів	Обсяг трансфертів повністю залежить від рішень державних органів влади, і є невідкладним бажанням органів місцевого самоврядування

Джерело: складено авторами на основі аналізу літературних джерел [72; 105; 130; 147; 242; 254].

Таблиця 3.3 – Шкала парних порівнянь Т. Сааті

Відносна важливість (бали)	Визначення	Пояснення
1	Однакова важливість	Обидва елементи вносять однаковий вклад
3	Один елемент трохи важливіший за інший	Досвід дозволяє поставити один елемент трохи вище за інший
5	Суттєва перевага	Досвід дозволяє встановити безумовну перевагу одного над іншим
7	Значна перевага	Один елемент настільки важливіший за інший, що є практично значимим
9	Абсолютна перевага одного над іншим	Очевидність переваги підтверджується більшістю
2, 4, 6, 8	Проміжні оцінки між сусідніми твердженнями	Компромісне рішення
Обернені величини чисел, наведених вище	Якщо при порівнянні одного елемента з іншим, отримане одне з вищевказаних чисел (1–9), то при порівнянні другого з першим, матимемо обернену величину	

Джерело: [228].

Перший крок МАІ полягає в декомпозиції та представленні задачі в ієрархічній формі. Нами розглядаються домінантні ієрархії, які будуються з вершини (мета – з точки зору управління) через проміжні рівні (критерії, від яких залежать наступні рівні) до найнижчого рівня, який є, зазвичай, переліком альтернатив (рис. 3.2). Ієрархія вважається повною, якщо кожен елемент заданого рівня функціонує як критерій для всіх елементів рівня, що стоїть нижче. Тобто ієрархія може бути поділена на підієрархії, що мають спільний найвищий елемент. Закон ієрархічної безперервності вимагає, щоб елементи нижчого рівня були попарно зрівняні відносно елементів наступного рівня і т. д. до вершини ієрархії.

Рисунок 3.2 – Ієрархічна модель ідентифікації альтернативних джерел формування бюджетного потенціалу регіону

Джерело: складено авторами.

Далі визначасмо вагу (пріоритети) критеріїв, порівнюючи елементи ієрархії 2-го згори рівня по відношенню до фокусу проблеми. Для цього заповнюємо матрицю переваг (попарних порівнянь) та визначаємо пріоритети критеріїв з точки зору загальної мети (табл. 3.4). Для розрахунків використані зведені результати анкетування працівників фінансових органів Полтавської області (дод. АА, 2 етап). При порівнянні n об'єктів (A_1, A_2, \dots, A_n) результати їх попарних порівнянь заносяться в квадратну матрицю переваг, що має порядок n : $A = (a_{ij})_{i,j=1}^n$, елементи якої обчислюються так: величину a_{ij} (або a_{ji}) вибирають зі шкали Сааті, a_{ij} показує перевагу i -го об'єкта над j -м. Симетричний до знайденого елемент матриці A визначають з умови: $a_{ij} \times a_{ji} = 1$.

Таблиця 3.4 – Матриця попарних порівнянь факторів

Загальна стратегія	Стимулювання органів місцевого самоврядування	Децентралізація повноважень місцевого самоврядування	Рівень контролю за використанням бюджетних коштів	Прозорість формування бюджетних коштів	Обсяги надходжень бюджетних коштів	Ефективність механізму нарахування	Стабільність надходження коштів до бюджету	Рівень впливу регіональних органів влади на розмір і повноту зарахування доходів
1. Стимулювання органів місцевого самоврядування (A1)	1	4	5	2	1/5	3	1/3	7
2. Децентралізація повноважень місцевого самоврядування (A2)	1/4	1	4	1/3	1/7	1/4	1/5	6
3. Рівень контролю за використанням бюджетних коштів (A3)	1/5	1/4	1	1/5	1/8	1/7	1/9	1/2
4. Прозорість формування бюджетних коштів (A4)	1/2	3	5	1	1/6	2	1/3	4
5. Обсяги надходжень бюджетних коштів (A5)	5	7	8	6	1	6	4	8
6. Ефективність механізму нарахування (A6)	1/3	4	7	1/2	1/6	1	1/3	5
7. Стабільність надходження коштів до бюджету (A7)	3	5	9	3	1/4	3	1	7
8. Рівень впливу регіональних органів влади на розмір і повноту зарахування доходів (A8)	1/7	1/6	2	1/4	1/8	1/5	1/7	1

Джерело: пораховано авторами на основі результатів анкети дод. Б.

На основі визначення впливу факторів 3-го рівня на фактори 2-го рівня (табл. 3.5) були встановлені пріоритети кожної із стратегій по відношенню до факторів 2-го рівня.

Далі, здійснивши синтез локальних пріоритетів (оцінка узагальнених (глобальних) пріоритетів) шляхом перемноження матриці локальних пріоритетів 2-го рівня на вектор локальних пріоритетів 1-го рівня (формула 3.2), було визначено, що найвищу оцінку отримала перша стратегія – стратегія збільшення частки власних доходів у формуванні бюджетного потенціалу, пріоритетність якої складає 35,16 %. Однак, стратегія збільшення частки закріплених доходів у формуванні бюджетного потенціалу має не набагато меншу вагу і займає 34,65 %.

$$\begin{pmatrix} 0,7720 & 0,7672 & 0,25 & 0,7626 & 0,1429 & 0,1515 & 0,2385 & 0,7978 \\ 0,1734 & 0,0806 & 0,25 & 0,1763 & 0,2857 & 0,6250 & 0,6250 & 0,1383 \\ 0,0545 & 0,1522 & 0,5 & 0,0611 & 0,5714 & 0,1365 & 0,1365 & 0,0639 \end{pmatrix} \times \begin{pmatrix} 0,1328 \\ 0,0472 \\ 0,0190 \\ 0,0934 \\ 0,3922 \\ 0,0829 \\ 0,2094 \\ 0,0228 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0,3516 \\ 0,3465 \\ 0,3019 \end{pmatrix} \quad (3.2)$$

Використання методу аналізу ієрархій дає можливість визначити в кількісному вираженні вагомість запропонованих альтернатив щодо вибору джерела залучення фінансових ресурсів для формування бюджетного потенціалу. Визначаючи оптимальну структуру джерел формування ресурсної складової бюджетного потенціалу регіону доцільно враховувати всі джерела доходів (власні, закріплені і регулюючі), оскільки кожен із них має свої переваги. Тому, на основі отриманих розрахунків, вважаємо, що оптимальною структурою джерел відповідно до пріоритетності визначених альтернатив буде наступна: 35,16 % – власні доходи, 34,65 % – закріплені доходи, 30,19 % – регулюючі доходи. Разом з цим, структура прогнозного обсягу доходів місцевого бюджету Полтавської області, визначена Департаментом фінансів державної адміністрації Полтавської області на наступний рік має такий вигляд: 8,5 % – власні доходи, 39,23 % – закріплені доходи, 52,27 % – регулюючі доходи. Таке співвідношення є далеким від оптимального, а тому можемо стверджувати, що

Таблиця 3.5 – Розрахунок пріоритетів стратегічних альтернатив за кожною з характеристик

Завдання	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	V_i	P_i	λ_i	$\max \lambda_i$	<i>IY</i>	<i>BI</i>
Стимулювання органів місцевого самоврядування									
<i>A</i>	1	7	9	3,9791	0,7720	3,2085	3,2085	0,1042	0,1797
<i>B</i>	0,14	1	5	0,8939	0,1734	3,2085			
<i>B</i>	0,11	0,2	1	0,2811	0,0545	3,2085			
Σ	×	×	×	5,1541	1,0000	×			
Децентралізація повноважень місцевого самоврядування									
<i>A</i>	1	6	8	3,6342	0,7672	3,2174	3,2174	0,1087	0,1874
<i>B</i>	0,17	1	0,33	0,3816	0,0806	3,2174			
<i>B</i>	0,13	3	1	0,7211	0,1522	3,2174			
Σ	×	×	×	4,7369	1,0000	×			
Рівень контролю за використанням бюджетних коштів									
<i>A</i>	1	1	0,50	0,7937	0,2500	3,0000	3,0000	0,0000	0,0000
<i>B</i>	1	1	0,50	0,7937	0,2500	3,0000			
<i>B</i>	2	2	1	1,5874	0,5000	3,0000			
Σ	×	×	×	3,1748	1,0000	×			
Прозорість формування бюджетних коштів									
<i>A</i>	1	6	9	3,7798	0,7626	3,1078	3,1078	0,0539	0,0930
<i>B</i>	0,17	1	4	0,8736	0,1763	3,1078			
<i>B</i>	0,11	0,25	1	0,3029	0,0611	3,1078			
Σ	×	×	×	4,9562	1,0000	×			
Обсяги надходжень бюджетних коштів									
<i>A</i>	1	0,50	0,25	0,5000	0,1429	3,0000	3,0000	0,0000	0,0000
<i>B</i>	2	1	0,50	1,0000	0,2857	3,0000			
<i>B</i>	4	2	1	2,0000	0,5714	3,0000			
Σ	×	×	×	3,5000	1,0000	×			

Продовж. табл. 3.5

Завдання	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	V_i	P_i	λ_i	$\max \lambda_i$	<i>IУ</i>	<i>ВІ</i>
Ефективність механізму нарахування									
<i>A</i>	1	0,33	0,5	0,5503	0,1515	3,1078	3,1078	0,0539	0,0930
<i>B</i>	3	1	4	2,2894	0,6301	3,1078			
<i>B</i>	2	0,25	1	0,7937	0,2184	3,1078			
Σ	×	×	×	3,6335	1,0000	×			
Стабільність надходження коштів до бюджету									
<i>A</i>	1	0,33	2	0,8736	0,2385	3,0183	3,0183	0,0091	0,0158
<i>B</i>	3	1	4	2,2894	0,6250	3,0183			
<i>B</i>	0,5	0,25	1	0,5000	0,1365	3,0183			
Σ	×	×	×	3,6630	1,0000	×			
Рівень впливу регіональних органів влади на розмір і повноту зарахування доходів									
<i>A</i>	1	8	9	4,1602	0,7978	3,1078	3,1078	0,0539	0,0930
<i>B</i>	0,13	1	3	0,7211	0,1383	3,1078			
<i>B</i>	0,11	0,33	1	0,3333	0,0639	3,1078			
Σ	×	×	×	5,2146	1,0000	×			

Примітка. А – стратегія збільшення частки власних доходів у формуванні бюджетного потенціалу; Б – стратегія збільшення частки закріплених доходів у формуванні бюджетного потенціалу В – стратегія збільшення частки трансфертів у формуванні бюджетного потенціалу

Джерело: розраховано авторами.

першочергово резерви збільшення бюджетного потенціалу регіону потрібно шукати у власних джерелах доходів місцевих бюджетів, які сприятимуть децентралізації влади, стимулюванню органів місцевого самоврядування та збільшенню впливу регіональних органів влади на обсяг бюджетних коштів. Враховуючи вищесказане, слід визначити необхідність подальшого дослідження та обґрунтування можливостей збільшення власних доходів місцевих бюджетів.

3.2. Узагальнення перспектив використання можливостей збільшення бюджетного потенціалу регіону

Комплексно сформувані та ефективно реалізовані в Україні програми заходів щодо наповнення власних доходів місцевих бюджетів як пріоритетного джерела формування бюджетного потенціалу регіону можливо за рахунок визначення заходів щодо подолання проблем у його нарощенні, а також способи і інструменти їх реалізації під час здійснення бюджетно-податкової реформи в Україні:

1. Забезпечення збалансованості, справедливості та неупередженості формування суспільних бюджетних ресурсів при їх розподілі між рівнями місцевих бюджетів.

Упровадження даного заходу передбачає перегляд існуючого складу першого та другого кошиків доходів з метою зміцнення податкової бази органів місцевого самоврядування завдяки переданню до їхніх бюджетів частини податкових надходжень, що нині зараховуються до державного бюджету.

Погоджуємося з Лучкою А. В., що більшість податкових платежів, що надходять до державного бюджету та мають вагоме фіскальне значення – акцизний податок, податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції тощо, за своєю суттю, походженням та особливостями справляння не придатні для зарахування до місцевих бюджетів. З усіх податків, що зараховуються до державного бюджету, лише податок на прибуток підприємств і податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів, робіт і послуг є водночас придатними для справляння на місцевому рівні, вони відносно рівномірно розподілені між територіями та мають вагоме фіскальне значення [148]. При цьому Луніна Л. І. цілком справедливо зазначає, що з огляду на рівно-

мірність сплати та високу фіскальну значущість податку на додану вартість, доходи від нього доцільно розмежовувати між державним і місцевими бюджетами [146, с. 367, 372]. Тому, враховуючи нестачу фінансових ресурсів на рівні регіону, пропонуємо розширити податкову базу завдяки закріпленню за відповідними рівнями місцевих бюджетів частини надходжень податку на додану вартість. При цьому дані надходження мають бути включені у другий кошик доходів, оскільки включення їх до закріплених доходів лише зменшить обсяг наданих міжбюджетних трансфертів і не вплине на обсяг бюджетного потенціалу регіону в цілому.

Щодо пропозиції перенесення податку на прибуток підприємств до структури місцевих податків, яка набула поширення в останні роки у науковців [146; 147; 152], то Матвєєва О. зазначає, що це спростить адміністрування податку через пряму зацікавленість органів місцевого самоврядування у якнайповнішому зарахуванні сум цього податку та дозволить зменшити витрати на управління надходженнями цього податку на рівні держави [152]. Однак, на нашу думку, закріплення податку на прибуток за місцевим бюджетом є недоречним, оскільки розміщення платників податків по території України є нерівномірним, тому будуть створюватися умови для виділення фінансово потужних та депресивних регіонів, що, як доречно зауважують Антіпов О. М. та Ліхоносова Г. С., «спричинить виникнення тенденцій занепаду окремих регіонів» [5].

2. Підвищення ролі неподаткових надходжень у формуванні бюджетного потенціалу регіону.

Так, аналіз, проведений у попередньому розділі роботи показав, що неподаткові надходження займають лише 13,8% у структурі доходів місцевих бюджетів. Вважаємо, що можливості цього джерела формування бюджетного потенціалу регіону використовуються недостатньо, тому важливим завданням є посилення ролі неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів, що на нашу думку, має проводитися у напрямках, визначених на рис. 3.3.

Значні резерви знаходяться у доходах від підприємницької діяльності, які можна використати за умови налагодження на ринкових засадах партнерства «влада-бізнес-громада». Така схема передбачає залучення державного і приватного секторів у планування, формування і реалізацію спільних програм (проектів).

тів) та створення реального конкурентного середовища під час формування бюджетних ресурсів, що забезпечують функціонування і розвиток громади. У даному випадку мешканці регіону розглядаються як добровільні інвестори проектів із покращення умов життєдіяльності в громаді.

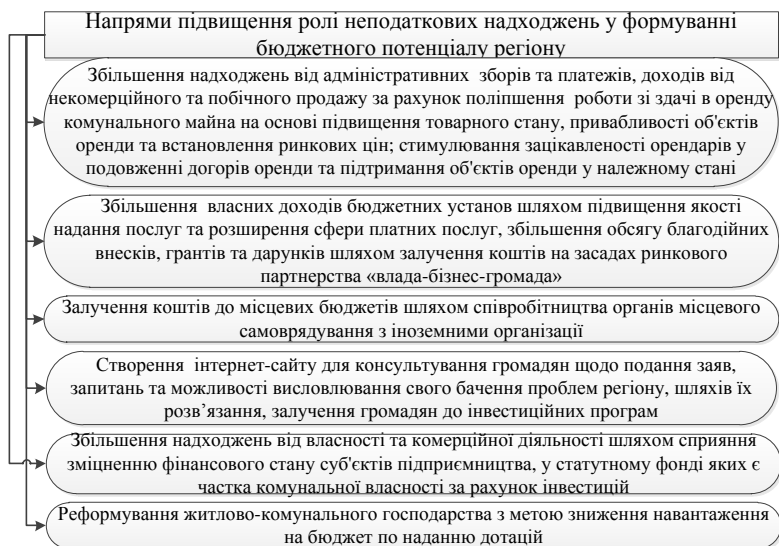

Рисунок 3.3 – Напрями підвищення ролі неподаткових надходжень у формуванні бюджетного потенціалу регіону

Джерело: складено авторами.

Полтавська область, маючи надзвичайно вигідне геополітичне розташування та знаний рівень інвестиційного потенціалу, не повністю використовує свої інвестиційні можливості та не залучає необхідні обсяги інвестиційних вкладень. Підтверджується для даного регіону і тенденція зростаючого розриву в обсягах інвестування між окремими територіями всередині регіону. Усе це свідчить про нагальність розробки дієвих організаційних механізмів нарощення доходів бюджету розвитку регіону.

Перш за все, це може бути здійснено лише за доступності, відкритості і прозорості інформації щодо поточних питань діяльності регіональних органів влади, планів, результатів, прийнятих рішень та їх впливу. Виникає потреба у створенні

офіційного інтернет-сайту Полтавської області, на якому спеціальні державні служби могли б консультувати громадян щодо подання заяв, запитань та можливості висловлювання свого бачення проблем регіону та шляхів їх розв'язання. Крім того, даний сайт має містити інформацію стосовно інвестиційної привабливості регіону (в тому числі ті переваги, які були визначені нами на основі кластеризації регіонів) та перелік інвестиційних програм, до яких можуть залучатися громадяни або тих, які безпосередньо пропонують громадяни.

Запропонований сайт може підвищити привабливість регіону при залученні грантів та співробітництві з іноземними організаціями. Зокрема, Агентство США з міжнародного розвитку провадить схему розподілу грантів для міст – учасників програми TCAS, що передбачає надання коштів на покращення стану довкілля. TCAS надає перевагу проектам від органів місцевого самоврядування, які:

- мають практичний характер;
- зумовлюють відчутне підвищення якості життя;
- спрямовані на вирішення конкретної проблеми, яка негативно позначається на мешканцях;
- присвячені виконанню задокументованих пріоритетів у галузі захисту довкілля;
- сприяють зміцненню співробітництва з іншими органами місцевого самоврядування та організаціями [220].

З цього слідує, що залучення громадян до створення ефективною інвестиційної програми регіону може збільшити обсяг бюджетного потенціалу регіону на основі залучення додаткових коштів у вигляді грантів від міжнародних організацій, зокрема, Агентства США з міжнародного розвитку.

Крім того, погоджуємося з думкою Дем'янишин В. Г. та Шаманської О. С., що резерви збільшення неподаткових доходів потрібно шукати у платі за оренду цілісних майнових комплексів шляхом поліпшення роботи з підбору об'єктів оренди; поліпшення товарного стану об'єктів та їхньої привабливості, укладення договорів на найбільш вигідних взаємних умовах; використання відповідних підходів, які б зацікавлювали орендарів у продовженні договорів оренди та підтримання об'єктів оренди в належному стані [61]. Крім того, вважаємо, що потрібно активізувати роботу органів місцевого самоврядування по підвищенню привабливості об'єктів комунальної власності з метою здачі в оренду не нижче ринкових цін.

3. Реформування житлово-комунального господарства. На нашу думку, значні приховані резерви формування бюджетного потенціалу регіону містяться у доходах від комунальної власності.

Житлово-комунальне господарство є соціально важливим підрозділом міського господарства, який забезпечує населення необхідними житлово-комунальними послугами. Однак, незважаючи на значний попит на ці послуги, підприємства місцевого господарства у більшій частині є збитковими, на що впливає ряд причин:

- значний рівень зносу основних фондів потребує оновлення основних фондів і технологій;
- відсутність налагодженої співпраці з приватними інвесторами та неможливість залучення приватних інвестицій у житлово-комунальну сферу;
- непослідовна тарифна політика, наслідком якої є постійно зростаюча збитковість підприємств;
- відсутність контролю за якістю послуг зумовлює зниження конкурентоспроможності комунальних підприємств;
- нестача власних і бюджетних фінансових ресурсів, відсутність дієвого механізму залучення позабюджетних коштів унеможливають технічне переоснащення житлово-комунальних підприємств;
- вплив фінансової кризи на платоспроможність населення збільшує дебіторську заборгованість підприємств.

Слід погодитися з думкою Димченка О. В., що інструментом рішення нагальних і гострих проблем у ЖКГ повинні стати: «система цільових програм, інвестиційний менеджмент та нові механізми управління» [64, с. 13]. Однак усе це потребує фінансового забезпечення, а відтак залучення інвестицій в галузь житлово-комунального господарства нагадує замкнуте коло: галузь недофінансовується, у результаті руйнується житловий фонд і інженерні комунікації, фінансовим результатом від діяльності є збиток. В свою чергу збитковість діяльності не сприяє вкладенню інвестицій в підприємство, оскільки кінцевою метою вкладення коштів будь-якого інвестора є отримання прибутку. Відзначимо думку Єпіфанова А. О., Мінченка М. В. та Дадашева Б. А., що стан, у якому опинилися ЖКГ регіонів, не задовольняє інтереси жодної із сторін: споживачів, тому що якість

послуг вкрай низька, а тарифи на них стрімко зростають; підприємства ЖКГ, тому що кризовий стан загрожує зупиненням виробничого процесу; місцеве самоврядування, яке як власник майна не отримує належної віддачі від його використання [73, с. 327]. При цьому зміна ситуації у бік оздоровлення полягає не стільки в державній політиці, скільки в ресурсах на регіональному рівні, в активності самих господарських об'єктів, у діях місцевої влади й громадськості.

У цілому погоджуємося з думкою Салуквадзе І. М., що основним завданням реформування ЖКГ є підвищення якості надання послуг споживачам через ринкову конкуренцію підприємств, залучення інвестицій для технічного переоснащення ЖКГ, використання енергозберігаючих технологій, стимулювання населення до створення різноманітних об'єднань для захисту прав споживачів тощо [230].

Дослідження, яке було проведено для Європейського банку реконструкції і розвитку засвідчило, що в Україні існує значний потенціал для енергозбереження в існуючому житловому секторі [74, с. 12]. Як відомо, Україна споживає енергоресурси вкрай неефективно, що є пережитком колишнього СРСР, де енергоносії були неймовірно дешевими. Результати розрахунків показують, що з впровадженням енергоефективних заходів в існуючих житлових будівлях України можна технічно досягти енергозбереження в розмірі приблизно 136 млн МВт·год/рік, що становить майже 50 % від фактичного енергоспоживання житловим комплексом. У грошовому виразі оцінений технічний потенціал енергозбереження становитиме майже 29,9 млрд грн (2,6 млрд €) [74, с. 13].

Важливою проблемою в даній сфері є занижені тарифи, що є нижчими за собівартість послуг, а тому джерелом покриття є додаткові субсидії для населення за рахунок решти споживачів. Даний фактор зменшує мотивацію для інвестування в енергоефективність житлових будинків, а також додає зайве навантаження на державний і місцеві бюджети. Тому першим етапом в реформуванні комунального господарства є впровадження прозорої та економічно обґрунтованої системи встановлення тарифів на комунальні послуги (табл. 3.6). Такий механізм уже підтвердив свою ефективність у багатьох зарубіжних країнах, зокрема Словаччині, Болгарії, Німеччині [74, с. 17] та ін.

Таблиця 3.6 – Реформування місцевого господарства

Етап	Заходи
1 етап Впровадження ефективної тарифної політики на енергетичні ресурси	Перехід від простого підвищення тарифів до їх диференціації з урахуванням якості послуг, стану інженерного обладнання, фактичних витрат виробників і їхніх потреб щодо фінансування капітальних проєктів. Нові тарифи мають стимулювати житлово-комунальні підприємства до енергозбереження та скорочення витрат виробництва, а не до їх підвищення, як сьогодні
2 етап Стимулювання розвитку ОСББ	Затвердження ефективної правової основи для діяльності ОСББ. Розширення прав ОСББ, зокрема, можливість розпорядження прибудинковою земельною ділянкою та використання її як забезпечення фінансових зобов'язань. Спрощення порядку отримання кредитів ОСББ для фінансування капітальних поліпшень та впровадження енергоефективних проєктів в житловій сфері
3 етап Залучення приватного сектора до інвестування у місцеве господарство	Законодавче закріплення та використання різних форм залучення приватного сектора до діяльності комунальних підприємств: контракт на виконання робіт; контракт на управління підприємством; оренда (лізинг); приватизація
4 етап Використання новітніх технологій для інформування населення	Створення офіційних сайтів комунальних підприємств для інформування населення щодо заборгованості та заходів, що проводяться

Джерело: складено авторами.

Враховуючи негативний досвід збиткової діяльності житлово-експлуатаційних комплексів, вважаємо, що роль держави та органів місцевого самоврядування в управлінні приватним житлом має поступово зменшуватися та спрямовуватися до впливу через заохочення. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11.11.2002 № 1521 «Про реалізацію Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» міські державні адміністрації повинні сприяти

створенню об'єднань співвласників багатоквартирних будинків [216]. Проте фактично інформаційно-пояснювальна робота серед громадян щодо позитивного досвіду ОСББ проводиться на низькому рівні. Необхідно ініціювати проведення загальних зборів мешканців будинку, телевізійні, радіо – передачі, організувати роботи громадських приймалень, публікування статей в газетах, надавати консультативно-методичну, правову допомогу під час створення ОСББ, створювати партнерські відносини між органами місцевого самоврядування і ОСББ, сприяти у відновленні втраченої технічної документації на багатоквартирні будинки, в яких планується створити ОСББ.

Схиляємося до думки авторів, що при створенні ОСББ існують значні проблеми законодавчого характеру [64; 73; 230]. Зокрема, на даний час ряд нормативних актів, які визначали порядок встановлення та закріплення меж прибудинкових територій існуючого житлового фонду та надання їх у спільне користування або спільну сумісну власність нині втратили чинність. Необхідно сприяти на законодавчому рівні розподілу територій мікрорайону чи його частин з визначенням меж земельних ділянок будинків і споруд на територіях існуючої забудови, що надасть можливість ОСББ отримати у власність або довгострокове користування прибудинкову територію. Крім того, згідно зі статтею 24 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» колишній власник, на балансі якого перебував багатоквартирний будинок до передачі на баланс об'єднанню, бере участь в організації та фінансуванні першого після передачі на баланс капітального ремонту будинку [216]. Дане положення ускладнює створення ОСББ, оскільки потребує вливання коштів колишнього власника, тобто органів місцевого самоврядування, у ремонт, а це додаткові витрати з місцевого бюджету.

Виникає необхідність створення розвинутого конкурентного середовища на ринку обслуговування житла, а також об'єднань співвласників багатоквартирних будинків. На думку Кириченко О. А. та Нотеського В. С., це дозволить розмежувати функції між замовниками та виконавцями послуг, надати замовникам можливість обирати виконавців послуг на конкурсних засадах та одержати таким чином баланс між якістю й вартістю житлово-комунальних послуг [108, с. 68]. Зокрема, залучення приватного сектора до інвестування у місцеве господарство не тільки сприя-

тиме зниженню навантаження на бюджет, а й стимулюватиме мешканців до співпраці, оскільки це фактично вкладення у їх добробут. У подальшому рекомендується, щоб державна допомога щодо покращення житлового фонду та впровадження енергоефективних заходів шляхом надання субсидій та інших фінансових механізмів скоріше виступала як стимулююча допомога, ніж як гранти, що покривають більшу частину інвестицій. Проекти, що отримують таку допомогу, повинні відбиратися на конкурсній основі та відповідати певним критеріям, серед яких можуть бути енергозберігаючий потенціал, відтворюваність та загальний вплив на мешканців.

Однією з актуальних проблем, яка стоїть на заваді розвитку підприємств ЖКГ, є проблема неплатежів. Як стверджують Галазюк Н. М., Іваночко С. С. та Кіпершайн А. А., найбільшим боржником за спожиті послуги є населення, при цьому основна причина криється у відсутності жорстких санкцій за несплату отриманих комунальних послуг [48, с. 158]. Погоджуємося з думкою Ліпича Л. Г. та Іванкова О. Я., що споживачі послуг підприємств житлово-комунального господарства не мають можливості перевірити правильність формування тарифів на послуги, заборгованість по сплаті, не говорячи вже про перевірку та контроль за якістю отриманих послуг [145, с. 8]. А тому першим кроком у подоланні цієї проблеми є створення офіційних сайтів комунальних підприємств для інформування населення щодо заборгованості та заходів, що проводяться, створення можливості прямого спілкування споживачів з підприємствами щодо сплати коштів (через електронну пошту, он-лайн консультації, форуми та ін.).

Урахування зазначених вище пропозицій дозволить активізувати процес створення ОСББ та сформувати конкурентне середовище, запобігти правопорушенням та сприяти динамічному розвитку житлово-комунальної сфери.

4. Підвищення якості інституційної складової формування бюджетного потенціалу регіону шляхом упровадження якісного, належного, професійного самоврядування.

На відміну від розвинених держав, в Україні не сформовано систему громадського контролю за діяльністю місцевих рад і їхніх виконавчих органів, що є невід'ємним елементом демократичного управління. Регіональні органи влади мають бути прозорими та відкритими для населення, відповідальними і підконтрольними громаді.

З огляду на це, вважаємо, що діяльність регіональних інститутів має базуватися на таких принципах:

- колективність – люди, які беруть участь у суспільному житті мають бути проінформовані та організовані. Це означає свободу зборів та волевиявлення – з одного боку, та організоване цивільне суспільство – з іншого;

- прозорість – виконання ухвалених рішень за всіма правилами та інструкціями;

- публічність та зворотній зв'язок – забезпечення членів територіальної громади всією інформацією щодо поточних питань своєї діяльності, планів, результатів, прийнятих рішень та їх впливу; подання інформації в доступній для суспільства та ЗМІ формі. Як вже було зазначено раніше, виконання даного принципу потребує обов'язкову наявність інтернет-сайту регіону;

- відповідальність – кожний інститут має чітко окреслені функції і повинен нести відповідальність за якість їх виконання;

- неупередженість і толерантність – заможність суспільства залежить від гарантування того, що всі його члени будуть мати право на працю і не будуть виключені із суспільної течії. Це означає, що всі суспільні групи, зокрема малозахищені, будуть мати змогу покращити і забезпечити свій добробут.

Погоджуємося з думкою колективу авторів на чолі з Єпіфановим А. О., що для виконання наведених принципів інститути мають бути укомплектовані висококваліфікованими спеціалістами, які здатні виконувати покладені на них функції щодо забезпечення регіонального розвитку [73, с. 324]. Для підвищення контролю якості інституційної складової формування бюджетного потенціалу регіону вважаємо за доцільне скористатися досвідом Російської Федерації, яка, незважаючи на те, що мала спільні з Україною корені еволюції формування бюджетного потенціалу регіону, на сучасному етапі має більш розвинений механізм формування бюджетного потенціалу регіону, про що свідчить аналіз, проведений у другому розділі роботи. Тому як орієнтир покращення пропонуємо скористатися «Положенням про організацію проведення моніторингу якості фінансового менеджменту, здійснюваного головними адміністраторами коштів федерального бюджету» (наказ Мінфіну № 34н від 13.04.2009) [198], спроектувавши його на рівень місцевих

бюджетів. Метою такого моніторингу є аналіз та оцінка сукупності процесів і процедур, що забезпечують ефективність і результативність формування бюджетних коштів. Нам імпонує механізм оцінки якості інституційної складової бюджетного менеджменту, розроблений Фроловим С. М.: автор пропонує проводити оцінку шляхом анкетного опитування з подальшою оцінкою результатів, згідно з відповідними методичними рекомендаціями Мінфіну Російської Федерації [257].

5. Удосконалення структури та механізму стягнення місцевих податків і зборів. Як зазначає Лучка А. В., з усіх власних доходів помітно вирізняються місцеві податки та збори. Їхня значущість полягає в тому, що вони, на відміну від надходжень від реалізації майна територіальних громад, є постійними, відносно стабільними та, як правило, невичерпними доходами. Саме місцеві податки та збори найпридатніші для здійснення місцевою владою самостійної політики у сфері доходів [147].

Погоджуючись із думкою науковця, зазначимо, що потенціал місцевих податків і зборів як джерела формування бюджетного потенціалу регіону реалізовано в Україні дуже слабо. Зміна складу надходжень місцевих податків і зборів за Податковим кодексом звісно покращила ситуацію, однак механізм їх нарахування залишається недосконалим і суперечливим.

Вважаємо, що такі власні доходи, як податок з реклами та ринковий збір, які були скасовані Податковим кодексом, мали відчутне фіскальне значення та були територіально локалізовані, на нашу думку, відмова від них була недоцільною, тому ці податки потребують повернення. Однак, до введення в дію Податкового кодексу України майже всі місцеві податки і збори справлялися за правилами, встановленими більше 15 років тому і не відповідали вимогам сьогодення та, відповідно, не забезпечували місцеві бюджети надійними джерелами фінансування. Тому доцільно вдосконалити порядок оподаткування послуг з розміщення реклами, насамперед в електронних і друкованих засобах масової інформації та в мережі Інтернет. Ринковий збір також адмініструвався недостатньо ефективно. Він сплачувався готівкою продавцями за займане місце на ринку контролеру, а адміністрація ринку вносила збір до бюджету один раз на місяць або квартал, згідно з рішенням органу місцевого самоврядування. Зарахування платежів у такий спосіб є недоцільним,

оскільки не дає змоги встановити повноту їх сплати до бюджету, а тому потребує поліпшення.

Запроваджені Податковим кодексом податки і збори відкрили значні можливості для формування бюджетного потенціалу регіону, особливо це стосується єдиного податку суб'єктів малого підприємництва та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Справляння єдиного податку відбувалося і до прийняття Податкового кодексу, однак удосконалення механізму його стягнення та віднесення його до власних доходів місцевих бюджетів суттєво розширює обсяги бюджетного потенціалу регіону.

Аналізуючи оподаткування нерухомого майна, який є новим для нашої країни, відмічаємо значну відмінність у базі оподаткування порівняно зі світовим досвідом (рис. 3.4). Умовно підходи до визначення податкової бази оподаткування нерухомого майна можна поділити на такі групи: на основі вартості нерухомості та на основі її площі. Для країн з високо розвинутою економікою характерним є податок, який базується на ринковій вартості нерухомості (market value). Перевагою даного методу є справедливий розподіл податкового тягаря, однак у країні має бути добре розвинутий фіскальний кадастр нерухомості. Прикладом ефективного застосування даного податку є США та Канада, у яких діє система оподаткування, за якої переоцінка ринкової вартості нерухомості та відповідно зміна податкової ставки проводиться щороку.

Погоджуємося із твердженням Короткевича О. В. та Багрія О. О., що це дозволяє зробити оподаткування нерухомості максимально справедливим з точки зору об'єктивного розподілу податкового навантаження в умовах постійних перетворень на ринку нерухомості та в економіці країни в цілому [124, с. 55]. Важливим при цьому є поділ оподаткованої нерухомості на комерційну (промислову), сільськогосподарського призначення та нерухомість громадян, що дає змогу встановлювати різні ставки для класів нерухомості і підкреслює справедливість стягнення податку з різних суб'єктів оподаткування.

Широкого розповсюдження в останні роки набула система оподаткування нерухомості на основі орендної вартості. Однак, така система має значний недолік: складність обрахунку вартості оренди для деяких груп об'єктів нерухомості. Ключовим фактором у виборі даного методу оподаткування є доступність

інформації про розмір орендної плати або ціни продажу нерухомості. Так, у Франції податок на житло стягується тільки з нерухомості, яка офіційно знаходиться в оренді, а сплачує його особа, яка станом на 1 січня є її користувачем. Вважаємо, що така модель є неприйнятною для України, оскільки поряд із недоступністю даної інформації розповсюдженням є факт приховування доходів від здачі в оренду житлових приміщень.

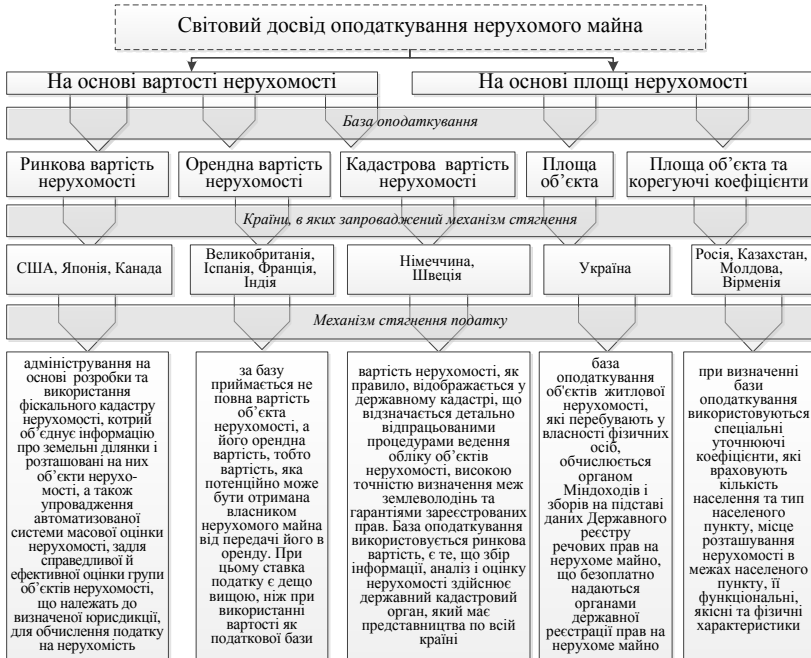

Рисунок 3.4 – Світовий досвід оподаткування нерухомого майна

Джерело: складено авторами.

Відмінною рисою використання оподаткування нерухомості на основі її кадастрової вартості є наявність державного кадастрового органу, який займається збором інформації, аналізом і оцінкою нерухомості.

Використання площі нерухомості при встановленні обсягу податку на нерухоме майно зумовлено відсутністю (недостат-

ньою розробленістю) в країнах кадастру нерухомості або реєстру прав на нерухомість. Однак, даний метод, який впроваджений в Україні з прийняттям Податкового кодексу має суттєві недоліки, основним з яких є неврахування рівня платоспроможності населення. Крім того, для досягнення справедливості в оподаткуванні нерухомості потрібно враховувати диференціацію нерухомості за місцем розташування. Так, провівши аналіз вартості нерухомості у столиці України та містах обласного значення Полтавської області (рис. 3.5, 3.6), можемо стверджувати про значне перевищення вартості житла в м. Києві над вартістю житла в найбільших містах Полтавської області.

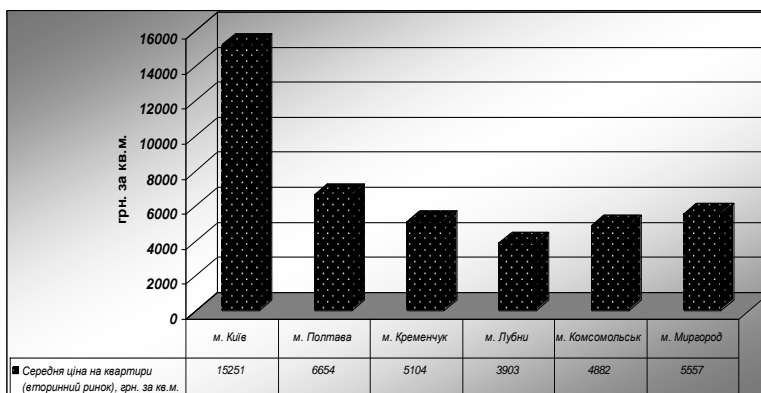

Рисунок 3.5 – Диференціація вартості квартир на вторинному ринку в містах України у 2012 році

Джерело: складено авторами на основі даних [75].

Разом з тим, згідно з положеннями Податкового кодексу [196], громадянин, який проживає у місті обласного значення, має сплачувати такий же обсяг податку на нерухомість як і громадянин в м. Києві, незважаючи на перевищення вартості нерухомості останнього у десятки разів. Крім того, визначаємо дискусійність положення щодо оподаткування житлової, а не загальної площі об'єкта житлової нерухомості. Погоджуємося з твердженням Сидорович О. А., Рудницької Ю. В., що це створює ситуацію, в якій значна частина площі нерухомості, яка перебуває у власності фізичних осіб, залишається поза зоною оподаткування [232, с. 120].

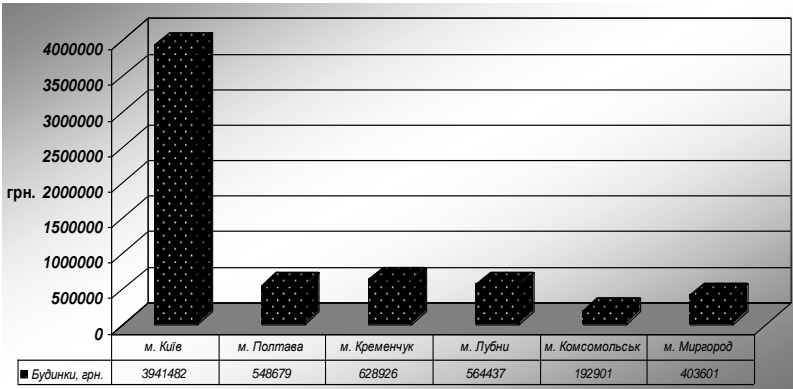

Рисунок 3.6 – Диференціація середньої вартості будинків в містах України у 2012 році

Джерело: складено авторами на основі даних [75].

Вважаємо, що така ситуація порушує принцип справедливості, на якому має будуватися бюджетна система в Україні, а тому назріває потреба у зміні механізму формування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Визнаючи ефективність, прозорість та справедливість розрахунку податку на основі ринкової вартості, вважаємо, що за сучасних умов Україна не має необхідної бази для його справляння.

Встановлення ставки податку на основі вартісної оцінки майна потребує поступового реформування системи оподаткування нерухомості, що передбачає створення кадастру нерухомості, діючої системи масової оцінки нерухомості, створення державного кадастрового органу, досягнення необхідного рівня платоспроможності та податкової дисципліни громадян. Тому нами запропоновано поетапний процес реформування системи оподаткування шляхом поступового переходу від площі об'єкта як бази нарахування податку до вартості об'єкта нерухомості (табл. 3.7). Оскільки даний процес є довготривалим, то першочерговим етапом є удосконалення діючої бази оподаткування на основі впровадження коригуючих коефіцієнтів.

Таблиця 3.7 – Реформування механізму нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки

Етап	Заходи
1 етап Коригування діючого механізму оподаткування нерухомим майном	<ul style="list-style-type: none"> – Внесення змін у формульний розрахунок ставки оподаткування шляхом впровадження уточнюючих коефіцієнтів, які враховують платоспроможність населення та місце розташування нерухомості (тип населеного пункту); – зміна бази оподаткування шляхом встановлення неоподаткованої площі та визначення платників податків; – роз'яснення схем розрахунку податку шляхом проведення семінарів для працівників податкових органів, юридичних та фізичних осіб
2 етап Впровадження диверсифікованої системи об'єктів оподаткування	<ul style="list-style-type: none"> – Виділення класів нерухомості: комерційна (промислова) нерухомість, нерухомість сільськогосподарського призначення, нерухомість громадян; – створення інформаційної бази нарахування податку; – диференціація ставок оподаткування
3 етап Формування кадастру нерухомості	<ul style="list-style-type: none"> – створення необхідної бази для вартісної оцінки майна
4 етап Створення державного кадастрового органу	<ul style="list-style-type: none"> – Визначення нормативно-правових основ діяльності організації; – затвердження статуту організації та визначення її основних завдань і функцій; – встановлення взаємодії державного кадастрового органу та контролюючих органів стягнення податків; – формування діючої системи масової оцінки нерухомості
5 етап Встановлення ставки податку на основі вартісної оцінки майна	<ul style="list-style-type: none"> – Впровадження системи оцінки майна на основі ринкової вартості

Джерело: складено авторами.

На основі проведеного дослідження вартості нерухомості у різних адміністративно-територіальних одиницях, вважаємо за доцільне впровадити уточнюючі коефіцієнти, які враховують платоспроможність населення та місце розташування нерухомості (тип населеного пункту). Коефіцієнт платоспроможності населення пропонуємо розраховувати, виходячи з індексу середньої заробітної плати, який буде розраховуватися за формулою:

$$K_{\text{пл}} = \frac{3Пс_i}{3Пр}, \quad (3.9)$$

де $3Пс_i$ – середня заробітна плата в i -му регіоні;

$3Пр$ – середня заробітна плата в цілому по Україні.

Крім того, оскільки рівень життя населення у невеликих населених пунктах є нижчим, ніж у великих містах, то пропонуємо врахувати місце розташування нерухомості на основі впровадження шкали диференціації. Для визначення шкали диференціації вважаємо за доцільне використати метод аналога та за об'єкт порівняння вибрати плату за землю, яка також відноситься до групи податків на власність. Даний податок є схожим за своєю сутністю, а тому пропонуємо скористатися визначеною в Бюджетному кодексі України шкалою розмежування між різними рівнями бюджетної системи плати за землю:

- районні бюджети – 0,15;
- міста обласного значення – 0,75;
- м. Київ та м. Севастополь – 1.

Розрахунок суми податку з урахуванням наведених елементів буде мати вигляд:

$$П_{\text{нм}} = (S_{\text{н}} - H_{\text{min}}) C_{\text{п}} K_{\text{пл}} K_{\text{к}_m}, \quad (3.10)$$

де $S_{\text{н}}$ – площа об'єкта нерухомого майна;

H_{min} – неоподаткований мінімум площі;

$C_{\text{п}}$ – ставка податку (ставки податку згідно Податкового кодексу України для фізичних осіб встановлюються в таких розмірах: не більше 1 % (або 2,7 %) від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 м² бази оподаткування [196, ст. 265.5];

$K_{пл}$ – коефіцієнт платоспроможності населення;

$K_{к_м}$ – коефіцієнт коригування місцезнаходження нерухомого майна.

При цьому встановлення пільги з оплати податку на квартири, які не перевищують 120 м² (для житлового будинку – на 250 м²), на нашу думку, є економічно необґрунтованим. Так, за дослідженням АЦ «Бюро економічних та соціальних досліджень» [4], кількість будинків (квартир) у Полтавській області, які відповідають даним вимогам складають всього 9 тис. од., а отже, очікуваний економічний ефект, який передбачався із запровадженням даного податку є значно нижчим від фактичного. Тому вважаємо за доцільне використовувати показник неоподаткованого мінімуму, тобто стандартне податкове вирахування, що буде застосовуватися до об'єкта житлової нерухомості як гарантія соціального захисту населення. Чинне законодавство встановлює норму загальної площі житла на одного мешканця у розмірі 21 км² за основним місцем проживання та додатково 10,5 м² на родину. З урахуванням цих норм величина неоподаткованого мінімуму визначається як добуток норми житлової площі на кількість зареєстрованих у даному житловому помешканні осіб. При цьому пільга у вигляді звільнення від сплати податку буде надаватися у випадку, якщо:

$$S_n \leq H_{min}.$$

Розрахуємо прогнозні потоки податкових надходжень від впровадження запропонованого механізму формування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (табл. 3.8). На основі даних Головного управління статистики у Полтавській області [98] нами розраховано неоподаткований мінімум площі нерухомого майна у Полтавській області, який буде визначатися як добуток кількості постійного населення на неоподатковану площу 21 м² (звісно, розраховане значення буде умовним, оскільки деякі громадяни живуть в квартирах з меншою площею у розрахунку на одного прописаного і навпаки).

Оскільки податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, запроваджено з січня 2013 року, то в 2012 році фактичні надходження зазначеного податку до місцевих бюджетів області відсутні. Однак, на 2013 рік місцевими радами Полтавської області затверджено податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, у розмірі 233 200 грн. При цьому дане

Таблиця 3.8 – Прогнозні потоки коштів від нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, для адміністративно-територіальних одиниць Полтавської області за запропонованим механізмом

Тип адміністративно-територіального утворення	Кількість жителів, тис. осіб	Загальна площа нерухомого майна, тис. м ²	Площа, що не оподатковується, тис. м ²	Коефіцієнт коригування місцезнаходження нерухомого майна	Коефіцієнт платоспроможності населення	Обсяг податку, тис. грн
1	2	3	4	5	6	7
м. Полтава	296,9	6 265,9	6 234,9	0,75	1,084	289,08
м. Комсомольськ	51,7	1 138,4	1 085,7	0,75	1,084	491,43
м. Кременчук	225,9	4 896,2	4 743,9	0,75	1,084	1 420,21
м. Лубни	47,6	1 147	999,6	0,75	1,084	1 374,52
м. Миргород	41,1	912,5	863,1	0,75	1,084	460,66
Райони:						
Великобагачанський	25,8	672	541,8	0,15	1,084	242,83
Гадяцький	55,6	1 648,6	1 167,6	0,15	1,084	897,08
Глобинський	45,9	1 434,4	963,9	0,15	1,084	877,49
Гребінківський	23,1	566,1	485,1	0,15	1,084	151,07
Диканський	19,3	495,5	405,3	0,15	1,084	168,22
Зіньківський	36	1 116,5	756	0,15	1,084	672,34
Карлівський	34,9	911,7	732,9	0,15	1,084	333,47
Кобеляцький	43,8	1 365	919,8	0,15	1,084	830,31
Козельщинський	20,3	582,1	426,3	0,15	1,084	290,57
Котелевський	19,9	542,3	417,9	0,15	1,084	232,01
Кременчуцький	40,5	1 087	850,5	0,15	1,084	441,08

Продовж. табл. 3.8

1	2	3	4	5	6	7
Лохвицький	44,5	1 249,6	934,5	0,15	1,084	587,67
Лубенський	33,2	1 025,3	697,2	0,15	1,084	611,91
Машівський	20	510	420	0,15	1,084	167,85
Миргородський	33,5	980,2	703,5	0,15	1,084	516,05
Новосанжарський	35,5	1 054,8	745,5	0,15	1,084	576,85
Оржицький	24,9	693,7	522,9	0,15	1,084	318,55
Пирятинський	32,5	921	682,5	0,15	1,084	444,81
Полтавський	66,8	1 609,1	1 402,8	0,15	1,084	384,75
Решетилівський	26,9	740,2	564,9	0,15	1,084	326,94
Семенівський	26,5	793,2	556,5	0,15	1,084	441,45
Хорольський	35,9	1 049,3	753,9	0,15	1,084	550,93
Чорнухинський	12	448	252	0,15	1,084	365,54
Чутівський	23,7	568	497,7	0,15	1,084	131,11
Шишацький	21	565,5	441	0,15	1,084	232,20
Міста обласного значення	663,2	14 360	13 927,2	0,75	1,084	4 035,91
Райони (разом)	802	22 629,1	1 6842	0,15	1,084	10 793,07
Разом	1465,2	36 989,1	30 769,2	×	×	14 828,98

Джерело: розраховано на основі даних звітності Головного управління статистики у Полтавській області.

надходження визначено лише по чотирьох адміністративно-територіальних утвореннях області: м. Лубни і м. Миргород, Лохвицькому та Хорольському районах. Використання запропонованої методики нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, дає можливість збільшити фактичні надходження до 14 828,98 тис. грн, а отже, економічна доцільність такого реформування механізму оподаткування не підлягає сумнівам.

6. Збільшення прогнозних доходів на основі використання інформаційного забезпечення при моделюванні їх обсягу. Зазначимо, що відсутність у центральній та місцевій влади чіткої картини наявного потенціалу регіону унеможливорює ефективний розподіл бюджетних ресурсів. В об'єктивному визначенні обсягу бюджетного потенціалу регіону зацікавлені різні суб'єкти ринкових відносин: інвестори, органи державної влади і місцевого самоврядування. Крім того, якщо будуть визначені бюджетні можливості регіону, то це дозволить об'єктивно підійти до визначення реальної потреби у міжбюджетних трансфертах, підвищить самостійність органів регіональної влади у використанні свого бюджетного потенціалу. Саме тому необхідним є моделювання обсягу бюджетного потенціалу, що підтверджується результатами проведеного нами кластерного аналізу, за яким виявлена невідповідність між можливостями регіону акумулювати бюджетні ресурси та здатностями це зробити.

З нашої точки зору, необхідно визначити реально працюючий метод визначення обсягу бюджетного потенціалу, який дасть змогу оцінити обсяги недоотриманих коштів із можливих джерел. Тому на основі дослідження різних методів, вважаємо за доцільне погодитися з Боронос В. Г. [23] та Фроловим С. М. [256], і в основу пропонованого нами науково-методичного підходу до прогнозування бюджетного потенціалу регіону покласти лінійну множинну регресійну модель.

Лінійна багатофакторна модель цікава з точки зору оцінки бюджетного потенціалу, оскільки дозволяє не лише спрогнозувати майбутнє значення фактичного потенціалу, а й, що головне, дає змогу моделювати вплив факторів навколишнього середовища на можливий обсяг бюджетних коштів регіону.

Аналіз за даним методом проводиться на основі використання лінійної багатофакторної регресії, яка має такий загальновідомий вигляд [169]:

$$Y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \quad (3.11)$$

де Y – залежна змінна, результуючий фактор (у нашому випадку – обсяг бюджетного потенціалу Полтавської області);

a_0 – вільний член, який фактично показує розмір зміщення теоретичного розподілу щодо фактичного і є константою;

x_1, x_2, \dots, x_n – незалежні змінні, набір факторів, що визначають розмір бюджетного потенціалу, здійснюють найбільший вплив на його формування;

a_1, a_2, \dots, a_n – коефіцієнти при відповідних змінних моделі.

Перевагами застосування моделі цього виду є: можливість дослідження впливу на результативну ознаку одночасно декількох факторних ознак; можливість оцінювання величини впливу факторної ознаки на результативну; можливість виявлення закономірностей зміни результативної ознаки тощо.

Алгоритм побудови моделі прогнозування бюджетного потенціалу зазначений на рис. 3.7. Важливим етапом розроблення моделі планування обсягу бюджетного потенціалу є визначення показників, що складають основу моделі. Пропонуємо в основу економіко-математичної моделі покласти інформацію щодо складових системи інформаційного забезпечення, вибравши з них найбільш значущі на основі використання методу регресійного аналізу. Нами було розраховано тісноту зв'язку складових системи інформаційного забезпечення формування бюджетного потенціалу Полтавської області з результуючим показником, тобто, з обсягом доходів місцевого бюджету Полтавської області. При цьому виявлено, що така інформація як кількість організацій, які виконують науково-технічні роботи, доступність новітніх технологій, рівень зайнятості, капітальні інвестиції на 1 особу, індекс людського потенціалу не мають суттєвої залежності з обсягом отриманих доходів місцевих бюджетів.

Цікавим є той факт, що такий показник як прибуток підприємств (у % до загальної кількості підприємств) має надзвичайно малу залежність від доходів (40,2 %), що є незрозумілим, оскільки питома вага прибуткових підприємств є одним із показників, що згідно чинного законодавства використовуються при прогнозуванні доходів бюджетів. Вважаємо за доцільне для отримання максимально реалістичної моделі прогнозування обсягу бюджетного потенціалу виключити з розрахунку ті показники,

тіснота зв'язку яких з результуючим показником є нижчою 65 %.

Рисунок 3.7 – Алгоритм побудови економіко-математичної моделі прогнозування обсягу бюджетного потенціалу регіону

Джерело: складено авторами на основі [139; 169].

Для перевірки моделі на мультиколінійність було використано алгоритм Фаррара-Глобера та визначено, що між такими показниками як розвиненість інфраструктури, доступ до фінансування, здатність до інновацій та якість трудових ресурсів, індекс легкості ведення бізнесу, рейтинг податкових систем,

індекс економічної свободи, індекс рівня демократії існує мультиколеніарність, а це означає, що дані показники не можуть одночасно бути присутні у рівнянні регресії. Тому, нами визначено тісноту зв'язку між факторами, у яких наявна мультиколеніарність та виключені такі показники з найбільшим значенням коефіцієнту кореляції.

Наступним етапом побудови моделі прогнозування обсягу бюджетного потенціалу регіону є знаходження параметрів рівняння регресії на основі використання формули:

$$A = (X^T \cdot X)^{-1} \cdot (X^T \cdot Y), \quad (3.12)$$

де X – матриця значень факторів;

X^T – транспонована матриця;

X^{-1} – обернена матриця;

Y – матриця значень результативного показника.

Результатом розрахунків є рівняння регресії:

$$y = 86,12 + 0,16x_1 - 1,015x_2 + 40,64x_3 + 0,063x_4 - 89,32x_5 + 239,11x_6, \quad (3.13)$$

де x_1 – валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн;

x_2 – індекс споживчих цін, %;

x_3 – питома вага підприємств, що займаються інноваціями, %;

x_4 – середньомісячна номінальна заробітна плата, грн;

x_5 – рівень безробіття;

x_6 – розвиненість інфраструктури ринку;

Дана модель інтерпретується наступним чином:

– коефіцієнт $a_1 = -0,16$ визначає позитивний вплив на збільшення обсягу доходів на 0,16 млн грн у разі збільшення валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу на 1 млн грн;

– коефіцієнт $a_2 = -1,015$ означає, що за інших незмінних умов, збільшення індексу споживчих цін на 1 % призведе до зменшення доходів місцевого бюджету на 1,015 млн грн;

– коефіцієнт $a_3 = 40,64$ свідчить, що зростання питомої ваги підприємств, які займаються інноваціями вплине на зростання обсягу бюджетних доходів на 40,64 млн грн;

– коефіцієнти $a_4 = 0,063$ визначає позитивний вплив середньої номінальної заробітної плати на обсяг доходів місцевих бюджетів. Тобто, їх зростання вплине на збільшення обсягу бюджетних коштів на 0,063 млн грн;

– коефіцієнт $a_5 = -89,32$ свідчить, що зростання рівня безробіття на 1 % негативно впливає на обсяг доходів місцевих бюджетів, зменшуючи його на 89,32 млн грн;

– коефіцієнт $a_6 = 239,11$ свідчить, що зростання показника рівня розвиненості інфраструктури ринку спричинить збільшення обсягу доходів місцевого бюджету Полтавської області на 239,11 млн грн;

Наступним кроком для побудови економетричної моделі є перевірка якості та адекватності моделі. Для оцінки адекватності регресії спостережним даним використовується критерій Фішера. Розрахункове значення критерію Фішера знаходиться за формулою:

$$F = \frac{S_{\text{рег}}^2}{S_{\text{зал}}^2} = \frac{\sum(Y_{pi} - Y_c)^2}{k-1} \div \frac{\sum(Y_{pi} - Y_i)^2}{n-k} = \frac{(n-k)\sum(Y_{pi} - Y_c)^2}{(k-1)\sum(Y_{pi} - Y_i)^2}, \quad (3.14)$$

де $S_{\text{рег}}^2$ – дисперсія, зумовлена регресією;

$S_{\text{зал}}^2$ – дисперсія залишків;

k – кількість коефіцієнтів у рівнянні;

n – обсяг вибірки;

Y_i – фактичне значення залежної змінної;

Y_{pi} – розрахункові значення залежної змінної;

Розрахункове значення критерію Фішера порівнюється з табличним значенням при ступенях вільності $k-1$ та $n-k$ і на рівні значимості. При економетричних дослідженнях прийнято $\alpha = 0,95$. Якщо $F_p > F_{\text{таб}}$, то гіпотеза про наявність зв'язку між факторами X та Y підтверджується і на рівні значимості стверджується, що одержана модель є достовірною.

Важливим параметром для перевірки регресії також є стандартна похибка моделі E – це стандартне відхилення фактичних значень від їх математичного сподівання. Вона обчислюється за формулою:

$$E = \sqrt{\frac{\sum (Y_i - Y_{pi})^2}{n - k}}, \quad (3.15)$$

де Y_i – фактичні значення фактора Y ;
 Y_{pi} – розрахункові значення фактора Y .

Часто обчислюється абсолютна похибка моделі, тобто похибка у процентному відношенні. Вона обчислюється так:

$$E\% = \frac{E}{Y_c} \cdot 100\%. \quad (3.16)$$

В економетрії модель вважається «адекватною», якщо похибка не перевищує 20 %. Отримане значення абсолютної похибки моделі 19,37 % свідчить, що модель є якісною, а перевищення розрахункового критерію Фішера 22,08 над табличним 9,013 свідчить, що модель є достовірною.

Завершальним етапом моделювання є складання прогнозу. Якість прогнозу тим краща, чим повніше виконуються передумови моделі в прогнозований часовий період, надійніше оцінено параметри моделі й більш точно визначено прогнозні значення.

Отже, для визначення обсягу бюджетного потенціалу у прогнозованому 2013 році нами буде враховано, що відповідно до обласної програми економічного і соціального розвитку Полтавської області на 2013 рік [219, с. 75] визначено, що послідовна реалізація завдань у 2013 році сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіону на основі динамічного зростання базових галузей економіки та покращення добробуту населення, що дозволить забезпечити:

- приріст валового регіонального продукту на 5,5 % ($x_{1\text{прог}} = x_1 \cdot 1,055$);

- індекс споживчих цін у 2013 році передбачається на рівні 105,9 % ($x_{2\text{прог}} = 1,059$);

- передбачається збільшення підприємств, які впроваджують інноваційну діяльність на 1 % ($x_{3\text{прог}} = x_3 + 1$);

- середньомісячна номінальна заробітна плата у 2013 році зросте на 17 % і визначена на рівні 3 410 грн ($x_{4\text{прог}} = 3\,410$);

– в усіх сферах економічної діяльності буде створено 26,5 тис. нових робочих місць, а тому плановий рівень безробіття зменшиться 8,4 % ($x_{5\text{прог}} = x_5 - 8,4$).

Оскільки прогноз такого показника як розвиненість інфраструктури ринку не встановлений законодавчо, то для визначення його прогнозного значення скористаємося аналізом тренду. Так, розрахунок тренду для визначеного показника за допомогою табличного процесора Excel (рис. 3.8) показав, що у прогнозованому 2013 році розвиненість інфраструктури буде оцінена на 4,74 балів ($x_{\text{прог}} = 4,74$). При цьому достовірність прогнозу є високою і складає 87,89 %, про що свідчить показник достовірності апроксимації (R^2).

Рисунок 3.8 – Лінія тренду показника «розвиненість інфраструктури» (бали) на 2013 рік

Джерело: складено авторами.

На основі вищезазначеного здійснимо прогноз обсягу бюджетного потенціалу Полтавської області, використавши наступну формулу (для точкового прогнозу):

$$y = 86,12 + 0,16x_{1\text{прог}} - 1,015x_{2\text{прог}} + 40,64x_{3\text{прог}} + 0,063x_{4\text{прог}} - 89,32x_{5\text{прог}} + 239,11x_{6\text{прог}}$$

$$y = 7516,2 \text{ млн грн.}$$

Практичним аспектом використання даної моделі у процесі прогнозування бюджетного потенціалу регіону є зіставлення з даними, отриманими на основі формульного розрахунку обсягу

доходів місцевих бюджетів. Так, на основі отриманої нами моделі можемо стверджувати, що обсяг бюджетного потенціалу Полтавського регіону на 2013 рік складає 7516,2 млн грн, проте прогнозний показник обсягу доходів місцевих бюджетів Полтавської області на цей період встановлений на рівні 6 863,99 млн грн, а тому бюджетний потенціал регіону буде використаний не повністю.

Отже, позитивний вплив від моделювання обсягу бюджетного потенціалу регіону поряд з іншими заходами щодо реалізації можливостей поповнення доходів місцевих бюджетів буде сприяти забезпеченню соціально-економічного розвитку регіону.

3.3. Гармонізація механізму формування бюджетного потенціалу регіону на основі таксономічного аналізу

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку регіонів України досягти загальної стратегії держави у сфері бюджетних відносин, що передбачає координацію бюджетної політики, систематизацію і уніфікацію окремих надходжень між рівнями місцевих бюджетів, неможливо без науково обґрунтованої процедури гармонізації механізму формування бюджетного потенціалу на всіх рівнях місцевих бюджетів.

Для правильного розуміння ролі гармонізації у процесі удосконалення механізму формування бюджетного потенціалу регіону необхідно уточнити і визначити саме поняття «гармонізація». Термін «гармонізація» використовується в різних сферах людської діяльності. Кураков Л. визначає гармонізацію як взаємне узгодження, зведення в систему, уніфікацію, координацію, впорядкування, забезпечення взаємної відповідності економічних процесів, відносин, товарів, податків і т. ін. [135]. Енциклопедичний словник з державного управління дає визначення гармонізації в податковому праві: гармонізація податків – систематизація і уніфікація податків, координація податкових систем і податкової політики країн, що входять в міжнародні регіональні угруповання [73]. Через призму оподаткування розглядає поняття «гармонізація» і Веремчук Д. В. [42], стверджуючи, що гармонізація – узгодження загальних підходів до розробки податкової політики, дотримання спільних принципів,

забезпечення їх взаємної відповідності. Узагальнюючи наукові публікації, можемо виділити основні характеристики процесу гармонізації: уніфікація, впорядкування, систематизація і узгодження. При цьому, визначаючи правильність твердження Веремчука Д. В., що гармонізація потребує дотримання спільних принципів [42], погоджуємось з думкою Кульчицького М. І. та Грех Х. І., що сучасна модель бюджетної системи формує простір для маніпулювання фінансовими потоками, внаслідок чого бюджетні ресурси часто використовуються неефективно, а на окремих щаблях бюджетної системи формуються дисбаланси [133, с. 196]. Тому вважаємо, що гармонізація механізму формування бюджетного потенціалу регіону має бути спрямована на досягнення принципів побудови бюджетної системи України.

Підсумовуючи дані твердження, пропонуємо розглядати гармонізацію механізму формування бюджетного потенціалу регіону як процес уніфікації, впорядкування, систематизації та узгодження взаємодії методів, важелів, інститутів та інструментів формування бюджетного потенціалу регіону з метою виконання принципів побудови бюджетної системи. Гармонізація механізму формування бюджетного потенціалу регіону має передбачати досягнення справедливості у розподілі податкового тягара та наданні державної допомоги, а також досягнення раціональності побудови бюджетної системи.

Визначення диспропорцій у формуванні доходів місцевих бюджетів та встановлення особливостей механізму формування бюджетного потенціалу регіону в Україні дозволило обґрунтувати об'єктивні передумови нарощення бюджетного потенціалу регіону на основі: оптимізації структури джерел формування бюджетних ресурсів, реалізації можливостей зовнішнього й внутрішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону та моделюванні на цій основі здатності до збільшення ресурсної бази, що сприяє досягненню гармонізації механізму формування бюджетного потенціалу регіону (табл. 3.9).

При цьому дані етапи не направлені на досягнення повної ідентичності механізму формування бюджетного потенціалу регіону на всіх рівнях місцевих бюджетів (щодо ставок, розмірів відрахувань, структури доходів), оскільки це спричинить ще більший розрив між дотаційними територіями і регіонами-донорами.

Таблиця 3.9 – Гармонізація механізму формування бюджетного потенціалу регіону

Етапи	Напрями	Заходи
1	2	3
<p>Подолання проблем формування бюджетного потенціалу регіону</p>	<p>Забезпечення законності, раціональності й ефективності формування суспільних бюджетних ресурсів і їх розподілу між рівнями бюджетів</p>	<p>Розширення податкової бази на основі закріплення частини податку на додану вартість на постійній основі за бюджетами</p>
	<p>Підвищення ролі неподаткових надходжень у формуванні бюджетного потенціалу регіону</p>	<p>Підвищення інвестиційної привабливості на основі використання схеми «влада-бізнес-громада»; створення інтернет-сайту регіону; залучення грантів та співробітництво з іноземними організаціями</p>
	<p>Підвищення якості інституційної складової формування бюджетного потенціалу шляхом впровадження якісного, демократичного, належного, професійного самоврядування</p>	<p>Впровадження моніторингу якості фінансового менеджменту, що здійснюється головними розпорядниками коштів місцевих бюджетів</p>
	<p>Реструктуризація житлово-комунального господарства</p>	<p>Впровадження ефективної тарифної політики на енергетичні ресурси; стимулювання розвитку ОСББ</p>
<p>Моделювання обсягу бюджетного потенціалу регіону</p>	<p>Планування обсягу бюджетного потенціалу на основі багатофакторної моделі впливу факторів на обсяг доходів місцевих бюджетів; визначення напрямів росту бюджетного потенціалу регіону на врахування невикористаних резервів</p>	<p>Визначення обсягу невикористаних резервів на основі порівняння планового обсягу бюджетного потенціалу із прогнозним обсягом доходів місцевих бюджетів</p>

Продовж. табл. 3.9

1	2	3
Оптимізація структури джерел формування бюджетного потенціалу регіону	Доведення необхідності збільшення власних джерел формування бюджетного потенціалу регіону на основі застосування методу аналізу ієрархій	Впровадження диверсифікованої системи об'єктів оподаткування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; формування кадастру нерухомості; створення державного кадастрового органу; встановлення ставки податку на основі вартісної оцінки майна
	Зростання власних доходів на основі реформування механізму стягнення податку на нерухомість, повернення ринкового збору, податку з власників транспортних засобів та податку з реклами	Удосконалення механізму формування ринкового збору та податку на рекламу і впровадження їх у податкову систему країни, повернення податку з власників транспортних засобів

Джерело: складено авторами.

Гармонізація механізму формування бюджетного потенціалу регіону вимагає вирівнювання доходної спроможності територій, що передбачає оптимізацію структури податків, узгодження надання допомоги територіям, побудову раціональної системи визначення доходів місцевих бюджетів. Запропоновані у попередніх питаннях заходи покликані забезпечити такі умови. Доведення даного твердження обумовлює необхідність застосування порівняльного дослідження фактичного стану формування бюджетних ресурсів на обласному рівні, рівні міст обласного значення та рівні місцевого самоврядування з прогнозним станом формування бюджетного потенціалу регіону (який враховує запропоновані напрями змін).

Проблема оцінки впливу гармонізації механізму формування бюджетного потенціалу регіону на стан мобілізації доходів місцевих бюджетів передбачає використання якісного методичного забезпечення. На нашу думку, серед усіх існуючих методик оцінювання актуальним є розрахунок інтегрального показника, заснованого на застосуванні таксономічного методу, який, як стверджує Плюта В., використовується для зіставлення об'єктів, що характеризуються великою кількістю ознак [195, с. 15]. В останні роки використання таксономічного аналізу на регіональному рівні набуло значного розповсюдження. Так, Пантелей В. оцінює соціально-економічний розвиток регіону на основі інтегрального таксономічного показника [186], Бєлай С. визначає рівень соціально-економічної безпеки регіонів України [17], Давискіба К. В. пропонує використовувати його при оцінці економічного потенціалу регіону [60], Кошинець В. В. на основі даного методу проводить оцінку ресурсного потенціалу регіону [129]. Пропонуємо використати таксономічний аналіз при визначенні стану формування бюджетних ресурсів і бюджетного потенціалу Полтавської області. Це дасть змогу визначити, наскільки повно формується бюджетний потенціал регіону та встановити, як на це вплинуть визначені у роботі заходи покращення даного процесу. Алгоритм розрахунку інтегрального показника оцінки стану формування бюджетних ресурсів та бюджетного потенціалу визначений на рис. 3.9.

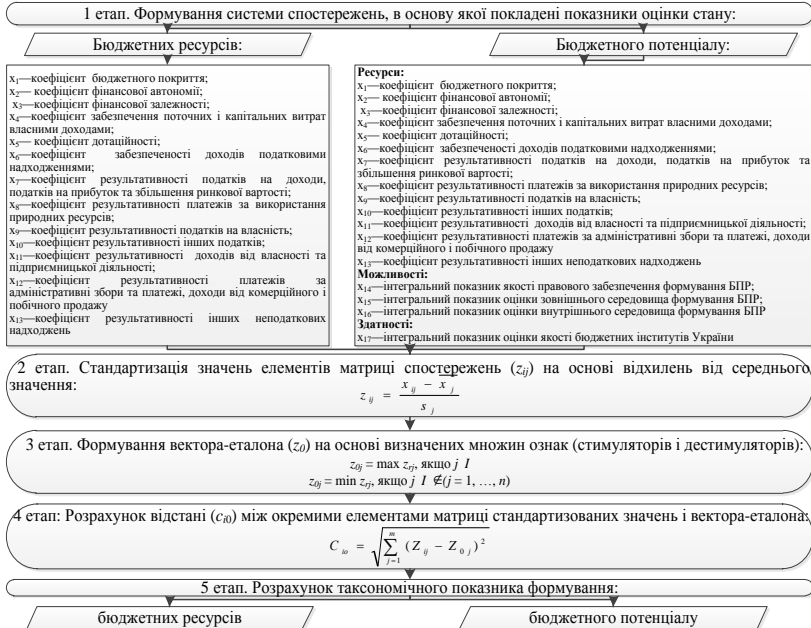

Рисунок 3.9 – Алгоритм розрахунку таксономічного показника стану формування бюджетних ресурсів та бюджетного потенціалу регіону

Джерело: складено авторами на основі [195].

Вважаємо за доцільним для побудови матриці оцінки стану формування бюджетних ресурсів використати показники оцінки стану формування ресурсної складової бюджетного потенціалу регіону, запропоновані у 2-му розділі нашої роботи:

- x_1 – coefficient бюджетного покриття;
- x_2 – coefficient фінансової автономії;
- x_3 – coefficient фінансової залежності;
- x_4 – coefficient забезпечення поточних і капітальних витрат власними доходами;
- x_5 – coefficient дотаційності;
- x_6 – coefficient забезпеченості доходів податковими надходженнями;
- x_7 – coefficient результативності податків на доходи, податків на прибуток та збільшення ринкової вартості;

x_8 – коефіцієнт результативності платежів за використання природних ресурсів;
 x_9 – коефіцієнт результативності податків на власність;
 x_{10} – коефіцієнт результативності інших податків;
 x_{11} – коефіцієнт результативності доходів від власності та підприємницької діяльності;
 x_{12} – коефіцієнт результативності платежів за адміністративні збори та платежі, доходи від комерційного і побічного продажу;
 x_{13} – коефіцієнт результативності інших неподаткових надходжень.

Для розрахунку таксономічного показника оцінки стану формування бюджетного потенціалу регіону доцільно дану систему показників доповнити показниками оцінки можливостей та здатності формування бюджетного потенціалу регіону:

x_{14} – інтегральний показник якості правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону;
 x_{15} – інтегральний показник оцінки зовнішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону;
 x_{16} – інтегральний показник оцінки внутрішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону;
 x_{17} – інтегральний показник оцінки якості бюджетних інститутів України.

При визначенні прогнозних показників стану формування бюджетного потенціалу відповідного рівня бюджету було враховано вплив дії запропонованих заходів, що спричинить наступні зміни:

– збільшення прогнозних доходів на основі використання інформаційного забезпечення при моделюванні їх обсягу (відповідно збільшиться рівень бюджетного покриття);

– 10 % податку на додану вартість буде зараховуватися до місцевого бюджету регіону у пропорційному співвідношенні: 3 % коштів буде надходити до міст обласного значення, 7 % – до районів Полтавської області. Так, розрахунки, проведені у попередньому розділі показали, що результативність збирання податкових надходжень (в тому числі місцевих податків і зборів) є значно нижчою у районах порівняно з містами обласного значення. Тому, для досягнення справедливості розподілу суспільних благ, райони мають отримати потужне джерело зростання бюджетного потенціалу у вигляді відрахування більшої частки податку на додану вартість;

– зміна механізму нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, збільшить обсяг податкових надходжень до відповідних бюджетів;

– реформування житлово-комунального господарства сприятиме зменшенню збитковості підприємств, і тим самим умовно збільшить бюджетний потенціал регіону на розмір дотацій, які раніше перераховувалися на покриття збитку;

– оптимізація структури джерел формування бюджетного потенціалу регіону на основі збільшення частки власних доходів за рахунок визначених джерел (ПДВ, податок на нерухоме майно, доходи від реформування ЖКГ) сприятиме збільшенню фінансової автономії місцевих бюджетів та підвищенню рівня забезпечення поточних і капітальних витрат власними доходами;

– збільшення обсягу податкових надходжень за рахунок зарахування частки ПДВ та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, вплине на зростання коефіцієнту забезпеченості доходів податковими надходженнями.

Оскільки запропоновані заходи щодо підвищення якості місцевого самоврядування та збільшення ролі неподаткових платежів є опосередкованими, складними у вартісному обрахунку та мають високий ймовірнісний характер, то дані зміни не будуть враховані при прогнозуванні. Результати розрахунку стану формування бюджетного потенціалу регіону за наведеними формулами свідчать, що у 2009 році порівняно з 2008 роком спостерігається різке зниження таксономічного показника (з 20,36 % до 10,13 %) (табл. 3.10).

Починаючи з 2010 року ситуація поступово стабілізується, і вже у 2012 році стан формування бюджетного потенціалу регіону складає 39,62 %. На основі отриманих результатів, можемо підтвердити гіпотезу, визначену у попередніх розділах роботи, що на обсяг бюджетного потенціалу мають значний вплив фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, оскільки саме на кінець 2008 року припадає світова фінансова криза, яка спричинила погіршення стану формування бюджетного потенціалу на 10,2 п.п.

Крім того, вплив на досліджуваний показник мали і зміни в законодавстві, зокрема, новачі Податкового кодексу, які вступили в дію у 2010–2011 роках спричинили зростання показника. Відмітимо, що прогнозний інтегральний показник складає 42,26 %, що свідчить про позитивний економічний вплив запропонованих у роботі заходів гармонізації механізму формування бюджетного потенціалу області.

Таблиця 3.10 – Розрахунок відстаней між окремими спостереженнями і вектором – еталоном та побудова таксономічного показника стану формування бюджетного потенціалу Полтавської області

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік (прогноз)
Відхилення відстані між точкою спостереження та точкою P_0 від значення відстані ознак	0,87	0,80	0,90	0,86	0,65	0,60	0,57
Таксономічний показник, %	13,3	20,36	10,13	13,94	34,6	39,62	42,26

Джерело: складено авторами.

За результатами розрахунку таксономічного показника стану формування бюджетних ресурсів Полтавської області можемо стверджувати, що протягом досліджуваного періоду Полтавська область не в повному обсязі використовує свій бюджетний потенціал (рис. 3.10).

Рисунок 3.10 – Динаміка таксономічного показника стану формування бюджетних ресурсів та бюджетного потенціалу Полтавської області за 2007–2012 років, %

* прогноз.

Джерело: складено авторами.

Так, невикористаний бюджетний потенціал Полтавської області у 2012 році складає 3,37 %, тобто формування доходів місцевого бюджету проводилося в тих умовах, які надавали можливість органам місцевого самоврядування залучити додаткові кошти у бюджет на основі застосування існуючих здатностей та сприятливих можливостей. Щодо прогнозного року, то рівень невикористаного потенціалу збільшиться до 14,21 %.

Максимально був використаний бюджетний потенціал Полтавської області лише у 2009 році, про що свідчать таксономічні показники стану формування бюджетних ресурсів та бюджетного потенціалу (10,01 % та 10,13 %). З 2009 року спостерігається тенденція до покращення стану формування як бюджетних ресурсів, так і бюджетного потенціалу. Проте у 2011–2012 роках наявний значний невикористаний бюджетний потенціал. Зазначимо, що згідно з планових таксономічних показників на прогнозний рік, передбачається значне погіршення стану формування бюджетних ресурсів з 36,25 % у 2011 році до 28,05 %. Поряд з цим, прогнозний показник стану формування бюджетного потенціалу Полтавської області, який враховує запропоновані у роботі заходи гармонізації, значно перевищує таксономічний показник формування бюджетних ресурсів Полтавської області (42,26 % проти 28,05 %), що підтверджує доцільність застосування даних заходів.

Проте метою запропонованих нами заходів гармонізації було не тільки отримання високого рівня формування бюджетного потенціалу регіону, а й виконання принципів побудови БС, зокрема, принципу справедливості розподілу суспільних благ. Тому, для визначення доцільності запропонованих нами шляхів удосконалення механізму формування бюджетного потенціалу регіону варто розглянути таксономічні показники стану формування бюджетного потенціалу регіону та бюджетних ресурсів у розрізі рівнів місцевих бюджетів: бюджетах міст обласного значення, районів та бюджетах сіл, селищ, міст, та їх об'єднань. Проведемо розрахунок таксономічного показника по бюджету міста обласного значення (м. Полтава) та бюджету місцевого самоврядування (бюджет Полтавського району). Для цього на основі даних міської ради та Полтавської державної адміністрації було визначено вихідні дані для розрахунку стану формування бюджетного потенціалу та бюджетних ресурсів за 2007–2012 роки.

На основі отриманих результатів можемо стверджувати про відмінність у стані формування бюджетних ресурсів на різних рівнях (рис. 3.11). Так, станом на 2012 рік найвищим є таксономічний показник по м. Полтаві – 36,25 %, проте плановий показник має різке зниження до 28,05 %. Найнижчим протягом усього досліджуваного періоду є таксономічний показник стану формування бюджетних ресурсів Полтавського району (16,36 % станом на кінець 2012 року).

Відзначимо, що глобальна фінансова криза, яка стала очевидно в Україні у липні 2008 року, мала різний вплив на досліджувані бюджети. Так, стан формування БП місцевого бюджету Полтавської області мав різкий спад, в той час як стан формування БП місцевого бюджету м. Полтави і місцевого бюджету Полтавського району характеризується зростанням на 3,5 п.п. та 2,7 п.п. відповідно.

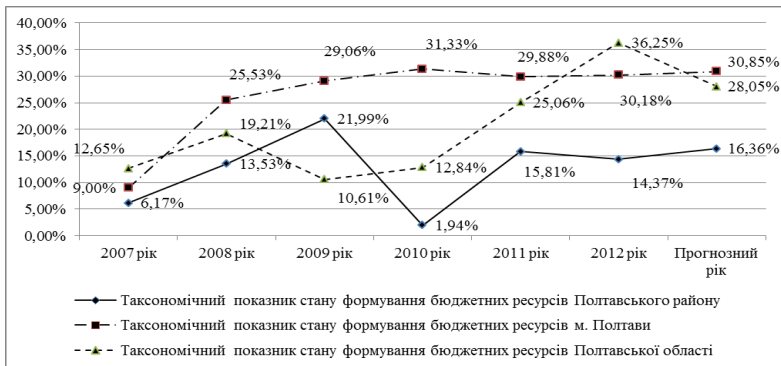

Рисунок 3.11 – Динаміка таксономічного показника стану формування бюджетних ресурсів м. Полтави, Полтавського району і Полтавської області

Джерело: складено авторами.

Разом з тим, відмічаємо, що такого позитивного впливу від зміни у бюджетно-податковому законодавстві, який на нашу думку, спричинив зростання таксономічного показника по Полтавській області, на формування бюджетного потенціалу м. Полтави ці зміни не мали. Поряд з цим, по Полтавському районі спостерігається значне зростання досліджуваного показника з 1,94 % у 2010 році до 15,81 % у 2011 році.

На основі результатів можемо стверджувати про низьку гармонізацію механізму формування БП між рівнями місцевих бюджетів, що свідчить про недосконалість бюджетно-податкового законодавства та неврахування принципу справедливості при побудові бюджетної системи України.

Дані рис. 3.10 дозволяють відмітити, що кращими роками для формування бюджетного потенціалу регіону, судячи з позитивного нарощення таксономічного показника, є 2011–2012 роки. Поряд з цим, планові показники, визначенні рішенням про місцеві бюджети характеризують погіршення стану формування бюджетних ресурсів м. Полтави та покращення стану формування бюджетних ресурсів Полтавського району та Полтавської області.

Розглядаючи стан формування бюджетного потенціалу у розрізі різних рівнів бюджету (рис. 3.12), слід відмітити, що починаючи з 2010 року всі таксономічні показники мають тенденцію до зростання. При цьому реалізація запропонованих заходів гармонізації механізму формування бюджетного потенціалу регіону має позитивний вплив на всіх рівнях бюджету, збільшивши таксономічний показник на 2,83 п.п., 7,3 п.п. та 2,64 п.п. по місцевому бюджету м. Полтави, Полтавського району та Полтавської області відповідно.

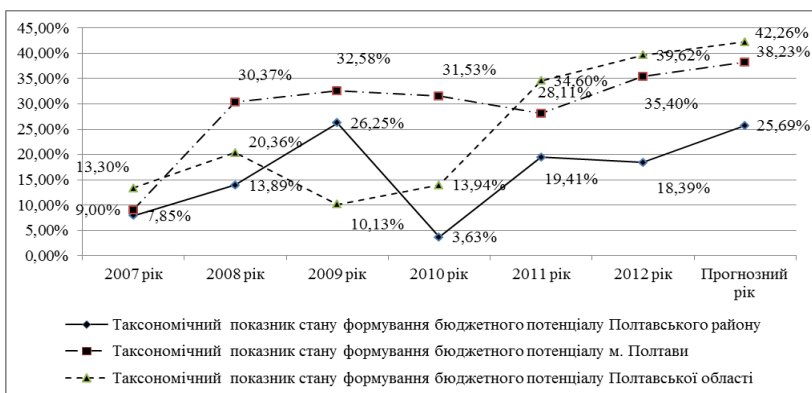

Рисунок 3.12 – Динаміка таксономічного показника стану формування бюджетного потенціалу м. Полтави, Полтавського району і Полтавської області

Джерело: складено авторами.

Стосовно місцевих бюджетів м. Полтави та Полтавського району, то рівень невикористаного потенціалу у 2012 році складає відповідно 5,22 п.п. та 4,02 п.п. (табл. 3.11). Стосовно прогнозного року можемо стверджувати, що, враховуючи визначені напрями покращення стану формування бюджетного потенціалу, рівень невикористаного потенціалу складатиме 7,38 % та 9,33 % по місцевим бюджетам м. Полтави і Полтавського району відповідно.

При цьому запропоновані нами заходи не тільки продовжують тенденцію до покращення стану формування бюджетного потенціалу, а й надають можливість досягнення суттєвих результатів міжбюджетного вирівнювання у найближчій перспективі. Так, таксономічні показники стану формування бюджетного потенціалу м. Полтави, Полтавського району і Полтавської області мають незначні коливання у прогнозному році, тобто, у короткостроковій перспективі, то покращення на основі даних заходів у довгостроковому розвитку є очевидними.

Таблиця 3.11 – Рівень невикористаного бюджетного потенціалу м. Полтави та Полтавського району у 2007–2012 роках

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік (прогноз)
1	2	3	4	5	6	7	8
м. Полтава							
Таксономічний показник формування бюджетного потенціалу м. Полтави, %	9,0	30,37	32,58	31,53	29,88	35,40	38,23
Таксономічний показник стану формування бюджетних ресурсів м. Полтави, %	9,0	25,53	29,06	31,33	28,11	30,18	30,85
Рівень невикористаного бюджетного потенціалу м. Полтава, %	0,00	4,84	3,52	0,20	1,77	5,22	7,38

1	2	3	4	5	6	7	8
Полтавський район							
Таксономічний показник стану формування бюджетного потенціалу Полтавського району, %	7,85	13,89	26,25	3,63	19,41	18,39	25,69
Таксономічний показник стану формування бюджетних ресурсів Полтавського району, %	6,17	13,53	21,99	1,94	15,81	14,37	16,36
Рівень невикористаного бюджетного потенціалу Полтавського району, %	1,68	0,36	4,26	1,69	3,6	4,02	9,33

Джерело: розраховано авторами.

В цілому, використання показника гармонізації механізму формування бюджетного потенціалу регіону як модифікації таксономічного показника розвитку надає можливість кількісної оцінки рівня та динаміки стану формування бюджетного потенціалу регіону та визначає необхідність подальшого проведення бюджетно-податкової реформи у напрямі збільшення власних доходів місцевих бюджетів. Крім того, запропонований у дисертаційній роботі таксономічний показник надасть можливість об'єднання різновимірною статистичного матеріалу в один показник та врахування поділу факторів на стимулятори та дестимулятори. Запропоновані напрями гармонізації механізму формування бюджетного потенціалу регіону, окрім вирішення низки визначених у роботі проблем, є ефективними інструментами підвищення конкурентоспроможності економіки України.

ВИСНОВКИ

Стійке зростання та раціоналізація української економіки передбачає формування необхідних та достатніх умов нарощення доходів місцевих бюджетів як основного джерела розвитку регіонів. Проте невирішеність ряду питань, пов'язаних із визначенням обсягу наявних і невикористаних ресурсів, а також сприятливих можливостей та існуючих здатностей до їх акумулювання на рівні регіону потребує створення ефективного механізму формування бюджетного потенціалу.

На основі системного узагальнення думок вчених у монографії обґрунтовано сутність комплексного поняття «бюджетний потенціал регіону» шляхом виокремлення основних змістоутворюючих понять: «потенціал», «потенціал регіону», «економічний потенціал», «фінансовий потенціал». Основою авторського бачення бюджетного потенціалу регіону є установлення категоріальної відповідності між потенціалоутворюючими складовими: «ресурси – можливості – здатності».

Сучасний процес формування бюджетного потенціалу регіону має базуватися на взаємоузгодженому механізмі, основними складовими якого є: методи, важелі, інститути (бюджетні установи), інструменти, правове та інформаційне забезпечення. При цьому дослідження механізму доцільно проводити комбіновано через: аналіз методів, важелів та інструментів для визначення ресурсної характеристики бюджетного потенціалу регіону, оцінку інформаційного і правового забезпечення з погляду використання можливості та функціонування інститутів як здатності до реалізації потенціалу.

Важливою складовою дослідження бюджетного потенціалу регіону є оцінка його ресурсної складової, яка була проведена за допомогою горизонтального, вертикального та коефіцієнтного аналізу та застосування кваліметричних методів оцінки можливостей та здатності до нарощення доходів місцевих бюджетів. В контексті аналізу існуючих можливостей до наповнення доходів місцевих бюджетів особливу увагу необхідно приділити наявному інформаційному забезпеченню. Тому у монографії проведено ідентифікацію областей за можливостями формування бюджетного потенціалу регіону з використанням інструментарію кластерного аналізу, що дозволило окреслити фінансові стратегії соціально-економічного розвитку регіонів та визначити резерви збільшення бюджетного потенціалу регіону.

Оскільки зміни у законодавстві відповідно до бюджетно-податкових реформ мають важливий вплив на механізм формування бюджетного потенціалу регіонів України, то доцільним є проведення кількісного аналізу зазначених змін. У монографії даний аналіз базується на побудові факторно-критеріальної моделі оцінювання стану правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону.

Пріоритетним на сьогодні є оптимізація структури джерел формування бюджетного потенціалу регіону, тому за допомогою методу аналізу ієрархій у роботі визначено оптимальне співвідношення власних, закріплених і регулюючих доходів місцевих бюджетів та встановлено, що основні резерви містяться у власних джерелах, які сприяють децентралізації влади, стимулюванню органів місцевого самоврядування та збільшенню впливу регіональних органів влади на обсяг бюджетних коштів.

Покращення процесу формування бюджетного потенціалу регіону вимагає проведення низки заходів, що сприятимуть нарощенню доходів місцевих бюджетів. Серед таких заходів: забезпечення збалансованості, справедливості та неупередженості формування суспільних бюджетних ресурсів і їх розподілу між рівнями місцевих бюджетів; підвищення ролі неподаткових надходжень у формуванні бюджетного потенціалу регіону; підвищення якості інституційної складової формування бюджетного потенціалу регіону; реформування житлово-комунального господарства. Необхідність моделювання майбутніх потоків бюджетних ресурсів як важливого заходу нарощення доходів місцевих бюджетів визначає потребу у побудові економіко-математичної моделі прогнозування бюджетного потенціалу регіону, яка сприяє визначенню характеру і напряму впливу факторів на цей процес. Зіставлення результатів моделі з даними, отриманими на основі формульного розрахунку обсягу доходів місцевих бюджетів дозволяє оцінити обсяг невикористаних резервів росту бюджетного потенціалу регіону.

У контексті нарощення бюджетного потенціалу регіону слід приділити особливу увагу удосконаленню процедури нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Оскільки ефективне справляння даного податку можливе за умови врахування рівня платоспроможності мешканців регіонів України, то назріває потреба у реформуванні механізму

нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, на основі впровадження коригуючих коефіцієнтів та поступового переходу з площі як об'єкта оподаткування до ринкової вартості.

Таким чином, представлена у монографії сукупність теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій створює наукове підґрунтя для вдосконалення процесу формування бюджетного потенціалу регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. М. Диалектика социалистической экономики / Л. М. Абалкин. – М., 1981. – 351 с.
2. Азгальдов Г. Г. О квалиметрии / Г. Г. Азгальдов. – М. : Изд-во стандартов, 1973. – 172 с.
3. Айвазов А. А. Формирование и оценка бюджетного потенциала региона : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / А. А. Айвазов ; Государственная налоговая академия Министерства финансов Российской Федерации. – М., 2010. – 29 с.
4. Аналіз формування доходної частини міських бюджетів Полтавської області [Електронний ресурс] : громадське обговорення від 30 серпня 2012 року / АЦ «Бюро економічних та соціальних досліджень». – Режим доступу: <http://esoc.blox.ua>. – Назва з екрана.
5. Антіпов О. М. Удосконалення фіскальних можливостей податків на регіональному рівні / О. М. Антіпов, Г. С. Ліхоносова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля: наук. журнал. – 2008. – № 10 (128), ч. 2. – С. 52–53.
6. Анчишкин А. И. Наука. Техника. Экономика / А. И. Анчишкин. – М. : Экономика, 1986. – 384 с.
7. Аранчій В. І. Фінанси підприємств : [навч. посіб.] / В. І. Аранчій. – К. : ВД Професіонал, 2004. – 367 с.
8. Артус М. М. Бюджетна система України : [навч. посіб.] / М. М. Артус, Н. В. Хижа. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 220 с.
9. Артус М. М. Функціонування системи цін у фінансовому механізмі ринкової економіки України : [монографія] / М. М. Артус. – Львів : Новий світ-2000, 2008. – 307 с.
10. Архангельский В. Н. Управление научно-техническим прогрессом в машиностроении / В. Н. Архангельский, Л. Е. Зиновьев. – М. : Наука, 1983. – 120 с.
11. Базилевич В. Д. Державні фінанси : [навч. посіб.] / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К. : Атіка, 2004. – 368 с.
12. Балацький Є. О. Бюджетна децентралізація: ефективність реформи на місцевому рівні / Є. О. Балацький, С. М. Фролов // Научно-практический журнал «Экономика и управление». – 2011. – № 4. – С. 97–103.

13. Балацький Є. О. Оцінка впливу змін бюджетного законодавства на планове виконання бюджету міста / Є. О. Балацький // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Серія «Економіка і менеджмент». Випуск 5/2 (47). – 2011 – С. 165–170.
14. Балацький Є. О. Формування науково-методичних засад визначення бюджетного потенціалу міста / Є. О. Балацький // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 29, ч. 1. – С. 226–230.
15. Бартчук Ю. А. Шляхи реформування системи місцевого оподаткування в Україні / Ю. А. Бартчук // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наукових праць. – 2011. – № 1 (4). – С. 82–84.
16. Бескида Й. М. Бюджетна система : [навч. посіб.] / С. І. Юрій, Й. М. Бескида. – К. : НІОС, 2000. – 256 с.
17. Белай С. Застосування таксономічного методу для оцінювання соціально-економічної безпеки регіонів України / С. Белай // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – № 4 (11). – С. 5–7.
18. Бикадорова Н. О. Місцеві податки і збори як чинник ефективної діяльності місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / Н.О. Бикадорова. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_154_3/10bno.pdf. – Назва з екрана.
19. Бірченко Ю. І. Деякі критерії оцінки якості та ефективності нормативно-правових актів / Ю. І. Бірченко // Наукові записки. Юридичні науки. – 2004. – № 26. – С. 9–14.
20. Большая советская энциклопедия в 30 т. / А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1978. – 632 с.
21. Борисов А. Н. Большой экономический словарь / А. Н. Борисов. – М. : Книжный мир, 2003. – 895 с.
22. Боровик П. М. Проблеми формування доходної бази місцевих бюджетів / П. М. Боровик, В. П. Бечко, В. П. Погоріла / Інноваційна економіка. – 2012. – № 4 (30). – С. 277–280.
23. Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території : [монографія] / В. Г. Боронос. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 310 с.

24. Боронос В. Г. Формування бюджетної складової фінансового потенціалу [Електронний ресурс] / В. Г. Боронос // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2010. – № 30. – С. 42–52.
25. Бубенчикова Н. М. Финансовое управление реализацией бюджетного потенциала субъекта РФ : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Н. М. Бубенчикова; Волгоградский государственный университет. – Волгоград, 2007. – 25 с.
26. Будкін В. О. Особливості бюджетної політики пострадянських держав / В. О. Будкін // Вісник ТНЕУ. – 2008. – № 4. – С. 7–19.
27. Будько З. М. Законодавче забезпечення реалізації принципу своєчасності фінансової відповідальності в податковому законодавстві України / З. М. Будько // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2003. – № 3. – С. 156–161.
28. Булгакова С. О. Бюджетна система України / С. О. Булгакова, Л. В. Єрмоленко. – К. : Вид-во КФТЕУ, 2005. – 109 с.
29. Бульда С. О. Фактори впливу на формування і використання ресурсного потенціалу регіону / С. О. Бульда // Наукові праці МАУП. – 2011. – № 3 (30). – С. 97–102.
30. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : від 08.07. 2010 р. № 2456–VI : станом на 03 квітня 2014 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/>. – Назва з екрана.
31. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2012 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.] / ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ–II) впровадження». – К., 2013. – 73 с.
32. Бюджетный Кодекс Республики Беларусь [Електронний ресурс] : от 16 июля 2008 г. № 412–3 : станом на 6 апреля 2012 г. – Режим доступа: <http://www.minfin.gov.by>. – Назва з екрана.
33. Бюджетный кодекс Республики Казахстан [Електронний ресурс] : от 4.12.2008 г. № 95–IV. – Режим доступа: <http://www.minfin.kz>. – Назва з екрана.

34. Василенко О. В. Основні підходи до формування ефективних механізмів фінансового забезпечення інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / О. В. Василенко. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/> – Назва з екрана.
35. Василик О. Д. Бюджетна система України : [підручник] / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 544 с.
36. Василик О. Д. Теорія фінансів: [навчальний посібник] / за ред. О. Д. Василик. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 480 с.
37. Вахновська Н. А. Податковий кодекс в контексті реформування податкової системи України [Електронний ресурс] / Н. А. Вахновська // Економічний форум. – 2011. – № 1. – С. 55–58.
38. Вахович І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення : [монографія] / І. М. Вахович, І. М. Камінська. – Луцьк : Надстир'я, 2009. – 400 с.
39. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. – 1728 с.
40. Величко А. В. Бюджетный механизм инвестирования социальной инфраструктуры / [редкол. В. Н. Новиков (отв. ред.) и др. ; НАН Украины. Ин-т экономики]. – К., 1998. – 258 с.
41. Венгер В. В. Фінанси : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Венгер. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 432 с.
42. Веремчук Д. В. Гармонізація непрямого оподаткування та методика її оцінки / Д. В. Веремчук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 4 (18). – С. 254–261.
43. Википедия – свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>. – Назва з екрана.
44. Владимиров К. М. Місцеві фінанси : [навч. посіб.] / К. М. Владимиров, Н. Г. Чуйко, О. Ф. Рогальський. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 352 с.
45. Власюк Н. І. Використання економіко-методичних методів для оцінки фіскального потенціалу доходів місцевого самоврядування / Н. І. Власюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.10. – С. 309–311.

46. Воблый К. Г. Производственные силы Украины. Техника, экономика, право / К. Г. Воблый // Научные записки Ин-та народного хоз-ва. – 1924. – № 4–5. – С. 126–149.
47. Воробьева В. Проблемы формирования бюджетного потенциала муниципалитетов в реализации финансовой политики региона / В. Воробьева // Управленческое консультирование. – 2002. – № 2. – С. 7–15.
48. Галазюк Н. М. Проблеми розвитку житлово-комунального господарства України та основні напрямки їх усунення / Н. М. Галазюк, С. С. Іваночко, А. А. Кіпершайн // Науковий вісник НДТУ. Серія: Економіка, планування і управління галузі. – 2010. – № 20.6. – С.157–163.
49. Ганущак Ю. Інженерія бюджетного процесу / Ю. Ганущак, Є. Жовтяк // Дзеркало тижня. – 2004. – № 6. – С. 14–16.
50. Гаретовский Н. В. Финансы социалистического общества : [учеб. пособие] / Н. В. Гаретовский. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 310 с.
51. Герасимчук З. В. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення : [монографія] / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк ЛДТУ. – 2003. – 242 с.
52. Гетманець О. П. Фінансові санкції як заходи впливу за порушення бюджетного законодавства [Електронний ресурс] / О. П. Гетманець. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ptdu/2011_1/files/PD111_07.pdf. – Назва з екрана.
53. Глобалізація і безпека розвитку : [монографія] / [О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.] ; керівник авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ. – 2001. – 733 с.
54. Голодова Ж. Г. Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста : автореферат дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.10 / Ж. Г. Голодова. – Москва, 2010. – 20 с.
55. Горленко І. О. Фактори впливу на формування податкових надходжень із регіонів / І. О. Горленко, Д. О. Тарангул, А. А. Степаненко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – № 2 (49). – 2010. – С. 67–73.

56. Городецька Т. Е. Проблеми та шляхи реформування системи місцевого оподаткування в Україні / Т. Е. Городецька // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 31. – С. 79–82.
57. Грановська І. В. Економічна сутність бюджетного механізму та його еволюція у науці / І. В. Грановська // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. – 2012. – № 18 (1). – С. 35–40.
58. Григоренко В. О. Фінансовий потенціал території: теоретичні аспекти та механізми формування [Електронний ресурс] / В. О. Григоренко // Економічний форум. – 2012. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Ekfor/2012_1/18.pdf. – Назва з екрана.
59. Гутаріна С. О. Еволюція поглядів на фінансування місцевих органів влади / С. О. Гутаріна // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2008. – № 1. – С. 45–49.
60. Давискіба К. В. Економічний потенціал регіону та його ефективне використання в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 / Давискіба К. В. ; Харківська національна академія міського господарства. – Харків, 2005. – 21 с.
61. Дем'янишин В. Г. Неподаткові надходження: проблеми та роль у доходах бюджету держави / В. Г. Дем'янишин, Шаманська О.С. // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2011. – № 2, ч. 2. – С. 40–44.
62. Дегтяр А. О. Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності місцевих органів державної виконавчої влади / А. О. Дегтяр // Право та державне управління : зб. наук. праць. – 2010. – № 1. – С. 118–122.
63. Джаин І. О. Оценка трудового потенциала : [монографія] / І. О. Джаин. – Сумы : ИТД Университетская книга, 2002. – 250 с.
64. Димченко О. В. Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування, управління : [монографія] / О. В. Димченко. – Х. : ХНАМГ, 2009. – 356 с.
65. Довгий С. О. Засади регіональної інформатизації : [монографія] / С. О. Довгий, О. В. Копійка, Ю. Т. Черепін. – К. : ВПЦ Тираж, 2004. – 304 с.

66. Економічна енциклопедія : у 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний та ін. – К. : Видавничий центр Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.
67. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання : [монографія] / за ред. І. М. Школа. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2003. – 464 с.
68. Енциклопедичний словник з державного управління / [уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.]; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
69. Європейська Хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : хартія від 15 жовтня 1985 р. № 994-036 : станом на 16 листопада 2009 р. / Рада Європи. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036. – Назва з екрана.
70. Єльнікова Г. В. Моніторинг як ефективний засіб оцінювання загальної середньої освіти в навчальному закладі / Г. В. Єльнікова, З. В. Рябова // Теорія та методика управління освітою. – 2008. – № 1. – С. 9–13.
71. Ємельянов С. Л. Методика та результати оцінки якості законодавчого забезпечення правового інституту таємниць в Україні / С. Л. Ємельянов // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2011. – № 7 (161), ч. 1. – С. 57–62.
72. Єпіфанов А. О. Бюджет України : монографія : у 2-х кн. Кн. 1 : Бюджет – головна ланка фінансів держави / А. О. Єпіфанов, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 201 с.
73. Єпіфанов А. О. Управління регіоном : [навч. посіб.] / [А. О. Єпіфанов, М. В. Мінченко, Б. А. Дадашев]; за заг. ред. д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ УАБС НБУ, 2008. – 361 с.
74. Житловий сектор України: правові, регуляторні, інституційні, технічні та фінансові аспекти: фінальний звіт [Електронний ресурс]. Підготовлено для Європейського банку реконструкції та розвитку, 2011. – Режим доступу: http://www.teplydim.com.ua/static/storage/files/Market_Assessment_Report%20-%20Final_UKR_2011-08-31.pdf. – Назва з екрана.

75. Загальна площа житлового фонду Полтавської області станом на 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.zhitlo.net.ua/analytics.php?city=16&archive_id=28.
– Назва з екрана.
76. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту Львівська політехніка, 2005. – 714 с.
77. Зайчикова В. В. Функції місцевих фінансових органів в умовах бюджетної реформи / В. В. Зайчикова // Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 72–79.
78. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012 [Електронний ресурс] / Фонд ефективного управління. – Режим доступу:
http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf. – Назва з екрана
79. Зеленський Р. М. Факторно-критеріальна модель оцінювання рівня сформованості відповідальності / Р. М. Зеленський // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2011. – № 16. – С. 72–79.
80. Зенченко С. В. Бюджетный потенциал региона и методические подходы к его оценке / С. В. Зенченко // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2008. – № 1. – С. 186–198.
81. Информационные системы в статистике : учеб. / под. ред. В. П. Божко. – М. : Финстатинформ, 2002. – 358 с.
82. Ігнатенко В. Ю. Вдосконалення механізму формування бюджетного потенціалу регіону на основі методу кластеризації / В. Ю. Ігнатенко // Науковий вісник ПУЕТ. – 2012. – № 2. – С. 70–75.
83. Ігнатенко В. Ю. Використання інформаційних технологій в управлінні бюджетним потенціалом регіону / В. Ю. Ігнатенко // Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи : [монографія] / [А. Ф. Головчук, Н. А. Вернюк, А. Л. Бержамір, А. Ф. Бурик, І. А. Бутило та ін.]. – Умань : Редакційно-видавничий відділ УНУС, 2011. – С. 403–410.
84. Ігнатенко В. Ю. Використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів : тези / В. Ю. Ігнатенко // Новини пере-

- довой науки : матеріали 7-ї міжнар. наук.-прак. конф., (м. Софія (Болгарія), 17–25 травня 2011). – С. 35–37.
85. Ігнатенко В. Ю. Вплив нової редакції бюджетного кодексу на бюджетний потенціал місцевих бюджетів / В. Ю. Ігнатенко // Научный прогресс на рубеже тысячелетий : матеріали 7-ї міжнар. наук.-прак. конф., (м. Прага (Чехія), 27 квітня – 05 травня 2011). – С. 5–7.
86. Ігнатенко В. Ю. Гармонізація процесу формування бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 5 (143). – С. 185–190.
87. Ігнатенко В. Ю. Застосування методу аналізу ієрархій у виборі джерел формування бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // Фінансово-кредитний механізм соціально-економічного розвитку країни : [монографія] / за заг. ред. Коровіної З. П., Храпкіної В. В. ; Макіївський економ.-гуманіт. ін-т. – Донецьк : Видавець Дмитренко Л. Р., 2013. – 264 с. – С. 79–86.
88. Ігнатенко В. Ю. Інформаційне забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // Сучасна наука: теорія і практика : тези III Всеукраїнської наук.-прак. заочної конф. (м. Київ, 27 – 28 червня 2013 рік). – С. 30–31.
89. Ігнатенко В. Ю. Місце та роль бюджетного потенціалу у соціально-економічному розвитку регіону / В. Ю. Ігнатенко // Актуальные проблемы современных наук – 2012 : матеріали наук.-прак. конф. (м. Пшемисль (Польща), 7–12 червня 2012). – №. 2. – С. 5–8.
90. Ігнатенко В. Ю. Науково-методичні підходи до оцінки діючого механізму формування бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : матеріали XVI Всеукраїнської наук.-прак. конф. (м. Суми, 24–25 жовтня 2013 р.). – С. 80–81.
91. Ігнатенко В. Ю. Особливості формування доходів бюджету на основі власних, закріплених і регулюючих джерел / В. Ю. Ігнатенко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2013. – № 4.
92. Ігнатенко В. Ю. Проблема теоретичного визначення податкового потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко //

- Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку». – ТОВ «ДКС центр», 2010. – С. 214–216.
93. Ігнатенко В. Ю. Реформування житлово-комунального господарства як засіб нарощення бюджетного потенціалу регіону/ В. Ю. Ігнатенко// Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 4. – С. 258–262.
 94. Ігнатенко В. Ю. Теоретичні аспекти моніторингу виконання місцевих бюджетів / В. Ю. Ігнатенко// Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 5 (44). – С. 29–32.
 95. Ігнатенко В. Ю. Фінансове забезпечення регіонального розвитку / В. Ю. Ігнатенко, Н. С. Педченко // Фінансово-інвестиційні детермінанти регіонального розвитку : [монографія] / [О. В. Чернявська, С. Г. Міщенко, Н. С. Педченко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Чернявської. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 386 с. – С. 77–83.
 96. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: правові питання теорії і практики : [монографія] / Р. А. Калюжний, В. О. Шамрай, М. Я. Швець, В. Д. Гавловський та ін. ; за ред. Р. А. Калюжного та В. О. Шамрая. – К. : АДПС України, 2002. – 296 с.
 97. Інформаційні системи і технології в економіці: підручник / за ред. В. С. Лономаренка. – К. : Академія, 2002. – 544 с.
 98. Інформація головного управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltavastat.gov.ua>. – Назва з екрана.
 99. Інформація про виконання консолідованого бюджету Республіки Азербайджан [Електронний ресурс] / Офіційний сайт міністерства фінансів Азербайджан. – Режим доступу: <http://www.maliyye.gov.az/en/node/94>. – Назва з екрана.
 100. Інформація про оподаткування нерухомого майна в деяких країнах СНД [Електронний ресурс] / Архів новин Державної податкової служби у Львівській області. – Режим доступу: <http://old.sta.lviv.ua>. – Назва з екрана.
 101. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / К. В. Іоненко ; ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2007. – 23 с.
 102. Каламбет С. В. Податковий потенціал у механізмі регулювання економічного зростання : автореф. дис. ...

- канд. екон. наук: 08.04.01 / С. В. Каламбет ; Ін-т економіки промисловості НАН України. – Донецьк, 2004. – 32 с.
103. Калюжна Н. Г. Потенціал суб'єкта господарювання як загальнонаукова та філософська категорія / Н. Г. Калюжна // Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 6 (9). – С. 87–92.
 104. Кириленко В. Складові елементи структури фінансового механізму державного управління / В. Кириленко // Наука молода. – 2008. – № 9. – С. 47–48.
 105. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) : [монографія] / О. П. Кириленко. – К. : НІОС, 2000. – 384 с.
 106. Кириленко О. П. Місцеві фінанси : [підручник] / О. П. Кириленко. – К. : Знання, 2006. – 677 с.
 107. Кириллова О. С. Методология формирования и стратегия развития доходного потенциала региона : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.10 / О. С. Кириллова ; Саратовский государственный социально-экономический университет. – Саратов, 2006. – 21 с.
 108. Кириченко О. А. Державна стратегія реформування житлово-комунального господарства України / О. А. Кириченко, В. С. Нотевський // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4 (118). – С. 63–70.
 109. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : [монографія] / О. М. Ковалюк. – Львів : Вид-во: центр Львівського НУ імені Івана Франка, 2002. – 396 с.
 110. Ковальська Л. Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення : [монографія] / Л. Л. Ковальська ; Луцьк : Надстиря, 2007. – 420 с.
 111. Козак І. В. Методи аналізу місцевих бюджетів / І. В. Козак // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – 2008. – № 14/15. – С. 380–387
 112. Козловська О. С. Інформаційні технології в організації інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління / О. С. Козловська // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління» : зб. наук. пр. – 2011. – № 2. – С. 36–42.
 113. Козоріз М. А. Фінансовий потенціал регіону: економічна суть та структура / М. А. Козоріз, Г. В. Возняк // Еконо-

- мічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – 2011. – № 8 (29), ч. 3. – С. 15–24.
114. Козьменко С. Оцінка впливу змін бюджетного законодавства на формування доходної частини бюджету міста / С. Козьменко, Є. Балацький, К. Багмет. – Економіст. – 2011. – № 9. – С. 4–7.
115. Колесніков О. О. Управління стратегічним потенціалом підприємства : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01 / О. О. Колесніков. – Харків. – 2005. – 19 с.
116. Комарова І. В. Доходи і видатки консолідованих бюджетів країн СНД / І. В. Комарова // Вісник Бердянського університету менеджменту та бізнесу. – 2010. – № 2 (10). – С. 120–127.
117. Кондрашова С. С. Інформаційні технології в управлінні / С. С. Кондрашова. – К. : МАУП, 2005. – 138 с.
118. Коноплицький В. А. Економічний словник : тлумачно-термінологічний / В. А. Коноплицький, Г. І. Філіна. – К. : КНТ, 2007. – 580 с.
119. Конституция Союза Советских Социалистических Республик [Електронний ресурс] : принятая второй сессией ЦИК СССР 6 июля 1923 г. – М. : Изд. ЦИК СССР, 1924. – Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru>. – Назва з екрана.
120. Конституция Союза Советских Социалистических Республик [Електронний ресурс] : принятая седьмой сессией Верховного Совета СССР 7 окт. 1977 г. – Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru>. – Назва з екрана.
121. Концепція державної регіональної політики [Електронний ресурс] : станом на 5 травня 2010 р. / Верховна рада України. – Режим доступа: http://emenety.3dn.ru/news/konceptija_derzhavnoji_regionaln_oji_politiki/2010-05-30-14. – Назва з екрана.
122. Конярова Э. К. Управление воспроизводством финансового потенциала региона: автореф. на соиск. к.э.н.: 08.00.08 / Э. К. Конярова. – Ижевск. – 2005.–20 с.
123. Королюк Ю. Г. Кластерний аналіз регіональних систем у контексті державного регулювання соціально-економічного розвитку / Ю. Г. Королюк // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2009. – № 4. – С. 174–179.

124. Короткевич О. В. Формування системи оподаткування нерухомого майна фізичних осіб [Електронний ресурс] / О. В. Короткевич, О. О. Багрій. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2010_1/4_Korotkevych_Bagriy.pdf. – Назва з екрана.
125. Косаріна В. П. Оцінка виконання місцевих бюджетів за доходами та видатками та їх регулювання / В. П. Косаріна, А. Ф. Шевченко, В. Ю. Ігнатенко // Науковий вісник ПУСКУ: Серія «Економічні науки». – 2009. – № 1 (32). – С. 87–91.
126. Косаріна В. П. Теоретичні аспекти бюджетного потенціалу органів місцевого самоврядування / В. П. Косаріна, В. Ю. Ігнатенко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – 2009. – № 257, т. 3. – С. 672–680.
127. Космамбетова Р. І. Потенціал експантеграції національної економіки: багатовекторний підхід / Р. І. Космамбетова // Казахстан в глобальних процесах. – 2007. – № 4. – С. 119–130.
128. Косович В. В. Якість нормативно-правових активів України: загальнотеоретична характеристика / В. В. Косович // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2012. – № 55. – С. 22–27.
129. Кошинець В. В. Методологічний інструментарій оцінки ресурсного потенціалу регіону [Електронний ресурс] / В. В. Кошинець // Державне управління: удосконалення та розвиток. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=436>. – Назва з екрана.
130. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України : [навч. посіб.] / В. І. Кравченко. – К. : Т-во «Знання», КОО, 1999. – 487 с.
131. Краснокутська Н. С. Дефініція поняття «потенціал підприємства» в контексті розвитку мікроекономічної теорії / Н. С. Краснокутська // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2008. – № 5. – С. 54–64.
132. Крупка М. І. Фінансово-економічний механізм інноваційного розвитку України : [монографія] / М. І. Крупка. – Л. : Вид. центр ЛНУ, 2001. – 212 с.
133. Кульчицький М. І. Бюджетна система України та шляхи її вдосконалення / М. І. Кульчицький, Х. І. Грех // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.7. – С. 194–199.

134. Кунцевич В. О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки / В. О. Кунцевич // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 123–130.
135. Кураков Л. П. Экономика и право : словарь-справочник / Л. П. Кураков, В. Л. Кураков, А. Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004. – 1072 с.
136. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика : [навч. посіб.] / Т. Ф. Куценко. – К. : КНЕУ, 2005. – 508 с.
137. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия : монография / Е. В. Лапин. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2002. – 310 с.
138. Левченко Н. М. Оцінка податкового навантаження на доходи громадян України / Н. М. Левченко // Сталій розвиток економіки: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 5. – С. 276–280.
139. Лещинський О. Л. Економетрія : [навч. посіб.] / О. Л. Лещинський, В. В. Рязанцева, О. О. Юнькова. – К. : МАУП, 2003. – 208 с.
140. Леонов С. В. Методичні аспекти реалізації процесу інтеграції податкової політики України до європейських стандартів / С. В. Леонов, Д. В. Веремчук // Економіка. Фінанси. Право. – 2011. – № 5. – С. 28–31.
141. Литвинчук І. В. Економічна сутність поняття «міжбюджетні відносини» / І. В. Литвинчук, Р. С. Михалюк // Вісник ЖДТУ : Економічні науки. – 2013. – № 2 (64). – С. 267–271.
142. Литвинчук І. В. Розвиток місцевих фінансів / І. В. Литвинчук // Розвиток фінансів в умовах відкритої економіки : колективна монографія [М. М. Александрова, Н. Г. Виговська та ін.]; за ред. проф. О. М. Петрука. – Житомир : ПП «Рута», 2012. – 416 с. – С. 227–268.
143. Литвинчук І. В. Управління видатками місцевих бюджетів: проблеми та їх вирішення / І. В. Литвинчук // Економічний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2011. – № 16/2. – С. 410–413.
144. Лігоненко Л. О. Змістова характеристика та структуризація поняття «економіко-технологічний потенціал регіону» / Л. О. Лігоненко // Сталій розвиток економіки:

- всукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 5 (8). – С. 83–89.
145. Ліпич Л. Г. Деякі аспекти реформування житлово-комунального господарства / Л. Г. Ліпич, О. Я. Іванків // Сталлий розвиток економіки. Серія «Економіка та управління національним господарством». – 2010. – № 3. – С. 7–10.
 146. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин : [наук. видання] / І. О. Луніна. – К. : Наукова думка, 2006. – 432 с.
 147. Лучка А. В. Бюджетний потенціал фінансової незалежності місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / А. В. Лучка ; Тернопільський національний економічний ун-т. – Тернопіль, 2009. – 20 с.
 148. Лучка А. В. Обмеження та можливості посилення бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування України / А. В. Лучка // Наука й економіка. – 2008. – № 2. – С. 45–54.
 149. Люта О. В. Удосконалення методів оцінки фінансової стійкості місцевого бюджету // О. В. Люта, І. М. Боярко, Н. Г. Пігуль // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9 (135). – С. 194–201.
 150. Мазко Т. І. Проблеми реформування інформативного забезпечення на регіональному рівні / Т. І. Мазко // Управління розвитком. – 2010. – № 20 (96). – С. 138–140.
 151. Маслова С. О. Фінансовий ринок : [навч. посіб.] / С. О. Маслова, О. А. Апалов. – 3-е вид., випр. – К. : Каравела, 2004. – 344 с.
 152. Матвеева О. Шляхи розширення фінансової бази місцевого самоврядування в умовах децентралізації управління (на прикладі Дніпропетровської області) / О. Матвеева // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – 2010. – № 3 (6). – С. 123–127.
 153. Меламед М. Валовий внутрішній продукт України та його податковий потенціал / М. Меламед // Вісник національного банку України. – 2005. – № 5. – С. 26–27.
 154. Местный бюджет Союза ССР в 1924–1925 году. Исполнение бюджетов. – М. : Финансовое издательство Н.К.Ф.С.С.С.Р, 1927 г. – 410 с.
 155. Местный бюджет Союза ССР : стат. сб. – М. : Госфиниздат, 1960. – 516 с.

156. Местные бюджеты Союза ССР за 1936 год : стат. сб. – М. : Госфиниздат, 1938. – 350 с.
157. Местные финансы СССР. Бригада под руководством проф. Н. Н. Ровинского. – М. : Госфиниздат, 1936. – 484 с.
158. Миско К. М. Ресурсний потенціал регіона: теоретическіе і методологіческіе аспекти іспользования / К. М. Миско. – М. : Наука, 1991. – 94 с.
159. Митрофанов Г. В. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / Г. В. Митрофанов. – К. : КНТЕУ, 2002. – С. 43.
160. Мірчев О. В. Розвиток податкового потенціалу в умовах трансформації бюджетної системи України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / О. В. Мірчев. – Ірпінь, 2006. – 199 с.
161. Місцеві фінанси : [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / [М. А. Гапонюк, В. П. Яцюта, А. Є. Буряченко, А. А. Славкова]. – К. : КНЕУ, 2002. – 184 с.
162. Міщенко Л. В. Суттєві риси податкової відповідальності [Електронний ресурс] / Л. В. Міщенко // Право і безпека: науковий журнал. – 2011. – № 4 (41). – С. 47–49.
163. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій : [монографія] / за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, «Економічна думка», 2008. – 376 с.
164. Музика О. А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством : [монографія] / О. А. Музика. – К. : Атіка, 2004. – 344 с.
165. Музика О. А. Неподаткові доходи місцевих бюджетів України (фінансово-правове дослідження) : [монографія] / О. А. Музика. – К. : Атака, 2006. – 256 с.
166. Найбільш дотаційні регіони України [Електронний ресурс] / Лабораторія законодавчих ініціатив. – Режим доступу: <http://parliament.org.ua/>. – Назва з екрана.
167. Налоговый кодекс республики Узбекистан [Електронний ресурс] : от 25.12.2007 № ЗРУ-136 станом на 04.01.2011. – Режим доступу: <http://www.mf.uz/ru/gos-documents.html>. – Назва з екрана.
168. Народне господарство Української РСР у 1989 році : стат. Щорічник / Держкомстат УРСР ; Відп. за випуск В. В. Самченко. – К. : Техніка, 1990. – 630 с.

169. Негребецька Л. А. Економіко-математичне моделювання : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни за кредитно-модульною системою організації навчального процесу / Л. А. Негребецька. – Режим доступу: <http://lib.uccu.org.ua/>. – Назва з екрана.
170. Немчинов В. С. Экономико-математические методы и модели / В. С. Немчинов // Избранные произведения. – М. : Наука, 1967. – Т. 3. – 207 с.
171. Ніколюк О. В. Застосування методів кластерного аналізу для ідентифікації виноградно-виноробного кластеру / О. В. Ніколюк // Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. Випуск. – 2009. – № 49. – С. 27–31.
172. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
173. Новий курс реформи в Україні. 2010–2015: Нац. доп. / [за заг. ред. В. М. Гейця та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
174. Новосельська Л. І. Переваги та недоліки Податкового кодексу в Україні / Л. І. Новосельська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.5. – С. 269–272.
175. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. / пер. с англ. А. Н. Нестеренко, пред. и науч. ред В. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 188 с.
176. О бюджетной системе [Електронний ресурс]: закон республіки Узбекистан від 14.12.2000 № 158 II станом на 01.01.2009. – Режим доступу: http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=14990. – Назва з екрана.
177. О государственных финансах Республики Таджикистана [Електронний ресурс] : закон РТ от 30.07.2007 г. № 308. – Режим доступу: <http://minfin.tj>. – Назва з екрана.
178. О состоянии государственных финансов Республики Беларусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.by/>. – Назва з екрана.
179. Овсянников С. В. Формулирование эффективных стратегий экономического потенциала предприятий молочной промышленности : [монографія] / С. В. Овсянников, В. М. Баутин, М. Ю. Швец. – Воронеж : ВГТА, 2006. – 176 с.

180. Огонь Ц. Г. Доходи місцевих бюджетів та напрямки їх реструктуризації / Ц. Г. Огонь // Фінанси України. – 2006. – №5. – С. 3–11.
181. Оксенюк К. І. Чинники впливу на формування та нарощення стратегічного потенціалу регіону / К. І. Оксенюк // Вісник «Економічні науки». Серія «Регіональна економіка»: зб. наук. пр. – 2011. – № 6 (21), ч. 2 – С. 3–8.
182. Олейник П. В. Формирование финансового потенциала инвестирования экономики региона : автореф. дис. канд... экон. наук: 08.00.08 / П. В. Олейник. – Москва, 2009. – 19 с.
183. Омирбаев С. М. Финансы : [учеб. пособие для вузов] / С. М. Омирбаев. – Астана, 2003. – 385 с.
184. Опихана Н. Є. Регіональний податковий потенціал в Україні / Н. Є. Опихана // Фінанси України. – 2004. – № 2. – С. 122–125.
185. Отчет о исполнении бюджета Республики Таджикистан январь – декабрь 2012 [Электронный ресурс] / Министерство финансов. – Режим доступа: <http://minfin.tj/downloads/ochet202012.pdf>. – Назва з екрана.
186. Пантилей В. О. Таксономічна оцінка інтегрального соціально-економічного розвитку регіонів України і Польщі / В. О. Пантилей // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – № 4 (1). – С. 128–134.
187. Пасенко В. М. Методи кількісної оцінки податкового потенціалу регіону / В. М. Пасенко // Научно-технический сборник. – 2011. – № 70. – С. 364–370.
188. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні : [монографія] / Ю. В. Пасічник. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 642 с.
189. Педченко Н. С. Генезис визначення поняття «Фінансовий механізм формування бюджетного потенціалу регіонів» / Н. С. Педченко, В. Ю. Ігнатенко // Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, регіон, держава : матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Полтава, 6–7 жовтня 2011 року). – С. 294–297.
190. Педченко Н. С. Податковий потенціал як основна складова бюджетних можливостей регіону (на прикладі Полтавської області) / Н. С. Педченко, В. Ю. Ігнатенко // Сталий

- розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 4 (7). – С. 298–304.
191. Педченко Н. С. Потенціал розвитку при стратегічному управлінні підприємством : монографія / Н. С. Педченко. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 365 с.
 192. Педченко Н. С. Удосконалення механізму оподаткування нерухомого майна в контексті формування бюджетного потенціалу регіону / Н. С. Педченко, В. Ю. Ігнатенко // Бізнес-інформ. – 2013. – № 9. – С. 137–143.
 193. Перепелиця М. М. Деякі теоретичні аспекти інформаційного забезпечення / М. М. Перепелиця // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2003. – № 3. – С. 37–45.
 194. Петренко С. М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем : [монографія] / С. М. Петренко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. – 290 с.
 195. Плюта В. Сравнительный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа / пер. с научной редакции В. М. Жуковой. – М. : Статистика, 1980. – 151 с.
 196. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : від 02 груд. 2010 р. № 2755–VI : станом на 19 квітня 2014 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102755.html. – Назва з екрана.
 197. Покась В. І. Формування основ фінансової автономії місцевого самоврядування / В. І. Покась // Фінанси України. – 2000. – № 8. – С. 67–73.
 198. Положение об организации проведения мониторинга качества финансового менеджмента, осуществляемого главными администраторами средств федерального бюджета [Електронний ресурс] : приказ Минфина России от 13.04.2009 № 34н. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LA W;n=137346>. – Назва з екрана.
 199. Положення про Державну казначейську службу України [Електронний ресурс] : Указ президента України від 13.04.2011 р. станом на 12.12.2011 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/460/2011>. – Назва з екрана.

200. Положення про Державну фінансову інспекцію України [Електронний ресурс]: Указ президента України від 23.04.2011 р. № 499. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/499/2011>. – Назва з екрана.
201. Положення про Міністерство доходів і зборів України [Електронний ресурс]: Указ президента України від 18.03.2013 р. № 141/2013. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141/2013> – Назва з екрана.
202. Поляк Г. Б. Территориальные финансы: [учеб. пособие] / Г. Б. Поляк. – М.: Вузовский учебник, 2006. – 479 с.
203. Приймак В. М. Прийняття управлінських рішень: навч. посіб. / В. М. Приймак. – К.: Атіка, 2008. – 240 с. – С. 168.
204. Про бюджетні права Української РСР і місцевих Рад народних депутатів [Електронний ресурс]: Закон Української РСР від 30 червня 1960 року. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
205. Про бюджетну класифікацію [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства Фінансів України від 14 січня 2011 року № 11 / Міністерство Фінансів України. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-byudzhetnu-klasifikaciyu-doc43737.html>. – Назва з екрана.
206. Про бюджетну систему Української РСР [Електронний ресурс]: Закон УРСР від 1 січня 1991 року №512–12. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
207. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс] / Указ Президента України від 24.12.2012 № 726/2012 станом на 24.12.2012 / Президент України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/>. – Назва з екрана.
208. Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР [Електронний ресурс]: Закон СРСР від 09.04.1990 № 1417–І. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.
209. Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних

- адміністрацій [Електронний ресурс] : постанова Кабінету міністрів України від 9 червня 2011р. № 650 / Кабінет міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/650-2011-%D0%BF>. – Назва з екрана.
210. Про затвердження порядку розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2011 р. №6 / Кабінет міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=6-2011-%EF>. – Назва з екрана.
211. Про затвердження типового положення про структурний підрозділ з питань фінансів обласної, Київської та Севастопольської міської, районної, районної у м. Києві та Севастополі державної адміністрації [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету міністрів України від 20 травня 2013 р. № 348 / Кабінет міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/348-2013-%D0%BF>. – Назва з екрана.
212. Про індивідуальну трудову діяльність [Електронний ресурс] : Закон СРСР від 15 квітня 1987 р. № 127. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
213. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України від 02. 10. 1992 № 2657-ХІІ станом на 10.08.2012 / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з екрана.
214. Про місцеві податки і збори [Електронний ресурс] : Указ президіуму СРСР від 26 січня 1981 року №3919-х. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
215. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування [Електронний ресурс] : Закон Верховної Ради УРСР від 07.12.1990 № 533-ХІІ / Верховна Рада. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
216. Про реалізацію Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [Електронний ресурс] :

- Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2002 № 1521 станом на 02.07.2013 / Кабінет міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/?uid=1075.1.233> – Назва з екрана.
217. Про стимулювання розвитку регіонів [Електронний ресурс] : Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV: станом на 01.01.2012 / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>. – Назва з екрана.
218. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку : монографія / за заг. ред. Т. А. Васильєвої, В. Г. Боронос. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – Розд. 6. – С. 200–215.
219. Програма економічного і соціального розвитку Полтавської області на 2013 рік : [Електронний ресурс] / Полтавська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/socialno-ekonomichniy-rozvitok-2>. – Назва з екрана.
220. Проект розподілу грантів для міст-учасників програми TCAS [Електронний ресурс] / Агентство США з міжнародного розвитку. – Режим доступу: <http://www.tcas.rec.org>. – Назва з екрана.
221. Пушак Я. Я. Бюджетний потенціал регіону та механізми його використання / Я. Я. Пушак, Г. І. Пушак // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2010. – № 7 (25), ч. 5. – С. 15–17.
222. Пушак Я. Я. Напрями формування бюджетного потенціалу регіону / Я. Я. Пушак // Наукові праці ДонНТУ: серія економічна. – 2009. – № 103 (4). – С. 89–93.
223. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. М. Лозоский, Е. Б. Стародубцева. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
224. Рева Т. М. Місцеві фінанси : [навч. посіб.] / Т. М. Рева, К. Ф. Ковальчук, Н. В. Кучкова. – К. : Центр навч. л-ри, 2007. – 208 с.
225. Рейтинг податкових систем Paying Taxes 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploretopics/paying-taxes>. – Назва з екрана.
226. Ровинський Ю. О. Фінансово-правовий примус в Україні: проблеми і перспективи розвитку: автореф. дис. ... д-ра

- юрид. наук: 12.00.07 / Ю. О. Ровинський. – Запоріжжя : КПУ. – 2011 р. – 36 с.
227. Романовский М. В. Финансы : [учеб. пособие для вузов] / М. В. Романовский, О. В. Врублевский, Б. М. Сабанти. – М. : Перспектива, ЮРАЙТ, 2000. – С. 236.
228. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий [пер. с англ.] / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1989. – 316 с.
229. Савчук С. В. Теоретико-концептуальні засади визначення доходів бюджетів як об'єкту бюджетного планування / С. В. Савчук // Наука й економіка. – 2012. – № 1 (25). – С. 81–89.
230. Салуквадзе І. М. Житлово-комунальне господарство: держава і регіони / І. М. Салуквадзе // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2012. – № 12 (183). – С. 112–116.
231. Сенюк Г. А. Теоретичні основи збалансованості місцевих бюджетів / Г. А. Сенюк // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: збірник наукових праць. – 2010. – № 1 (2). – С. 105–111.
232. Сидорович О. А. Фіскальна та соціально-економічна ефективність оподаткування нерухомого майна в Україні / О. А. Сидорович, Ю. В. Рудницька // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2012. – №. 17. – С. 120–127.
233. Снісаренко О. Б. Оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів / О. Б. Снісаренко, А. О. Гавриленко, О. В. Гребенікова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2010. – № 1 (9). – С. 18–27.
234. Сохова Ф. В. Налоговый механизм развития бюджетного потенциала региона: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Ф. В. Сохова; российская академия государственной службы при президенте Российской Федерации. – М., 2008. – 32 с.
235. Срожиддинова З. Х. Бюджетная система Республики Узбекистан : [учебник] / З. Х. Срожиддинова. – Ташкент, 2010. – 480 с.
236. Ставнич М. М. Взаємозв'язок понять фінансового та бюджетного потенціалу регіону в процесі реалізації державної регіональної фінансової політики / М. М. Ставнич, О. Я. Тарасенко // Економіка і регіон : наук. вісник ПНТУ ім. Ю. Кондратюка. – 2010. – № 1 (24). – С. 15–23.

237. Статистический бюллетень Министерства финансов Республики Казахстан за 2013 год [Электронный ресурс] / Режим доступа:
http://www.minfin.gov.kz/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=ROLES://portal_content/prototype_mf/roles/com.saprun.mf_anonymous_roles/com.saprun.mf_anonymous_ru/InformationForCitizens/want2know/budget1. – Назва з екрана.
238. Степанов А. Я. Категория «потенциал» в экономике [Электронный ресурс] / А. Я. Степанов, Н. В. Иванова. – Режим доступа:
<http://www.marketing.spb.ru/read/article/a66.htm>. – Назва з екрана.
239. Сторонянська І. З. Інноваційні чинники формування та використання фінансового потенціалу регіону / І. З. Сторонянська, Л. Я. Бенюк // Регіональна економіка. – 2011. – № 3. – С. 5–8.
240. Стоян В. І. Розмежування повноважень між учасниками бюджетного процесу та організація взаємодії з ними органів державного казначейства / В. І. Стоян, А. В. Лучка // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 42–49.
241. Сумская Т. В. Укрепление бюджетного потенциала муниципальных образований: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Т. В. Сумская ; Институт экономики и организации промышленного производства. – Новосибирск. – 2004. – 25 с.
242. Сунцова О. О. Місцеві фінанси : [навч. посіб.] / О. О. Сунцова. – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 488 с.
243. Талах В. І. Економічний потенціал регіону як об'єкт теоретичних досліджень / Економічний форум // В. І. Талах. – 2011. – № 1. – С. 27–28.
244. Тарангул Л. Л. Оподаткування та регіональний розвиток (теорія і практика) : [монографія] / Л. Л. Тарангул. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2003. – 286 с.
245. Теорія фінансів : підручник / за ред. В. М. Федосов, С. І. Юрій. – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 576 с.
246. Толстая О. В. Налоговый потенциал региона и его развитие : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / О. В. Толстая ; Федеральное государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Финансовая академия при Правительстве Российской Федерации». – Москва, 2010. – 25 с.

247. Трунина И. Ю. Доходи муниципального бюджета: нетрадиционные подходы к укреплению финансовой базы местного самоуправления : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / И. Ю. Трунина ; Хабаровская государственная академия экономики и права. – Хабаровск, 2005. – 18 с.
248. Тугай Л. В. Економічна сутність фінансового потенціалу регіону та його оцінка / Л. В. Тугай // Регіональна економіка. – 2007. – № 1. – С. 245–249.
249. Улезько А. В. Стратегия формирования и тактика использования ресурсного потенциала сельскохозяйственного предприятия : [монографія] / А. В. Уленько. – Воронеж : Воронеж, 2004. – 224 с.
250. Уманець Т. В. Інформаційне забезпечення регіонального управління: сучасний стан та перспективи розвитку / Т. В. Уманець // Економічний простір. – 2012. – № 57. – С. 197–203.
251. Управління державним бюджетом України : [підручник] / колектив авторів [заг. ред. М. О. Азарова]. – К. : Зовнішня торгівля, 2010. – 816 с.
252. Фаріон А. І. Прогнозування доходів і видатків державного сектору економіки / А. І. Фаріон // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2011. – № 33, Ч. 2. – С. 276–285.
253. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : [навч. посіб.] / О. С. Федонін. – К. : КНЕУ, 2006. – 316 с.
254. Федосов В. М. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : [монографія] / В. М. Федосов, В. М. Опарін ; за наук. ред. В. М. Федосова. – К. : КНЕУ, 2002. – 387 с.
255. Фінансовий потенціал регіону та проблеми його оцінки [Електронний ресурс] / Г. В. Возняк. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/66671.doc.htm. – Назва з екрана.
256. Фролов С. М. Бюджетний менеджмент і проблеми розвитку прикордонних територій : [монографія] / С. М. Фролов. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 317 с.
257. Фролов С. М. Оцінка якості інституційної складової бюджетного менеджменту / С. М. Фролов // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 2. – С. 120–130.

258. Храмова Т. Г. Потребительская кооперация. Методология оценки социально-экономического потенциала : [монографія] / Т. Г. Храмова. – Новосибирск : СибУПК, 2002. – 327 с.
259. Чернявська О. В. Механізм фінансових відносин на регіональному рівні : дис. ... наук. ступеня к. е. н.: 08.10.01 / О. В. Чернявська; Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка. – Полтава, 2003. – 227 с.
260. Чугунов І. Я. Фінанси України: інституційні перетворення та напрямки розвитку : [монографія] / І. Я. Чугунов. – К. : ДНУ АФУ, 2009. – 848 с.
261. Чугунов О. І. Розвиток системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування / О. І. Чугунов // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 3 (44). – С. 72–80.
262. Чуницька І. І. Податкові важелі формування фінансового потенціалу держави / І. І. Чуницька // Актуальні проблеми Економіки : журнал. – 2008. – № 9. – С. 197–206.
263. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С. С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 55–65.
264. Щелкунова О. В. Кластер як фактор розвитку потенціалу регіону / Щелкунова О. В., Бугір Л. В., Сокол І. І. // Науковий вісник Ужгородського університету : зб. наук. пр. – 2008. – № 24. – С. 95–99.
265. Экономика и право : энциклопедический словарь Габлера / под. ред. Горкин А. П. – Большая Российская Энциклопедия, научное издательство, 1998. – 432 с.
266. Экономический потенциал развитого социализма / Б. М. Мочалов, Ф. М. Русинов, Д. К. Шевченко и др. ; под ред. Б. М. Мочалова. – М. : Экономика, 1982. – 278 с.
267. Экономический словарь / под ред. А. И. Архипова. – М. : Проспект, 2001. – 190 с.
268. Энциклопедия финансов / [ред.-упоряд. М. Г. Назарова]. – М. : Финстатинформ, 1995. – 785 с.
269. Юрій С. І. Фінанси : [підручник] / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
270. Юсифов Ф. Г. Финансовая политика в системе экономической политики (на примере Азербайджанской Республики) / Ф. Г. Юсифов ; науч. ред. М. В. Романовский ; Санкт-Петербургский гос. ун-т экономики и финансов. –

- С.Пб. : Издательство Санкт-Петербургского гос. ун-та экономики и финансов, 2000. – 31 с.
271. Ярошенко Ф. О. Реформування податкової системи України в контексті прийняття податкового кодексу: коментарі до пропозицій Міністерства фінансів України / Ф. О. Ярошенко // Фінанси України. – № 7. – 2010. – С. 3–21.
272. Corruption Perceptions Index 2011 stress: [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу: <http://archive.transparency.org/publications/publications>. – Назва з екрана.
273. Dylewski M. Finanse samorządowe (narzędzia, decyzje, procesy) / Marek Dylewski, Beata Filipiak, Małgorzata Gorzałczyńska-Koczkodaj. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. – 214 p.
274. Ease of Doing Business in Ukraine: [Електронний ресурс] / World Bank. Accessed. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/> – Назва з екрана.
275. GDP (official exchange rate) & Population [Електронний ресурс] / The World Factbook. 30 September 2011. Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2155rank.html/> – Назва з екрана.
276. Kohonen T. Self-organizing Maps / Teuvo Kohonen. – Berlin ; Heidelberg ; N. Y.; Barcelona ; L. ; Tokyo : Springer Series in Information Science. – 3d. Ed., 2001. – 260 p.
277. Ranking of countries 2012 [Електронний ресурс] /Wall Street Journal. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx/> – Назва з екрана.
278. Regional and National Trends in the Human Development Index 1980–2012 [Електронний ресурс] / UDPR. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/data/trends>. – Назва з екрана.
279. Report for Selected Countries and Subjects [Електронний ресурс] / International Monetary Fund // World Economic Outlook Database, April 2010. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/weodata/> – Назва з екрана.
280. Sala-i-Martin, X., J. Blanke, M. Drzeniek Hanouz, T. Geiger, and I. Mia. 2009. “The Global Competitiveness Index 2010–

- 2011: Contributing to Long-Term Prosperity amid the Global Economic Crisis". The Global Competitiveness Report 2010–2011. World Economic Forum. – P. 3–47.
281. Schwartz Peter. The art of long view/ Peter Schwartz. – N–Y : Doubleday, 1991. – 321 p.
282. The Democracy Index 2011: Democracy under stress [Электронный ресурс] / Economist Intelligence Unit. – Режим доступа: https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2011/ – Назва з екрана.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Порівняльний аналіз нормативно-правового забезпечення формування бюджетного потенціалу згідно у 2001 році та 2010 році

Доходи	Статті доходів
Доходи, що закріплені за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначені обсягу міжбюджетних трансфертів	<p>Нові:</p> <ul style="list-style-type: none">– Збір за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування, що зараховується до обласного бюджету, міських бюджетів м. Києва і Севастополя у розмірі 50 %;– Збір за спеціальне використання води, що зараховується до обласного бюджету, міських бюджетів м. Києва і Севастополя у розмірі 50 %;– Плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення, що зараховується до обласного бюджету, міських бюджетів м. Києва і Севастополя у розмірі 50 %;– Плата за використання ін. природних ресурсів, що зараховується до обласного бюджету, міських бюджетів м. Києва і Севастополя;– Плата за ліцензії і сертифікати, що зараховуються до обласного бюджету, міських бюджетів м. Києва і Севастополя ліцензіатами, які здійснюють діяльність на території областей, м. Києва і Севастополя;– Плата за ліцензії на виробництво спирту етилового, коньячного, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що зараховуються до обласного бюджету, міських бюджетів м. Києва і Севастополя ліцензіатами, які здійснюють діяльність на території областей, м. Києва і Севастополя;– Плата за право експорту, імпорту та оптової і роздрібною торгівлі спиртом етиловим, коньячним, що зараховується до обласного бюджету, бюджетів м. Києва і Севастополя ліцензіатами, які здійснюють діяльність на території областей, м. Києва і Севастополя;– Плата за державну реєстрацію, що зараховується до обласного бюджету, міських бюджетів м. Києва і Севастополя.

Продовж. дод. А

Продовж. табл. А.І

Доходи	Статті доходів
Доходи, що закріплені за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів	Змінені: <ul style="list-style-type: none">– Податок на доходи фізичних осіб: до бюджету м. Києва у розмірі 50 %; до бюджету м. Севастополя у розмірі 100 % (згідно податкового кодексу); до бюджетів міст АРК та обласного значення у розмірі 75 %; до бюджетів сіл, їх об'єднань, міст районного значення у розмірі 25 %;– Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва – закріплений за місцевими бюджетами згідно податкового кодексу. Незмінені: <ul style="list-style-type: none">– Державне мито в частині, що належить відповідним бюджетам;– Плата за ліцензії на впровадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються виконавчими органами відповідних рад
Доходи, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів і які надходять до загального фонду місцевих бюджетів	Нові: <ul style="list-style-type: none">– Частина чистого прибутку комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що виплачується до бюджету, у порядку, визначеному ВР АРК, відповідними місцевими радами;– Штрафні санкції за порушення законодавства про патентування;– Адміністративні штрафи;– Штрафні санкції в наслідок невиконання укладених розпорядником бюджетних коштів договорів з суб'єктами господарювання на придбання товарів, робіт і послуг за рахунок коштів місцевих бюджетів;– Плата за надані в оренду водні об'єкти місцевого значення;– Концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності;– Кошти, отримані від надання учасниками процедури закупівель забезпечення їх пропозиції конкурсних торгів;– Кошти, отримані від учасника переможця процедури закупівлі під час укладання договору про закупівлю як забезпечення виконання цього договору;– Кошти, отримані підприємствами, установами, що утримуються за рахунок місцевих бюджетів за золото, платину, метали платинової групи, дорогоцінне каміння – у розмірі 80 %; срібло – у розмірі 50 %;– Кошти від реалізації безхазяйного майна, знахідок, спадкового майна, валютні цінності, грошові кошти, власники яких невідомі.

Доходи	Статті доходів
<p>Доходи, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів і які надходять до загального фонду місцевих бюджетів</p>	<p>Змінені:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Місцеві податки і збори, що зараховуються до бюджетів місцевого самоврядування, включаючи податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та збір за запровадження деяких видів підприємницької діяльності; – Плата за землю, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування; – Плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів; – Надходження від орендної плати за користування майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в комунальній власності; – Плата за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення; плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; збір за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення; збір за спеціальне використання лісових ресурсів. <p>Незмінені:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Податок на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності; – Надходження від орендної плати за користування майновим комплексом та ін. майном, що перебуває у комунальній власності; – Плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів; – Фіксований сільськогосподарський податок у частині, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування
<p>Доходи, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів і які надходять до спеціального фонду місцевих бюджетів</p>	<p>Нові:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів; – Збір за першу реєстрацію транспортного засобу до бюджету АРК і обласних бюджетів – у розмірі 30 %; до бюджету м. Сімферополя і бюджетів міст обласних центрів (у разі реєстрації транспортних засобів на території цих міст) – у розмірі 70 %; до бюджету АРК і обласних бюджетів – у розмірі 50 %; до міських, селищних і сілких бюджетів – у розмірі 50 %; до бюджету м. Києва – у розмірі 60 %; до обласного бюджету Київської області – у розмірі 40 %; до м. Севастополя – у розмірі 100 %; – Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності в частини провадження торговельної діяльності нафтопродуктами, скрапленням та стиснутим газом на стаціонарних, малогабаритних і пересувних автозаправних станціях;

Продовж. дод. А
Продовж. табл. А.1

Доходи	Статті доходів
<p>Доходи, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів і які надходять до спеціального фонду місцевих бюджетів</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва до м. Києва і Севастополя – у розмірі 100 %; до бюджету АРК та обласних бюджетів – у розмірі 25 %; до бюджетів міст АРК та обласного значення – 75 %; до районних бюджетів – у розмірі 15 %; до бюджетів міст районного значення, селищ і сіл – у розмірі 60 %; – Концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності (які мають цільове спрямування); – 70 % грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в наслідок господарської та іншої діяльності, в тому числі: до сільських, селищних, міських бюджетів – у розмірі 50 %; до бюджету АРК та обласних бюджетів – у розмірі 20 %; до бюджету м. Києва і Севастополя – у розмірі 70 %; – Відрахування 10 % вартості питної води суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснюють реалізацію питної води через системи централізованого водопостачання з відхиленням від відповідних стандартів, що зараховуються до бюджетів міст, селищ, сіл; – Власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок відповідного місцевого бюджету; – Цільові та добровільні внески підприємств, установ, громадян до республіканського АРК та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища; – Надходження до цільових фондів; – Повернення кредитів, наданих з місцевих бюджетів індивідуальним сілких забудовникам; Інші надходження

Джерело: складено авторами.

Додаток Б

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» Кафедра фінансів

Анкета

Шановні працівники! Метою анкетування є кількісна оцінка впливу змін у інформаційному і правовому забезпеченні на обсяг бюджетного потенціалу регіону та визначення пріоритетних джерел формування доходів місцевих бюджетів. Просимо Вас дати відповіді на питання анкети. Гарантуємо конфіденційність та використання інформації лише в узагальненому вигляді

Дякуємо за участь в опитуванні!

1 етап: кількісна оцінка впливу змін у інформаційному та правовому забезпеченні на обсяг бюджетного потенціалу регіону

1. Визначте пріоритетність факторів оцінки правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону (для цього визначте вагу кожного фактору від 0 до 100, у сумі ці фактори мають становити 100 %):

Організаційний фактор _____

Фінансовий фактор _____

Фактор ефективності _____

2. Оцініть рівень виконання критеріїв, що наведені в таблиці за рівнями: недостатній, задовільний, достатній, високий:

Показник	До бюджетно-податкової реформи				Після бюджетно-податкової реформи			
	недостатній рівень	задовільний рівень	достатній рівень	високий рівень	недостатній рівень	задовільний рівень	достатній рівень	високий рівень
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Організаційний фактор:								
Відповідність положень міжнародно-правовим актам, а також законодавству ЄС (K_1)								
Наукова обґрунтованість законів (K_2)								

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Мова документів, його доступність для населення (K_3)								
Лаконічність, чіткість формулювань (K_4)								
Фінансовий фактор (m_2)								
Вплив на підтримання частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті держави (K_5)								
Достатність переданих до місцевих бюджетів джерел для повного фінансування видатків (K_6)								
Рівень фінансового впливу органів місцевої влади на соціально-економічний розвиток регіону (K_7)								
Фактор ефективності (m_3)								
Ступінь досягнення мети законів (K_8)								
Час, витрачений на отримання належного результату (K_9) Оцінка населенням результатів дії законів (K_{10})								

3. Визначте пріоритетність впливу факторів зовнішнього інформаційного середовища формування бюджетного потенціалу регіону (для цього визначте вагу кожного фактору від 0 до 100, у сумі ці фактори мають становити 100 %):

Економічне середовище _____
 Політичне середовище _____
 Соціальне середовище _____

4. Визначте пріоритетність впливу факторів внутрішнього інформаційного середовища формування бюджетного потенціалу регіону (для цього визначте вагу кожного фактору від 0 до 100, у сумі ці фактори мають становити 100 %):

Економічний стан _____
 Рівень розвитку бізнесу _____
 Наука та інновації _____
 Рівень життя населення _____
 Інвестиційна привабливість _____

Продовж. дод. Б

2 етап: визначення пріоритетності джерел формування доходів місцевих бюджетів

Оцініть переваги залучення власних, закріплених та регулюючих джерел формування бюджетного потенціалу регіону на наступними ознаками:

Ознака	Власні доходи місцевих бюджетів	Закріплені доходи місцевих бюджетів	Регулюючі доходи місцевих бюджетів
Стимулювання органів місцевого самоврядування			
Децентралізація повноважень місцевого самоврядування			
Рівень контролю за використанням бюджетних коштів			
Прозорість формування бюджетних коштів			
Обсяги надходжень бюджетних коштів			
Ефективність механізму нарахування			
Стабільність надходження коштів до бюджету			
Рівень впливу регіональних органів влади на розмір і повноту зарахування доходів			

Для цього використайте шкалу оцінювання Т. Сааті

Бали	Визначення	Пояснення
1	однакова важливість	обидва елементи вносять однаковий вклад
3	один елемент трохи важливіший за інший	досвід дозволяє поставити один елемент трохи вище за інший
5	суттєва перевага	досвід дозволяє встановити безумовну перевагу одного над іншим
7	значна перевага	один елемент настільки важливіший за інший, що є практично значимим
9	абсолютна перевага одного над іншим	очевидність переваги підтверджується більшістю
2, 4, 6, 8	проміжні оцінки між сусідніми твердженнями	компромісне рішення
обернені величини чисел, наведених вище	якщо при порівнянні одного елемента з іншим, отримане одне з вищевказаних чисел (1–9), то при порівнянні другого з першим, матимемо обернену величину	

Таблиця Б.1 – Вихідні дані для проведення кваліметричного аналізу зовнішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону

Показники	Значення показника					
	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік
Частка ВВП на душу населення	3 069	3 891	2 545	2 974	3 576	3 867
Індекс легкості ведення бізнесу	139	144	145	142	145	140
Рейтинг податкових систем	174	177	180	181	181	181
Індекс економічної свободи	51,5	51	48,8	46,4	45,8	46,36
Індекс рівня демократії	6,3	6,94	6,5	6,3	5,94	5,91
Індекс людського потенціалу	0,732	0,736	0,728	0,733	0,737	0,74

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця Б.2 – Модель кваліметричного підходу до оцінювання стандартизованих даних зовнішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону

Фактор	Ранжування факторів за їх вагомістю	Критерії	Значення показника					
			2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік
Економічне середовище (m_1)	0,33	Частка ВВП на душу населення (K_1)	0,924	1,172	0,766	0,896	1,077	1,165
		Індекс легкості ведення бізнесу (K_2)	1,025	0,990	0,983	1,004	0,983	1,018
		Рейтинг податкових систем (K_3)	1,029	1,011	0,994	0,989	0,989	0,989
		Індекс економічної свободи (K_4)	1,066	1,056	1,010	0,960	0,948	0,960
Політичне середовище (m_2)	0,33	Індекс рівня демократії (K_5)	0,998	1,099	1,029	0,998	0,941	0,936
Соціальне середовище (m_3)	0,33	Індекс людського потенціалу (K_6)	0,997	1,002	0,991	0,998	1,004	1,008
Інтегральний показник оцінки стану зовнішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону			1,002	1,053	0,986	0,986	0,981	0,992

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця Б.3 – Модель кваліметричного підходу до оцінювання стандартизованих даних внутрішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону

Фактор	Ранжування факторів за їх вагомістю	Критерії	Значення показника				
			2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік
1	2	3	4	5	6	7	8
Економічний стан (m_1)	0,2	Індекс споживчих цін	0,926	0,926	1,014	1,055	1,103
		Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу	0,840	0,834	1,108	1,109	1,110
Рівень розвитку бізнесу (m_2)	0,2	Обсяг реалізованої продукції на 1 особу	0,742	0,830	0,776	1,187	1,466
		Прибуток прибуткових підприємств у % до загальної кількості	1,027	0,988	0,892	1,042	1,051
		Розвиненість інфраструктури	0,783	0,913	0,887	1,234	1,182
		Доступ до фінансування (легкість отримання кредиту)	0,785	0,970	0,877	1,159	1,210
Наука та інновації (m_3)	0,2	Кількість організацій, які виконують науково-технічні роботи	1,034	0,948	1,034	0,991	0,991
		Здатність до інновацій	0,830	0,887	1,088	1,176	1,019
		Доступність новітніх технологій	0,820	1,009	1,136	1,019	1,016
		Питома вага підприємств, що займаються інноваціями	1,073	1,197	1,130	0,785	0,814
Рівень життя населення (m_4)	0,2	Середньомісячна номінальна заробітна плата	0,767	0,800	0,971	1,146	1,316

Продовж. дод. Б

Продовж. табл. Б.3

1	2	3	4	5	6	7	8
		Рівень зайнятості населення	1,026	0,976	0,986	1,012	1,000
		Якість трудових ресурсів (підвищення кваліфікації кадрів)	1,178	1,066	1,010	0,897	0,850
		Якість системи освіти	0,992	1,018	0,992	0,992	1,007
Інвестицій-на приваб-ливість (m_5)	0,2	Капітальні інвестиції на 1 особу	0,827	1,041	0,955	0,950	1,226
Інтегральний показник оцінки стану внутрішнього середовища формування бюджетного потенціалу регіону			0,895	0,964	0,992	1,039	1,113

Джерело: розраховано авторами.

Наукове видання

ПЕДЧЕНКО Наталія Сергіївна
СТРІЛЕЦЬ Вікторія Юріївна

**БЮДЖЕТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
РЕГІОНУ: ОЦІНКА ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Монографія

Головний редактор *М. П. Гречук*
Комп'ютерна верстка *О. С. Корніліч*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 12,8.
Тираж 300 пр. Зам. № 004/206.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
к. 115, вул. Ковалю, 3, м. Полтава, 36014; ☎(0532) 50-24-81

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.